

Tilburg University

Note on the book Johannes Willebrands. Een leven in gesprek (Amsterdam 2020)

Schelkens, Karim

Published in:
Areopaag. Tijdschrift van het Theologisch Forum

Publication date:
2020

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Schelkens, K. (2020). Note on the book Johannes Willebrands. Een leven in gesprek (Amsterdam 2020). *Areopaag. Tijdschrift van het Theologisch Forum*, 165-166.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

KU LEUVEN

Areopaag

Jaarboek 2019-2020

Areopaag – Jaarboek 2019-2020

Het jaarboek Areopaag is een uitgave van Katchetika Plus, de alumnivereniging van de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven, in samenwerking met de Faculteit.

Kernredactie

Bert Broeckaert, Wim François, Pierre Van Hecke, Kristiaan Venken, Lindsay Desmet, Margot Leblanc, Simon Beentjes.

Eindredactie

Bert Broeckaert (hoofddredacteur), Kristiaan Venken, Lindsay Desmet, Margot Leblanc, Simon Beentjes.

Met dank aan

Anna Van Hecke, Joachim Huyghe, Sara Wouters, Maite De Beukeleer, Hilke Pattyn, Kristof Decoorne, Krista Carreel, Herbert Vandersmissen, Mieke Mortier, Elise Linsen, Christina Kreinecker, Hector Patmore, Ellen Van Stichel, Chaïma Ahaddour, Mathijs Lamberigts, Judith Gruber, Wim Vandewiele, Jan Maes, Dries Bosschaert, Wim François, Renske Hoff, Bert Tops, Bryan Beeckman, Lieve Uyttenhove, Gertjan Monteyne, Jos Moons, Thomas Valgaeren, Aäron Vanspauwen.

Contactadres

Voorzitter: Bert Broeckaert
Sint-Michielsstraat 4 – bus 3101
B-3000 Leuven, België
Bert.Broeckaert@kuleuven.be

Abonnering

Het lidmaatschap voor Katechetika Plus bedraagt 19 euro, te storten op rekeningnummer BE06 0013 6508 3222; BIC: GEBA BE BB t.a.v. Katechetika Plus, St. Michielsstraat 4 – bus 3101, B-3000 Leuven, met vermelding van de gestructureerde mededeling +++ 000/2104/48065 +++

Meer info bij Lindsay Desmet, secretaris (katechetikaplus@kuleuven.be) of op <https://theo.kuleuven.be/nl/alumni/katechetikaplus>. Gift (fiscaal aftrekbaar) vanaf € 40 op BE09 4320 0000 1157, KU Leuven, Krakenstraat 3, B-3000 Leuven met vermelding 'ALE-ALMTH1-P3610 gift TF'.

Als lid van Katechetika Plus bent u ook lid van de overkoepelende vereniging Alumni Lovanienses v.z.w. Deze vereniging biedt tal van voordelen voor diensten van de KU Leuven, voor culturele evenementen en andere. Een overzicht hiervan kunt u op de website van Alumni Lovanienses bekijken: <https://alum.kuleuven.be/>.

Indien u al lid bent en u wenst uw gegevens te veranderen, dan kan dit via de database van Alumni Lovanienses. Als alumnus/a heeft namelijk iedereen recht tot toegang van de eigen gegevens. Op die manier kunt u de informatie van Alumni (en de Areopaag) ontvangen op het juiste adres.

0

Inhoudsopgave

1.	Voorwoord namens de redactie	5
2.	Inleiding door decaan Johan de Tavenier	7
3.	Jaaroverzicht	11
	Maart 2019	11
	April 2019	13
	Mei 2019	15
	Juni 2019	17
	Juli 2019	17
	Augustus 2019	17
	September 2019	18
	Oktober 2019	20
	November 2019	22
	December 2019	26
	Januari 2020	27
	Februari 2020	28
	Maart 2020	29
	April 2020	30
	Mei 2020	30
	Juni 2020	30
	Juli 2020	30
4.	Het jaaroverzicht van Katechetika	31
5.	Alumni, personeel en studenten tijdens de coronacrisis	37
	5.1 De coronacrisis door de ogen van Sara Wouters, student	37
	5.2 De coronacrisis door de ogen van Maite De Beukeleer, bibliotheekmedewerker	39
	5.3 De coronacrisis door de ogen van Lindsay Desmet, doctoraatstudent	41
	5.4 De coronacrisis door de ogen van Hilke Pattyn, gevangenisbeveiligster	42
	5.5 De coronacrisis door de ogen van Kristof Decoorne, ziekenhuispastor	45
	5.6 De coronacrisis door de ogen van Krista Carreel, pastor in een woonzorgcentrum	50
	5.7 De coronacrisis door de ogen van Herbert Vandersmissen, priester	53
	5.8 De coronacrisis door de ogen van Mieke Mortier, godsdienstleerkracht	56
	5.9 De coronacrisis door de ogen van Elise Linsen, docent Religie, Zingeving en Levensbeschouwing	58

6.	Nieuwe docenten aan het woord	61
6.1	Prof. Christina M. Keinecker	61
6.2	Prof. Hector Patmore	66
6.3	Prof. Ellen Van Stichel	69
6.4	Prof. Chaïma Ahaddour	74
7.	Aan de vooravond van het emeritaat: een interview met Mathijs Lamberigts	79
8.	Inaugurale rede	87
8.1	Prof. Judith Gruber	87
8.2	Prof. Wim Vandewiele	89
9.	Boekvoorstellingen	91
9.1	Boekvoorstelling: Jan Maes, De ster en het kruis. De Gereformeerde Jodenzending in Antwerpen en Brussel (1931-1948)	91
9.2	Boekvoorstelling: D. Bosschaert, P. De Mey, M. Lamberigts, K. Schelkens, H. Tercic, H. Witte (eds.), Vaticanum II conciliedocumenten: Latijnse tekst en nieuwe Nederlandse vertaling	95
9.3	Boekvoorstelling: W. François, L. Watteeuw, L. Kenis (eds.), Manuscripts and Precious Books in the Maurits Sabbe Library- KU Leuven	97
10.	Online conferentie: 'A Supsended Tradition? - 150 years Vatican I'	99
11.	In de handen van lezers: vroegmoderne, Nederlandse Bijbels vanuit gebruiksperspectief	103
12.	ReIReS & RESILIENCE	107
13.	Bryan Beeckman wint de John Wiliam Wevers Prize	111
14.	Indiareis 2020 - Tiende editie!	115
15.	Uitstap internationale zusters	125
16.	Geactualiseerde versie van het leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het secundair onderwijs	131
17.	Wat dragen vrouwen bij? En doet dat ertoe?	135
18.	Bezoek aan het Groot Begijnhof van Leuven	137
19.	De Goddeloze muziekclub: religieuze expressie in populaire muziekgenres	143
20.	Reisverhalen	147
20.1	XVIII. International Conference on Patristic Studies, Oxford, 19-24 augustus 2019	147
20.2	Kos: toeristisch Elysion of vergane glorie?	150
21.	Doctoraatsverdedigingen	153
22.	Boekenrubriek	155

Voorwoord namens de redactie

Beste lezer/lezeres,

Welkom! Voor u ligt de nieuwste editie van de Areopaag, het jaarboek dat u als alumnus of alumna op de hoogte houdt van wat er leeft in en rond onze Faculteit Theologie en Religiewetenschappen. Het is intussen al de tiende keer dat we u dit jaarboek presenteren. Daar zijn we heel gelukkig mee!

Dank aan iedereen die gedurende die tien jaar heeft meegewerkt aan ons jaarboek. Een bijzonder woord van dank aan de redactieleden die elk jaar opnieuw met heel veel inzet dit jaarboek hebben samengesteld. Deze keer waren dat Simon Beentjes, Lindsay Desmet, Margot Leblanc en Kristiaan Venken. Een dikke merci!

Een bijzonder welkom aan de pas afgestudeerden die de Areopaag bij wijze van kennismaking gratis in de bus kregen. Bevalt ons jaarboek u en wilt u contact houden met de Faculteit, kies dan volgend jaar zeker voor een betalend lidmaatschap. Zo steunt u meteen ook Katechetika, de studentenkring, en kan u makkelijk de banden onderhouden met de andere alumni.

We wensen ieder van u in elk geval veel leesplezier. Hopelijk tot ziens op één van de studiedagen of lezingen die de volgende maanden worden ingericht. Hebt u intussen suggesties voor de elfde editie van ons jaarboek, laat het dan zeker weten.

Namens de redactie,

Bert Broeckaert, voorzitter Katechetika Plus

1

2

Inleiding door decaan Johan De Tavernier

Beste alumnus/a,

De nieuwe Areopaag wil u informeren over het reilen en zeilen van uw faculteit in het voorbije jaar. Het jaaroverzicht “Van Thomas tot Thomas” dat een leuke inkijk geeft in de vele activiteiten die op de faculteit door onze professoren, medewerksters en medewerkers georganiseerd werden, stopt echter abrupt. Op 10 maart 2020 – de dag waarop we ons Thomasfeest organiseerden - valt het eerste dodelijke slachtoffer en komt de Nationale Veiligheidsraad een eerste keer samen. Daar wordt beslist om maatregelen te nemen, in een poging om SARS-Covid-19 het hoofd te bieden. Er is sprake van afstandsregels maar scholen, winkels en horeca blijven open. Amper twee dagen later op 12 maart, nadat er nog twee personen gestorven zijn aan de gevolgen van het coronavirus, worden de maatregelen bijgesteld: lessen worden opgeschort, horecazaken worden gesloten. Ook de faculteit schort de colleges op. Telewerken wordt sterk aangeraden. Enkele dagen later worden er bijkomende maatregelen genomen omdat het aantal infecties snel oploopt. Ziekenhuizen maken extra-capaciteit vrij voor intensieve zorgen en stellen niet-dringende consultaties uit. Vluchten van en naar België worden afgeschaft. De internationale mobiliteit valt stil. Zes dagen later, op 18 maart, gaat België in lockdown. Ook de KU Leuven sluit. Alle studenten worden geacht thuis te blijven en contact met de buitenwereld maximaal te vermijden. Enkel essentiële verplaatsingen kunnen nog. De anderhalve meter wordt het nieuwe normaal! De maatregelen zullen zéker tot 5 april gelden, werd destijds gezegd ...

Van de ene dag op de andere werd het muisstil in het Maria-Theresiacollege en belendende percelen. De bruisende en zeer levendige facultaire omgeving werd plots dood. Het coronavirus zorgde in geen tijd voor de afgelasting van alle geplande colloquia, studiedagen, lezingen, boekpresentaties, teambuildingsdagen, excursies en stages. Het waren dagen en weken vol ongeloof en verbijstering. Dat dit nog mogelijk was in hypermoderne tijden? Over de wijze waarop de lockdown ervaren werd, leest u in deze Areopaag boeiende getuigenissen van Sara Wouters (studente), Maite De

Beuckeleer (bibliotheekmedewerker), Lindsay Desmet (doctoranda), Hilke Pattyn (gevangeniszaalmeester), Kristof Decoorne (ziekenhuispastor), Krista Carreel (pastor in een woonzorgcentrum), Herbert Vandersmissen (priester), Mieke Mortier (godsdienstleerkracht) en Elise Linsen (docent RZL).

Intussen zijn we voorzichtig gestart met het academiejaar 2020-2021. KU Leuven heeft ervoor gekozen om zoveel als mogelijk on-campusactiviteit te behouden met maximaal respect voor de geldende hygiënemaatregelen en fysieke afstand. Overal op de campus geldt mondkapverplichting. De Maurits Sabbebibliotheek is terug open na een lange periode van enkel 'scan-on-demand' dienstverlening. Tegelijkertijd zijn we voorbereid - voor zover dat kan - op een sterke opflakking van het virus en dus klaar om een flexibele overstap te maken van on-campus naar meer on-line onderwijs en omgekeerd. We volgen de kleuren codes en zijn het academiejaar opgestart in "code geel" waarbij we een bezetting van 1 op 2 in onze leslokalen als regel hanteren. Bij "code oranje" wordt geschakeld naar een lagere bezettingsgraad: voor auditoria betekent dit een capaciteit van 1 op 5; voor vlakke lokalen met verplaatsbare tafels en stoelen met kleine groepen (tot max. 30 personen) blijven we werken met een bezetting van 1 op 2.

Vele nieuwe internationale studenten zijn niet in Leuven geraakt. Sommigen zijn ingeschreven en volgen online colleges via opnames of streaming. Anderen hebben hun inschrijving met een semester of een jaar uitgesteld. U begrijpt waarom de docenten verwoed bezig zijn met digitale en 'blended' elementen in hun aanpak. De meesten zijn geen ICT bollebozen maar met micro-ondersteuning slagen velen er in om aardige stappen vooruit te zetten. We hebben de indruk dat de faculteit voldoende gewapend is om flexibel te schuiven op een continuüm tussen on-campus en online, al naargelang de virusdruk toeneemt of vermindert. De ondersteunende diensten werken gedeeltelijk van thuis uit. De afspraken rond telewerken voor komende maanden zijn gemaakt.

U vindt in deze Areopaag een gedetailleerd jaaroverzicht van maand tot maand, vooral van voor de lockdown. We organiseerden het voorbije jaar talrijke studiedagen (bv. Ecclesiopreneurship, LOGOS XIV, Didachè bijbel, Tobias, Vredesdag, Augustinusdag, Monastic pastoral care, Didachè godsdienstonderwijs), rondetafelgesprekken (Centre for Liberation Theologies), lezingenreeksen (50 jaar internationale programma's), tientallen lezingen over bv. A Political Theology of Black Dignity (Kosmoi, CWST, Polemikos, Cusanus leerstoel), Conferenties (Versions of the Apostolic Past, Lectio, MiMoRa, Kosmoi, ESWTR 2019, LEST XII over Theos and Polis.

Political Theology as Discernment, online: A Suspended Tradition? 150 Years of Vatican I), colloquia (Babel, Omnes Gentes), doctoraatseminaries (Lectio), international seminars (Global Minds), webinars (ACPT), boekvoorstellingen (bv. The Geopolitics of Pope Francis, Mens zijn in het Antropoceen, Geen toekomst zonder kleine goedheid, Johannes Willebrands. Een leven in gesprek). In deze Areopaag lees je meer over enkele boekvoorstellingen, onder meer van Jan Maes, de nieuwe Nederlandse vertaling van de Vaticanum II conciliedocumenten (een waar huzarenstuk waaraan verschillende professoren gedurende jaren gewerkt hebben!) en een geschenboek met prachtige foto's van de voornaamste manuscripten en 'preciosa' die bewaard worden in onze Maurits Sabbibliotheek.

De faculteit neemt straks afscheid van kerkhistoricus Mathijs Lamberigts en moraaltheoloog Johan Verstraeten. Hun welverdiende emeritaatsvieringen die we gepland hadden in het najaar, zijn met één jaar uitgesteld. U vindt in deze Areopaag een bijzonder boeiend interview met oud-decaan Mathijs Lamberigts.

U maakt kennis met vier nieuwe professoren die de faculteit komen versterken: Christina Kreinecker, Hector Patmore, Ellen Van Stichel en Chaïma Ahaddour. De verjonging van het korps zet zich nu stevig door. Intussen wordt ook werk gemaakt van internationalisering, genderbalans en diversiteit. Twee jonge collega's hielden het voorbije jaar een inaugurale rede. Judith Gruber sprak over Haunting Fortress Europe. Rewriting History, Reimagining Salvation, Decolonizing Theology en Wim Vandewiele over De postseculiere samenleving: woestijn of oase voor sociaal ondernemerschap in religieuze gemeenschappen en organisaties? In een andere bijdrage dialogeren Judith Gruber en Annemarie Mayer over de plaats van vrouwen in de interreligieuze dialoog.

Verder leest u het boeiende relaas van de tiende India-reis die gelukkig nog kon doorgaan in januari-februari 2019, met bijzonder veel energie voorbereid door Bert Broeckaert. Het is ongetwijfeld één van de hoogtepunten tijdens de opleiding. Als decaan ben ik uitermate verheugd over de steengoede werking van Katechetika. De studentenkring is er in haar 60ste werkingsjaar bijzonder goed in gelukt om een 'thuisgevoel' te creëren, ook voor de internationale studenten. Tot de meest markante initiatieven van het voorbije jaar behoort ongetwijfeld Katechetika toneel met het stuk King Lear van Shakespeare in een bewerking van Simon De Vos. Volkomen verdiend sleepte Katechetika maar liefst negen nominaties in de wacht, onder meer voor beste kostuum, beste grafische vormgeving, beste scenografie, beste regie, beste vrouwelijke bijrol en mannelijke hoofdrol. Met de Veto-prijs voor het beste stuk onder alle studentenkringen kon de

vreugde niet meer stuk! Daarnaast moet zeker ook vermeld worden: de bedevaart naar Scherpenheuvel, het Spiriweekend in Westvleteren en de deelname aan de 24-uren loop met de ploeg Runners High, het jaarlijkse galabal in Musicafé en het kerstfeest, Theology on Tap en de Katechetika quiz ten voordele van Father Amal. De afscheidnemende preses Joachim Huyghe schrijft: “De coronacrisis heeft iedereen uitgedaagd om na te denken over wat noodzakelijk is en hoe we onze werking anders kunnen organiseren. Benieuwd zijn we alvast! Ut vivat, crescat et floreat Katechetika.”

In dit nummer maakt u ook kennis met de groeiende Sister’s community en met Het goddeloos muziekclubje. Verder krijgt u informatie over de tentoonstelling In de handen van lezers in onze Maurits Sabbebibliotheek, projecten van RelRes en Resilience en de John William Wevers Prijs voor Bryan Beeckman. Gertjan Monteyne spreekt over de geactualiseerde versie van het leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het secundair onderwijs. Tenslotte volgen enkele reisverhalen over plezierige plekken.

Ik hoop dat u volop geniet van de lectuur van deze Areopaag en dat u na het lezen met een gevoel van grote fierheid kunt besluiten dat de faculteit niettegenstaande corona bruist van activiteit en een plek is waar het leuk is om te vertoeven.

Johan De Tavernier, decaan

3

Jaaroverzicht

Voorheen bood het jaaroverzicht de activiteiten gedurende het jaar “Van Thomas tot Thomas”. Vanaf dit jaar zal ervoor gekozen worden om het jaaroverzicht parallel te laten lopen met het academiejaar.

MAART 2019

5 maart 2019

Thomasfeest

Het programma van het Thomasfeest 2019

- 9.30 uur Eucharistieviering (Sint-Jan-de-Doperkerk, Groot Begijnhof)
- 11.15 uur Academische zitting met lezingen:
“Het échte prisoner’s dilemma: hoe redden we ons klimaat?”
Professor Gerard Govers, vicerector Wetenschap & Technologie, KU Leuven
“En God zag dat het goed was.”, Professor Jacques Haers s.j.,
Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven
- 12.45 uur Receptie en buffet (Universiteitshal, Naamsestraat 22)

8 maart 2019

Lezing van het Center for Women’s Studies in Theology door Sr. Maura Zátonyi, osb: “The New Name for Peace, Finding Inspiration in the Work of Hildegard von Bingen”

8 maart 2019

Studiedag: “Ecclesiopreneurship - toekomstgerichte piste voor een ondernemende kerk?”

Het Vlaamse kerklandschap vertoeft vandaag in een onzekere tijd. De schaarste aan menselijk, financieel en spiritueel kapitaal is veeleer norm dan uitzondering. Op deze studiedag verkenden Florian Sobetzko, senior researcher aan het Zentrum für Angewendte Pastoralforschung (ZAP) Bochum en pastoraalreferent bij het bisdom Aken, Johan Verstraeten en Anne Vandenhoek ecclesiopreneurship als toekomstgerichte piste.

13 maart 2019

Lezingenreeks: “50 jaar internationale programma’s in theologie en religiewetenschappen”

20 maart 2019

Rondetafelgesprek Leuven Centre for Liberation Theologies: “Religion and Empire”

Op 20 maart 2019 organiseerde het Leuven Centre for Liberation Theologies een rondetafelgesprek waarin gediscussieerd werd over de band tussen religie en wereldrijken. Speciale focus lag op de band tussen het politieke en het intellectuele, tussen religie en macht. Een reeks disciplines droeg bij aan nieuwe inzichten die de politieke, epistemologische, economische, sociale en esthetische effecten van imperiale macht onderzoeken, evenals van de opstand tegen imperialisme.

27 maart 2019

Kosmoi lezing door prof. Loren Toussaint: “Living the Forgiving Life: Implications for Health and Happiness”

Voor de Kosmoi lezing van 2019 mochten we prof. Loren Toussaint (Luther College, USA) ontvangen. Loren Toussaint is professor in de psychologie, en Associate Director van het Sierra Leone Forgiveness Project. Op 27 maart gaf de professor de lezing “Living the Forgiving Life: Implications for Health and Happiness”. De lezing werd gevolgd door een masterclass “Forgiveness Protects Health”, waarin de professor de band tussen vergiffenis, stress en gezondheid verkende.

29 maart 2019

Voorstelling digitaliseringsproject Kardinaal Willebrandsarchief

APRIL 2019

1 april 2019 - 20 mei 2019

Lezingenreeks: “Islamitisch Recht en Fiqh - Hedendaagse Kwesties”

5 april 2019

Inaugurale rede door prof. Judith Gruber: “Haunting Fortress Europe. Rewriting History, Reimagining Salvation, Decolonizing Theology”

9 april 2019

1000ste nummer TERTIO: “Debat: Media, Framing en Religie”

De duizendste editie van het christelijke opinieweekblad Tertio verscheen op woensdag 10 april. Het werd een themanummer over media, framing en religie. Over dit onderwerp werd een publiek debat gehouden tussen Anne Christine Girardot, Peter Decroubele, Hans Geybels en Maria Van Mierlo. Het debat werd gemodereerd door Emmanuel Van Lierde.

23 april 2019

CWST-lezing door Dr. Dominika Kurek-Chomycz: “Gender, Scribes, Early Christians and New Testament Textual Criticism”

Het gebied van tekstkritiek uit het Nieuwe Testament werd tot het begin van de 21e eeuw gedomineerd door mannelijke geleerden, en hoewel het traditioneel werd aangeduid als ‘lagere kritiek’, werd het vaak gepresenteerd als ‘objectief’. Deze lezing trachtte een nieuwe blik te werpen op de complexe band tussen tekstkritiek van het Nieuwe Testament en gender.

MEI 2019

6 mei 2019

Logos XIV: “Apostelen - De Kerk in Beweging”

Op 6 mei 2019 ging aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen de 14de studiedag van LOGOS (Leuvense Ontmoetingen rond Geloof en Spiritualiteit) door. Het thema dit jaar was “Zoals de Vader mij gezonden heeft zo zend ik u”.

7 mei 2019

Lezing door prof. Vincent Lloyd: “A Political Theology of Black Dignity”

Het idee van waardigheid is een gemeenschappelijke noemer van de abolitionistische beweging, de Amerikaanse burgerrechtenbeweging, de black power-beweging, zwarte feministische bewegingen en #BlackLivesMatter. Deze lezing ging over een aantal vragen omtrent het idee van waardigheid in de huidige samenleving.

14 mei 2019

Infosessie Islam Artevelde Hogeschool

16 mei 2019

Lezing door prof. Vasiliki Mavroska: “Christian Iconology: Patristic Documentation and Theological Analysis”

Deze lezing van prof. Vasiliki Mavroska richtte zich op de belangrijkste noties van de theologie van de iconen, zoals gedocumenteerd via de patristische geschriften, voornamelijk van St. Johannes Damascenus en St. Theodorus Studita en hun gebruik van analogieën in het moderne orthodoxe theologische denken.

22 mei 2019 - 3 juni 2019

Conferentie: “Versions of the Apostolic Past: Ancient Translations of the Apostolic Fathers”

Deze conferentie beoogde onze kennis over de oude vertalingen van de apostolische vaders (AnTrAF) bij te werken. Het corpus van de apostolische vaders is een interessant voorbeeld van vroegchristelijke teksten, oorspronkelijk geschreven in het Grieks, die het meest relevant zijn voor ons begrip van het vroege christendom. Hoewel de Griekse tekst van de apostolische vaders de afgelopen vijftien jaar twee keer is geredigeerd, lijken de verschillende versies aanzienlijk minder aandacht te hebben gekregen. Deze conferentie bood vanuit verschillende perspectieven een aantal updates over AnTrAF-manuscripten.

3

24 mei 2019

Boekvoorstelling Gabriel Quicke: “God zegene en beware je”

28 mei 2019

CWIST-lezing door Dr. Maricel Ibita: “Women and the Environment in the Bible”

Hongersnood en droogte zijn twee van de meest voorkomende milieurampen waarmee mensen, vooral vrouwen, in de loop van de tijd worden geconfronteerd, inclusief onze bijbelse voorouders. In deze presentatie werd Hilary Marlow's idee van ecologische driehoek gebruikt om in grote lijnen de dynamiek tussen God, vrouwen en de niet-menselijke schepping in de Bijbel te schilderen.

JUNI 2019

6 juni 2019

**ATP Teamdag Pairi
Daiza**

JULI 2019

4 juni 2019

**Plechtige proclamatie en
promotie**

AUGUSTUS 2019

20 - 21 augustus 2019

Didachè studiedagen Bijbel: “De Bijbel lezen: gisteren, vandaag en morgen”

In 2019 vonden de studiedagen van Didachè voor de vijftigste keer plaats. Didachè maakte er daarom een feestelijke jubileumsessie van met het brede thema: “De Bijbel lezen: gisteren, vandaag en morgen”. Het eerste deel (‘gisteren’) behandelde het thema “Bijbel en historiciteit”. In het tweede deel (‘vandaag’) ging het over de rol van de Bijbel in de catechese en het godsdienstonderwijs. Het derde deel (‘morgen’) presenteerde enkele nieuwere vormen van Bijbel lezen.

SEPTEMBER 2019

9 - 13 september 2019

Conferentie MiMoRA (Mission and Modernity Research Academy): “MiMoRA#2: Heritage, Legacy, Memory”

De MiMoRa conferentie onderzocht dit jaar hoe missionarissen en missionaire organisaties lokale culturen en samenlevingen hebben veranderd en hoe het heden nog getuigt van hun impact. Er werd een nadruk gelegd op zowel koloniale geschiedenis als postkoloniaal denken, telkens met een focus rond “Heritage, Legacy, and Memory”. Er werd onder meer gesproken over de invloed op taal, geschiedenis, herinnering, ruimtelijke indeling en historiografie.

12 - 15 september 2019

Conferentie ESWTR 2019: “Gender, Race, Religion: De/constructing Regimes of In/visibility”

De zichtbaarheid van een groep is een sociaal proces en vormt het kruispunt van perceptie en macht. Dit congres beschouwde zichtbaarheid en onzichtbaarheid als een politiek proces, waarin de bestaande sociale, politieke en technische machtsstructuren bepalen welke groep meer of minder zichtbaar is in de maatschappij. Speciale aandacht ging uit naar de rol van religie in het proces van zichtbaarheid, onzichtbaarheid of hyperzichtbaarheid.

13 september 2019

Babel Colloquium: “Aan de rand van de religie”

Het Babel colloquium “Aan de Rand van de Religie” ging over het ontstaan van nieuwe religieuze denkbeelden binnen grote bestaande tradities of als tegenstrever ervan. Dit symposium richtte zich op het vermogen van grote tradities om zulke herdefinities op te wekken of te verdoezelen. Het stelde ons hierbij open voor vergelijkende waarnemingen vanuit een brede waaier aan disciplines. Tot de genodigde sprekers behoorden Danièle Hervieu-Léger, Vinciane Pirenne, Grace Davie and Silvio Ferrari.

17 september 2019

Rondetafelgesprek “Netherlandish Carved Altarpieces in the Nordic Regions”, georganiseerd door Lectio, in samenwerking met Illuminare – Centre for the Study of Medieval Art

Het rondetafelgesprek “Netherlandish Carved Altarpieces in the Nordic Regions” besprak de populariteit van Nederlandse altaarstukken in de late 15de en begin 16de eeuw. Dit congres behandelde specifiek de export van Nederlandse altaarstukken in het noorden naar gebieden als Westfalen, het Rijnland, Frankrijk, de Baltische kust, het Iberisch schiereiland en Scandinavië.

19 september 2019

KADOC-seminarie door prof. Tine Van Osselaer: “Between Saints and Celebrities: The Devotion and Promotion of Stigmatics in Europe, c.1800-1950”

Dit seminarie besprak de resultaten van het onderzoeksproject over de devotie en promotie van stigmatici in vijf Europese landen in de 19de en vroege 20e eeuw.

26 september 2019

“Sister’s Community”

OKTOBER 2019

10 - 11 oktober 2019

Polemikos Lezing en Workshop door prof. Sita Steckel: “Behold, a Pale Horse: Pluralization and the Rise of Intra-Christian Polemics in the Twelfth and the Thirteenth Century” en “Debating the Plurality of Religious Orders: John of Salisbury versus Anselm of Havelberg”

17 oktober 2019

KADOC-seminarie door Dr. Hans Krabbendam: “(Be)Keerpunt: Amerikaanse protestantse zendingsprojecten 1945-1975”

Dr. Hans Krabbendam (directeur Katholiek Documentatie Centrum – Radboud Universiteit, Nijmegen) sprak over zijn boek: ‘Saving the Overlooked Continent: American Protestant Missions in Western Europe 1945-1975’.

21 - 23 oktober 2019

Conferentie Kosmoi: “Good - Better - Best: Ascetism and the Ways to Perfection”

Kosmoi organiseerde in oktober een conferentie over ascetisme met een focus op de Hindoeïstische traditie. De lezingen begonnen met Bjarne Wernicke Olesen (Oxford University). Zijn lezing was getiteld “Siddha and Siddhis – On the Notion of Perfection and Magical Powers in Hindu Asceticism”. Vervolgens vertelde Xenia Zeiler van de Universiteit van Helsinki over Hindoeïstische ascese bij weduwen. Na de pauze sprak James Benn (McMaster University, Hamilton – Verenigde Staten) over rituele zelfdoding of zelfoffering bij Hindoes.

23 - 26 oktober 2019

Lest XII: “Theos and Polis. Political Theology as Discernment”

In 2019 ging de LEST conferentie over de connectie tussen politiek, of de structuren van het publieke leven, en de theologie, of onze connectie met God. Deze relatie ligt ten grondslag aan de gedeelde beslissingen die ons leven vormgeven. Tijdens de LEST conferentie werden (politieke) theologen van over de hele wereld samen gebracht om te reflecteren op de theoretische en doctrinaire grondslagen van politieke theologie.

23 oktober 2019

Internationaal seminarie voor experts en filmfestival “Global Minds”: “Memory and Visions, Conversations and Actions: Mainstreaming Multi-disciplinary Gender Perspectives on the United Nations’ Sustainable Development Goals in Belgium and in the Philippines”

27 oktober 2019

Excursie Sister’s Community

NOVEMBER 2019

5 november 2019

Lezing Cusanus Leerstoel: “From Violence and Hatred to Reconciliation and Peacemaking”

Twee decennia geleden waren Pastor James Wuye en Imam Mohammed Ashafa de aanvoerders van gewelddadige milities die elkaar bevochten in Noord-Nigeria, een plek die vaker het toneel is van etnisch en religieus geweld. Vandaag reizen ze door hun land en over de wereld om ervan te getuigen dat verzoening mogelijk is en leren ze moslims en christenen in vrede te leven.

7 november 2019

Forum Liberation Theology: “Event as part of the Romero Memory Academy Nahuatl Religion” door Anastasio Hidalgo Miramon

Het Centrum voor Bevrijdingstheologieën was verheugd Anastasio Hidalgo Miramon te verwelkomen, beter bekend als “el padre Tacho”. Hij deelde met ons de rijkdom van de visie van de oorspronkelijke bewoners van Mexico, de Nahuatl, op God, Moeder Aarde, menselijke en religieuze wijsheid, beoefend in zijn levenslange pastorale benadering in de regio Tehuacan (Puebla).

7 november 2019

Lezing en doctoraatsseminarie Lectio Leerstoel door prof. John Monfasani: “The Letters of Ignatius of Antioch as a Philological and Epistemological Issue from the Reformation to Today” en “The Church Fathers in the Reformation and Early Modern Era”

Deze Lectio-lezing ging over de brieven van Ignatius van Antiochië. Deze heilige uit de 1ste eeuw werd een martelaar onder keizer Trajanus (98-117). Voornamelijk tijdens de Reformatie werd er getwijfeld aan de authenticiteit van zijn brieven. Een overzicht van de behandeling van de teksten kan dus meer kennis bieden over de ontwikkelingen in de evolutie van geschiedkunde en religieuze doctrine in de laatste vijfhonderd jaar. De lezing werd voorafgegaan door het seminarie “The Church Fathers in the Reformation and Early Modern Era”.

12 november 2019

Studiedag Didachè ToBiAS 2019: “Bijbelteksten maken toekomst”

16 november 2019

Augustinusdag: “Mijn hart, - waar ik ben wie ik ben” (Conf. 10,4), Augustinus’ hartelijke wijsheid voor vandaag”

Martin Claes deed onderzoek naar het voorkomen van Ez. 30,26 en 2 Kor. 3,1-3 in het werk van Augustinus. Gerben Zweers vertelde over de opvattingen over het hart bij Augustinus. Cis Dewaele maakte de link tussen Augustinus’ wijsheid en het hedendaagse straathoekwerk. Anne Desmet en Christine Everaere stelden COMPАЗ voor: een eigentijds, hoopvol, laagdrempelig en hartelijk initiatief rond de spiritualiteit van Augustinus.

18 november 2019

Het Goddeloos muziekclubje

In deze lezingenreeks bespraken theologen en religiewetenschappers de muziekgenres en -artiesten die traditioneel bestempeld worden als “goddeloos” volgens een geheel nieuwe insteek. Een speciale focus lag hier op hun daadwerkelijke band met religie en religieuze denkbbeelden.

19 - 21 november 2019

Omnes Gentes Colloquium: “Mission Yesterday, Today and Tomorrow: 100 Years after Maximum Illud”

Deze conferentie werd georganiseerd door Omnes Gentes, een consortium van KU Leuven, UC Louvain, Lumen Vitae en Missio Belgium. Omnes Gentes wil de dialoog en samenwerking tussen theologen uit Noord en Zuid bevorderen. Gebaseerd op de honderdste verjaardag van de pauselijke brief Maximum Illud, uitgegeven door paus Benedictus XV op 30 november 1919, was het doel van deze conferentie om de eeuwige ontwikkeling van de missie in onze wereld te onderzoeken.

20 november 2019

Boekpresentatie door Thomas Quartier: “Liefdesgeboden. Gevoel in het klooster van je leven”

26 november - 4 december 2019

Internationaal seminarie voor experts en filmfestival “Global Minds”: Memory and Visions, Conversations and Actions: Mainstreaming Multi-disciplinary Gender Perspectives on the United Nations’ Sustainable Development Goals in Belgium and in the Philippines

28 november 2019

Academisch Centrum voor Praktische Theologie Webinar: “Pastorale gespreksvoering”

28 november 2019

Inaugurale rede door prof. Wim Vandewiele: “De postseculiere samenleving: woestijn of oase voor sociaal ondernemerschap in religieuze gemeenschappen en organisaties?”

29 november 2019

Studiedag: “Being Prophetic in a Secular Society: A New Call?!”

Monastic Pastoral Care is een oecumenisch project dat zich richt op de vraag: ‘Waar en hoe kunnen zowel (eeuwenoude) religieuze instellingen als nieuwe bewegingen die geïnspireerd zijn door religieuze tradities reageren op de spirituele behoeften van de hedendaagse mens en samenleving?’ De leden van het project organiseerden een dag van academische bezinning over het (brede en oecumenische) religieuze leven van vandaag en de pastorale betekenis ervan voor de hedendaagse mens en samenleving.

DECEMBER 2019

4 december 2019

Boekpresentatie: “The Geopolitics of Pope Francis”

Tijdens deze boekpresentatie werd het boek “The Geopolitics of Pope Francis” voorgesteld, geschreven onder de redactie van Jan Devolder. Sprekers waren Herman Van Rompuy, voorzitter emeritus van de Europese Raad, kerkhistoricus prof. Paul van Geest (Tilburg University) en Jan De Volder, titularis van de Cusanus Leerstoel “Religie, Conflict en Vrede”.

4 - 10 december 2019

“Global Minds” Openingsexpositie met adventsgebed

3

6 december 2019

Boekpresentatie: “Vaticanum II Conciliedocumenten. Latijnse tekst en nieuwe Nederlandse vertaling” Mathijs Lamberigts, Peter De Mey, e.a

9 december 2019

Filmvertoning “Muslims in Interwar Europe” door Amr Ryad

9 - 11 december 2019

Negende Conferentie van het Leuven Centre for the Study of the Gospels: “On Using Sources: Samples from Greco-Roman, Second Temple Judaism and Early Christian Literature”

10 december 2019

Conferentie door Olivier Roy (European University Institute, Florence): “Which Religious Future for Europe? Between (Post-) secularization and (Post-)globalization”

11 - 13 december 2019

Negende Internationale Lectio Conferentie: “True Warriors? Negotiating Dissent in the Intellectual Debate (c. 1100-1700)”

Onenigheid, polemieken en rivaliteit vormen het middelpunt van intellectuele ontwikkeling. De wetenschappelijke Streitkultur kreeg een nieuw elan door de nieuw opgerichte universiteiten in de hoge middeleeuwen en veranderde later in een essentieel onderdeel van het vroegmoderne intellectuele leven. Het doel van deze conferentie was het bestuderen van de polemische strategieën en de vormen van rivaliteit en alliantie in wetenschappelijk debat van de 12e tot en met de 17e eeuw.

12 december 2019

Boekvoorstelling: “Manuscripts & Precious Books in the Maurits Sabbe Library – KU Leuven” Wim François, Lieve Watteeuw, Leo Kenis

JANUARI 2020

13 januari 2020

Studiedag godsdienstonderwijs Didachè 2020: “Herinneren voor de toekomst. Holocausteducatie in het vak godsdienst”

Het geactualiseerde leerplan rooms-katholieke godsdienst stelt dat de Holocaust (1933-1945) als thema ter sprake dient te komen. Dit onderwerp aan bod brengen in de godsdienstles is echter een hele uitdaging omdat het sterk raakt aan ons beeld van mens en God en ook de relaties tussen leerlingen in een multiculturele klas op de proef kan stellen. Deze studiedag wilde leerkrachten vertrouwd maken met de doelstellingen van herinneringseducatie, inzichten aanbieden uit het recente onderzoek naar daders, slachtoffers en omstanders van de holocaust en vaardigheden aanreiken om met delicate culturele aspecten van holocausteducatie om te gaan.

16 januari 2020

Academisch Centrum voor Praktische Theologie Webinar: “Spirituële zorg voor kinderen en jongeren”

17 januari - 16 februari 2020

10de Indiareis

FEBRUARI 2020

15 februari 2020

Samenwerkingsovereenkomst KU Leuven – Australian Catholic University

19 februari 2020

Vredesdag

Deze Internationale Vredesdag stond in het teken van de ontwikkelingen in cyberoorlogvoering en autonome wapensystemen. De dag voorzag in ethische en juridische reflectie op deze nieuwe militaire fenomenen tegen de achtergrond van een veranderend geopolitiek speelveld. Het colloquium bracht vooraanstaande autoriteiten op het gebied van techniek, recht, ethiek en theologie samen om te reflecteren en een dialoog te voeren over dit nieuwe en urgente onderwerp in de vredesethiek voor de volgende generaties.

24 februari 2020

Jürgen Mettepenningen overhandigt zijn Pausboek aan Paus Franciscus

MAART 2020

10 maart 2020

Thomasfeest 2020

Het programma van het Thomasfeest 2020

- 9.30 uur Eucharistieviering (Sint-Jan-de-Doperkerk, Groot Begijnhof)
- 11.15 uur Academische zitting met lezing:
"Is er iets verkeerd met 'cafetaria religie'? Over vrijheid van
keuze in theologie en religiewetenschappen", Professor Walter
Lesch (UCLouvain)
- 12.45 uur Receptie en buffet (Jubileumzaal Universiteitshal,
Naamsestraat 22)

3

APRIL 2020

MEI 2020

7 - 8 mei 2020

Conferentie: "A Suspended Tradition? 150 Years Vatican I" (online)

Tijdens het academiejaar 2019-2020 was het 150 jaar geleden dat het Eerste Vaticaanse Concilie plaatsvond. Om dit jubileum niet in stilte voorbij te laten gaan werd van 7 tot 9 mei 2020 een conferentie georganiseerd. Deze conferentie over Vaticanum I is de voortzetting van een onderzoekstraditie die terugloopt tot Roger Aubert en is ook een nuttige aanvulling op de focus van de faculteit op Vaticanum II-studies in de afgelopen decennia.

JUNI 2020

JULI 2020

7 juli 2020

Plechtige proclamatie en promotie (online)

4

Het jaaroverzicht van Katechetika

Een jaarverslag schrijven voor je eigen kringwerking, het is geen gemakkelijke taak. Op een speelse manier moet je objectief naar je eigen werking en dus ook naar jezelf kijken. Vorig jaar had ik de eer hetzelfde te doen. Toen was ik kersvers verkozen praeses en keek ik vol moed uit naar een jaar waarin ik samen met mijn praesidium een topjaar zou kunnen leveren aan onze studenten. Het 60ste werkingsjaar; dat moest een heus feest worden.

Zoals iedereen wel weet is het er niet van gekomen en dat grotendeels door de corona-epidemie in het tweede semester. Ik vermoed dan ook dat het jaarverslag volgend jaar van een kleinere omvang zal zijn. We hoeven echter niet te treuren. Ondanks de tegenslagen weerhoudt ons dat er niet van om er als kring toch te staan. Al is het in online onderwijs of off-campus examens, toch moeten we als studenten een netwerk creëren waarin iedereen zich thuis voelt. Een kring als Katechetika heeft daar vele middelen voor, maar die zijn vooral gebaseerd op personen. Ik wil dan ook graag de ruimte nemen om even een aantal mensen te bedanken die de voorbije twee kringjaren gemaakt hebben tot wat ze zijn. Allereerst Marilène Moons, mijn voorganger, die altijd met een glimlach ieder mens tot rust kon doen komen. Renée Theyssens, die in haar laatste jaar aan de faculteit haar zwaarste uitdaging aanging om vice-praeses te zijn. Klaas Smit die, al sinds ik aan de faculteit ben, altijd met goede raad aanwezig is. Maxim Synaeve, wiens goed en joviaal karakter menig eerstejaars op hun gemak heeft gesteld, en Vincent Dewulf, de immer goedlachse West-Vlaming aan wie ik volgend jaar het praesesschap doorgeef. Laat ons dan nu even kijken wat we met de groep vrijwilligers, die Katechetika is, hebben kunnen bereiken in het voorbije jaar.

Het Thomasfeest van 2019 werd door gebrek aan officiële feestverantwoordelijke voorbereid door een team bestaande uit Marilène Moons, Renée Theyssens, Klaas Smit en mijzelf. Na een lange periode van plannen en bestellingen in orde brengen (al hadden we er goed aan gedaan deze periode langer te maken) konden we van het feest, met de hulp van vele Nederlandstalige en internationale studenten, een topeditie maken. Na de misviering en academische zitting door professor Jacques Haers kon de receptie met het traditioneel koud buffet beginnen. Het werd een gezellige samenkomst van professoren, personeel en studenten die iedereen lang bijgebleven is. Voor mij zijn dit de evenementen die bij grotere faculteiten nooit op dezelfde manier georganiseerd kunnen worden en daarvoor gaat

mijn oprechte dank uit naar de faculteit om samen deze organisatie op poten te zetten.

Na deze heuse inspanning hebben de theologen van Katechetika natuurlijk een plaats nodig om uit te rusten. Dit jaar hadden we opnieuw – sinds een aantal jaren afwezigheid – onze fakbaravonden in het vertrouwde M-café. We probeerden er, met het klein praesidium dat we hadden, een echt thuis van te maken en deze ook aantrekkelijk te promoten. Zo organiseerden we zoveel als mogelijk thema-avonden met bijpassende muziek en ontspanning die menig theoloog uit zijn kot lokte. Wie zegt nu ‘nee’ tegen een Ierse St-Patricksdag avond of een Casino-night met bijpassende kansspelen? Op 30 maart 2019 zei het M-café jammer genoeg ‘neen’ en sloot het zijn deuren tot nader orde. Katechetika kwam zo midden in het semester zonder fakbar te zitten, wat we natuurlijk allemaal betreuren.

Het studentikoze van een kring komt vandaag de dag vooral tot uiting in de cantussen die de kring organiseert. Als uitvalsbasis hadden we dit jaar de Recup waar onze cantussen geregeld de zaal volledig vol kregen. Als je weet dat er honderd plaatsen waren, dan weet je ook dat onze cantoren hun best hebben moeten doen om die rustig maar ook niet te rustig te houden. Volgens sommigen lag het aan onze leuke thema’s zoals de ‘Cantus & Chill’ of de ‘Joke Ciaovlieghe-cantus’. Volgens anderen lag het dan aan het natuurlijk charisma van Maxim Synaëve. We zullen het nooit weten.

Na de paasvakantie kwam wat we met recht en reden het hoogtepunt van het werkingsjaar 2018-2019 mogen noemen. Katechetika Toneel speelde dat jaar een bewerking en vertaling van King Lear door Simon De Vos. Onder regie van Ruben Cuyvers werd Katechetika de grote winnaar van het Interfacultair Theaterfestival. Met 9 nominaties, 4 ‘houten plankjes’ (Beste Stuk, Beste mannelijke hoofdrol voor Ortwin Lanssens, Beste vrouwelijke bijrol voor Ellen Thys en Beste scenografie) en de felbegeerde Vetoprijs

toonde Katechetika Toneel zich (zoals altijd) als één speler op het podium. Vanuit de kring wil ik iedereen die betrokken was oprecht bedanken voor de grote inzet, die zeer terecht beloond werd.

Het jaaroverzicht van Katechetika

Stilzitten deden we daarna zeker niet. Op 1 mei 2019 was het weer tijd voor de jaarlijkse bedevaart naar Scherpenheuvel die zowel de spirituele als sportieve noden van de theologie studenten probeert in te vullen. Vroeg uit de veren vertrokken een tiental studenten van het station van Leuven om een meer dan 20 km lange bedevaart te maken. Na een korte pauze met gebedsmoment in het kasteel van Horst vertrokken we opnieuw, versterkt door enkele minder moedigen, naar Scherpenheuvel voor de misviering. Een waardevolle traditie die we zeker moeten behouden!

Diezelfde week schudden alle Katechetikanen hun beentjes los op het jaarlijks galabal dat weer zoals vroeger in het Musicafé georganiseerd werd. Na de receptie in de Maurits Sabbebibliotheek, waar iedereen naar believen een hapje en een drankje kon nuttigen, zetten de studenten hun beste beentje voor op de dansvloer. Met 'beat' van voormalig praeses Bryan Beeckman kon iedereen van het galabal genieten!

De weken na de paasvakantie zijn voor vele kringvrijwilligers zeer druk zoals je kan zien aan het snelle tempo waarmee de evenementen zich opstapelden. De week na het galabal was dan ook de kiesweek waar kiesploeg 'De Heilige Triniteit' een week lang toffe en vooral gra-

tis activiteiten organiseerde voor de studenten. Zo hadden we de 'Thomas van Aquino' en de 'Cantus van Kanaän'. Na afloop van de week werd dan ook het nieuwe praesidium verkozen, net als de onderwijsverantwoordelijken die het jaar erna de studentenstem verkondigen bij zowel de faculteit als de universiteit.

Na deze periode wordt het stilaan tijd voor de studenten om terug op kot wat te gaan studeren. De blok is namelijk aangebroken. Hoewel het studentenleven belangrijk is, moeten we toch gericht zijn op ons doel en dat is een diploma behalen. Na de lange blok kunnen de Katechetikanen een laatste maal samenkomen op de slotbarbecue, waar we opnieuw de Kristallen Kristuskes uitreikten. Een ideaal moment voor professoren en studenten om elkaar vriendschappelijk de zomer in te sturen!

De zomer is voor vele studenten de tijd om even rust te nemen, om een vakantiejob te doen en wat geld op te sparen, of je kennis wat bij te spijkeren en je herexamens of niet ingediende werkstukken in orde te maken. Voor de kring was het een belangrijke periode om het volgende werkingsjaar voor te bereiden. Activiteiten werden ingepland, vergaderingen werden gehouden en oplossingen werden gezocht. Zo beslisten we om dit werkingsjaar een samenwerking aan te gaan met Fakbar Letteren om elke andere week een eigen fakbaravond te hebben samen met Musicologica. Ondertussen werden met dezelfde kringen als vorig jaar voorbereidingen gemaakt voor de 24 urenloop waar we opnieuw aan deelnamen.

De eerste week van september 2019 werd gekenmerkt door de aankomst van de 'kindjes'. Nieuwe studenten werden voor het eerst in het universitaire concept van de startersdagen verwelkomd door de kringen in het stadspark, waar een heus evenement opgezet was. Wij gingen met de nieuwe studenten zoals altijd de zondag voordien al kennismaken. In de week hadden we een rondleiding door Leuven. We waren alvast blij dat het aantal generatiestudenten met 500% gestegen was (van 2 naar 10).

Dit jaar waren we verheugd dat er opnieuw internationale studenten zich geëngageerd hebben. Urska Fele en Karen Papellero bliezen nieuw leven in Katechetika International en organiseerden wekelijks de Coffee and Chai. Daarnaast hadden ze succesvolle filmavonden alsook een volledig nieuw concept, genaamd Theology on Tap, uitgewerkt. Professor Rob Faesen kwam op een gezellige baravond de studenten toespreken. Voor een kring zijn de onderlinge relaties tussen Nederlandstalige en internationale studenten zeer belangrijk en laten we dan ook hopen dat deze in het vervolg nog sterker tot uiting komen.

Het jaaroverzicht van Katechetika

Zoals al eerder vermeld volgde op 23 oktober de jaarlijkse 24 urenloop. Samen met de Letterenkringen, NFK, KLA en de Pedagogische Kring werkten we het thema 'The Sound of Silence' uit. Met een Silent Disco in onze loopstand konden we tal van mensen naar ons toe lokken om zich ook sportief in te zetten. Het resulteerde in een mooie gedeelde 15de plaats.

De eerste week van november organiseerde Katechetika opnieuw de jaarlijkse quiz, dit jaar ten voordele van Father Amal in India. Onder leiding van cultuurverantwoordelijken Delphine Hanssens en Brecht Crabbe werd het opnieuw een succesvolle avond en werd met de inkomsten van de tombola en het inkomgeld een mooi bedrag doorgestort.

Datzelfde weekend vertrok een klein aantal studenten met de kring op 'Spiriweekend'. Na een jaar pauze konden de studenten opnieuw gaan bezinnen, deze keer in de abdij van Westvleteren. De studenten volgden er het getijdengebed mee, kregen meditatiesessies en konden 's avonds gezamenlijk ontspannen met onder andere een filmavond. Wij zijn dan ook professor Jos Moons zeer dankbaar voor het organiseren van dit weekend!

Ondertussen naderen we het einde van het eerste semester. Voor iedereen die Katechetika kent betekent dat nog twee evenementen, namelijk de Kerstmarkt en het Kerstfeest. Op 12 december sloegen we de handen ineen met Canonica om een gezamenlijke Kerstmarkt te organiseren. Het werd een gezellige avond waar vele oude bekenden elkaar terug konden zien en rond een vuurkorf herinneringen konden oprakelen. Ook het Kerstfeest de week erna werd weer een topeditie. Na de mis in de Sint-Jan-de-Doperkerk voorgegaan door Mgr. Koen Vanhoutte konden we in het Damiaancentrum samenkomen voor een kaas- en wijnavond. Het was een genoegen om ook dit jaar te zien dat veel internationale studenten ook hun weg gevonden hadden en gretig met iedereen konden verbroederen.

Een kringjaar is uiteraard meer dan haar hoogtepunten. Tijdens het jaar vertegenwoordigt Katechetika haar studenten op verschillende niveaus: een werk dat meer tijd vraagt dan je zou denken. Elke twee weken komen vertegenwoordigers van elke kring samen om meer dan 6 uur lang te vergaderen en daar komt al het voorbereidend werk nog bij. Ook los van het vertegenwoordigingsvlak zijn er kleine activiteiten. Zo sportten we dit jaar in de Interfacultaire Bekercompetitie in samenwerking met andere kringen en onder elkaar.

Aan het begin van maart 2020 hadden we zoals elk jaar opnieuw het Thomasfeest, waarmee we ook op het einde van dit jaarverslag gekomen

zijn. Het Thomasfeest hebben we gelukkig nog kunnen organiseren zoals normaal, maar als je weet dat de dag erna de KU Leuven haar maatregelen heeft afgekondigd dan weet je ook dat het spreekwoordelijk gezegd op het nippertje was. Met enige weemoed kijken we vooruit naar het komende kringjaar en hopen we dat Katechetika nieuwe manieren vindt om haar werking te organiseren. De coronacrisis heeft iedereen uitgedaagd om na te denken over wat noodzakelijk is en hoe we onze werking anders kunnen organiseren. Benieuwd zijn we alvast! Ut vivat, crescat et floreat Katechetika.

Joachim Huyghe

5

Alumni, personeel en studenten tijdens de coronacrisis

De coronacrisis heeft ook voor onze studenten, alumni en personeelsleden een grote impact gehad op hun werklevens. Elk van hen getuigt over de impact, de moeilijkheden én over de tekenen van hoop tijdens deze crisis.

5.1 De coronacrisis door de ogen van Sara Wouters, student

Sara Wouters is 21 jaar en afkomstig uit Vorselaar. In het verleden behaalde ze al haar diploma leraar middelbaar onderwijs voor de vakken godsdienst en geschiedenis. Na deze opleiding was ze echter nog niet klaar om het studentenleven achter te laten. “Er valt nog zoveel bij te leren”, aldus Sara. Daarom startte ze de Verkorte Bachelor Theologie en Religiewetenschappen. In het academiejaar ’20-21 zal ze deze bachelor afronden samen met het grootste deel van de mastervakken. Tijdens haar studies in Leuven huurt ze een gezellige kamer in de Loyola residentie, het voormalige zwartzusterklooster in de Schapenstraat dat nu dienstdoet als een kot voor internationale studenten. Binnen de kring van Katechetika neemt ze de cursusdienst voor haar rekening.

In welke mate heeft de coronacrisis een invloed gehad op je studies, examens en studentenleven?

Door de uitbraak van Covid-19 werd het onderwijs op enkele dagen tijd volledig gedigitaliseerd. Dit zorgde voor zowel studenten als personeel voor enige uitdagingen. Voor wat betreft ons kot werden we aangeraden om naar huis te gaan en niet meer terug te keren tot de crisis voorbij was. Pendelen tussen thuis en Leuven was ook niet toegestaan. Lessen werden opgenomen of via Skype/Zoom georganiseerd. Hierdoor verminderde de interactie tussen prof en leerling enorm. Ons studentenleven stond zo natuurlijk ook op een laag pitje. Dagelijks je vrienden zien en wekelijks op café gaan was opeens niet meer mogelijk. Binnen Katechetika werd de moed er wel ingehouden door berichten via sociale media en online activiteiten.

De komst van de examens zorgde in de coronacrisis bij vele studenten voor extra stress. In het begin was men niet zeker of de examens wel zouden kunnen doorgaan. Daarnaast waren studenten veel meer zelf

verantwoordelijk voor hun eigen leerproces en dit zou mogelijk effect kunnen hebben op hun punten. We hebben geluk gehad dat er binnen onze faculteit zeer weinig veranderd is. De examenplanning bleef onveranderd en de meeste examens konden on-campus plaatsvinden. Een aula die gekleurd werd door mondmaskers in allerlei kleurtjes en prints is een beeld dat we mogelijk (lees: hopelijk) nooit meer zullen zien.

Wat waren de moeilijkste momenten tijdens de coronacrisis?

Ik weet nog dat ik het in het begin van de pandemie zeer moeilijk had om mij te focussen op mijn studies. Het begin van dit jaar was vooral een periode van angst en onwetendheid. Vele mensen werden ziek, de ziekenhuizen lagen overvol, de economie viel volledig stil en ondertussen zat ik een tekst te lezen van John Calvin over Jezus Christus. Ik voelde me zo nutteloos, omdat ik op dat moment niets te bieden had aan een wereld in crisis. Mijn papa zei toen: "Je hebt geen idee hoeveel mensen nu nood hebben aan de kerk." En eigenlijk had hij gelijk. Ook de kerken hadden hun deuren voor onbepaalde tijd gesloten, iets wat ik in mijn leven nog nooit had meegemaakt. Voor vele mensen moet er toen een grote houvast zijn weggefallen. Aan het begin van de pandemie kon ik dat echter nog niet inzien.

Heeft de coronacrisis voordelen opgeleverd voor je studies of studentenleven?

Voor mij persoonlijk heeft de coronacrisis ook enkele positieve punten meegebracht. Normaal gezien heb ik een redelijk drukke agenda. Door de week heen ben ik in Leuven en in het weekend heb ik meestal nog allerlei dingen gepland. Door de coronacrisis viel alles stil en waren er opeens zeeën van tijd om met mijn gezin te spenderen. Mijn vriend zou normaal gezien vier maanden in Afrika verblijven om aan een bouwproject te werken. Door de pandemie moest hij vervroegd naar huis keren. Het was natuurlijk zeer jammer dat het project in het water viel, maar stiekem was ik super blij om hem al na anderhalve maand te kunnen terugzien. Daarnaast vond ik het fijn om de lesinhouden op eigen tempo te kunnen doorlopen. In plaats van dat ik op een bepaald tijdstip aanwezig moest zijn in de les, kon ik nu eerst de tijd nemen om over het onderwerp te lezen voor ik de opgenomen lessen bekeek. In het normale leven schiet hiervoor regelmatig tijd tekort.

Zijn er elementen bij jezelf die je tijdens de crisis hebt ontdekt en wil blijven integreren in je studies/leven?

Er zijn twee zaken die ik tijdens de coronacrisis over mezelf heb ontdekt. Allereerst het feit dat ik veel te weinig boeken lees. Ik vind het heel moeilijk om aan een boek te starten omdat ik het dan onmiddellijk wil uitlezen. Daar heb ik tijdens de pandemie meer tijd voor gehad en dat wil ik ook blijven doen. Ten tweede heb ik ingezien hoe leuk ik mijn studentenleven eigenlijk

Alumni, personeel en studenten tijdens de coronacrisis

vind. Ik kan echt stressen over mijn studies en daardoor dacht ik vaak “waar ben ik toch aan begonnen”. Toen ik echter niet meer naar Leuven kon gaan, miste ik mijn leventje daar. En dan heb ik het niet enkel over de randactiviteiten. Ik ga echt graag naar de les.

Welk moment heeft volgens jou de waarde van onze faculteit zichtbaar gemaakt tijdens de coronacrisis?

Ik vind dat je tijdens de coronacrisis een duidelijk verschil kon zien tussen onze faculteit en andere faculteiten. Veel van mijn vrienden die een andere richting studeren, voelden zich zeer weinig gehoord. Zo hoorde ik van velen verhalen over onbereikbare proffen en examenroosters die veel te laat helemaal overhoop werden gehaald. Dit gevoel heb ik eigenlijk nooit gehad. Naar mijn mening hebben de faculteit en alle proffen echt hun best gedaan om de situatie zo goed mogelijk te laten verlopen. De kleinschaligheid van de opleiding heeft hier in ons voordeel gespeeld. Binnen de faculteit hoef ik mij geen nummer of één puntje in een grote aula te voelen. De professoren kennen hun studenten bij naam en dat apprecieer ik enorm. In de pandemie was het duidelijk dat mensen begaan waren met elkaar om er samen het beste van te maken.

5.2 De coronacrisis door de ogen van Maite De Beukeleer, bibliotheekmedewerker

Maite De Beukeleer studeerde Geschiedenis & Cultuurmanagement aan de UAntwerpen, waarna ze aan de slag ging in de Maurits Sabbebibliotheek. In de bibliotheek is ze enerzijds adviseur informatie- en dienstverlening. In het kader daarvan zit ze vaak aan de balie, helpt ze gebruikers en beantwoordt ze vragen en is ze verantwoordelijk voor scan-on-demand en boeken die uit de bibliotheek opgevraagd worden in een andere KU Leuven Bibliotheek. Anderzijds is ze ook acquisitiemedewerker voor de tijdschriften, samen met nog enkele collega's. Ze ontvangt en verwerkt de nieuw aangekomen tijdschriften, voegt ze toe in de catalogus (zodat gebruikers ze kunnen zien in Limo), en contacteert uitgevers om een abonnement op te starten dan wel te verlengen of wanneer een tijdschrift niet aankomt.

Wat veranderde er in jouw werkveld?

We hebben volledig in moeten zetten op dienstverlening op afstand en

dan met name scan-on-demand. Medewerkers die niet fysiek aanwezig hoefden te zijn om hun taken uit te oefenen, werden aangemoedigd om thuis te werken. Het was wel noodzakelijk dat een drietal collega's dagelijks aanwezig was in de bibliotheek, in de eerste plaats voor de organisatie van scan-on-demand, maar ook voor het ontvangen van leveringen, het verwerken van facturen, het invoeren van nieuw aangekomen boeken en het binnenlaten van personeel van de faculteit (ná 25 mei). Ik bleef in principe hetzelfde doen, want ik hield me al bezig met dienstverlening en scan-on-demand voor de coronacrisis, alleen is dat tijdelijk het zwaartepunt van mijn takenpakket geworden. Normaal nam scan-on-demand maximaal een uur per dag in (vaak zelfs minder), maar nu op drukke dagen meer dan de helft van mijn tijd.

Waar liep je tegenaan?

Ik vond het erg jammer om een lege bibliotheek te zien. In normale tijden zit ik ongeveer zestien uur per week aan de balie en heb ik dus veel contact met de gebruikers. De inkomhal van de bibliotheek is soms een echte ontmoetingsplaats, zowel voor onderzoek als op sociaal vlak. Als bibliotheekmedewerker is het ook dé plek bij uitstek om de vinger aan de pols te houden. Die bedrijvigheid miste ik wel. Toen we in maart een laatste keer de bibliotheek sloten voor ook wij in 'lockdown' zouden gaan, zei onze collega Tinne Gillé: "Wie weet voor hoe lang blijven we gesloten." Als je weet dat de bibliotheek zo'n belangrijke plek is voor velen, voelt dat wel wrang aan.

Heeft de coronacrisis nieuwe inzichten opgeleverd voor de bibliotheek?

Ik denk dat we hier veel uit geleerd hebben. Het belangrijkste lijkt me evenwel dat we nu weten wat te doen in een crisissituatie. In het begin was het erg onwennig en moesten we nog veel uitzoeken, maar gaandeweg leerden we hoe we om moeten gaan met steeds veranderende omstandigheden. Ik hoop uiteraard dat we het nooit nodig zullen hebben, maar als de bibliotheek ooit weer noodgedwongen moet sluiten, kunnen we voor onze 'crisis-dienstverlening' putten uit de lessen van afgelopen maanden.

Welk moment blijft je bij tijdens de coronacrisis?

We hebben erg veel complimenten en bedankingen gekregen voor ons harde werk tijdens de afgelopen maanden. Het voelt goed om te weten dat gebruikers écht iets gehad hebben aan onze dienstverlening en ons daar ook erkentelijk voor zijn. Het toont ook aan dat de werking van de bibliotheek enorm waardevol is, want zonder de dienstverlening tijdens de coronacrisis zou heel wat onderzoek noodgedwongen stilgelegd hebben tot we weer heropenden.

5.3 De coronacrisis door de ogen van Lindsay Desmet, doctoraatstudent

Als doctoraatstudent aan onze faculteit doet Lindsay Desmet onderzoek naar de spirituele noden van geriatrische patiënten, de samenhang met het algemeen welzijn van oudere patiënten en de rol van spirituele zorg tijdens hun ziekenhuisopname. Op die manier hoopt ze met haar onderzoek de zinbeleving van oudere patiënten en de spirituele pijler in de gezondheidszorg op de kaart te zetten. Na haar studies aan onze faculteit werkte ze eerst twee jaar als pastor in de ouderenzorg, waarna ze haar doctoraatstudie aanvatte in 2019.

In welke mate heeft de coronacrisis een invloed gehad op je onderzoek?

Mijn volledige onderzoeksproces heeft zich moeten hervormen, doordat praktisch onderzoek in het ziekenhuis niet meer mogelijk was. Volgens de planning zou ik in april starten met het afnemen van vragenlijsten naar zinbeleving en spirituele noden bij 200 oudere patiënten in drie verschillende ziekenhuizen. Door de coronacrisis kon ik mijn onderzoek niet aanvatten. Dat was gezien de omstandigheden volledig te begrijpen, maar de onzekerheid zorgde ervoor dat ik mijn onderzoek grondig heb moeten omgooien. Omdat mijn onderzoek grotendeels gebaseerd is op de input van mensen, kon dat tijdens de coronacrisis niet meer plaatsvinden. We zochten naar alternatieve vormen van interviews (tele-interview of Skype-gesprekken), maar merkten al snel dat dit organisatorisch voor de ziekenhuizen onhaalbaar was. Twee weken na de corona-uitbraak heb ik beslist, in samenspraak met mijn promotoren, om een integratieve review (een overzicht en evaluatie van bestaande literatuur omtrent spirituele noden van oudere patiënten) uit te voeren in plaats van interviews af te nemen. Achteraf gezien ben ik daar zeer dankbaar voor. De uitgebreide review zorgde ervoor dat ik op een meer systematische manier inzicht kreeg in mijn onderzoeksonderwerp. Uiteindelijk heeft mijn onderzoek een drietal maanden vertraging opgelopen, maar tegelijkertijd hebben die drie maanden ook weer nieuwe onderzoeksinzichten opgeleverd. De zomermaanden werden dan ook zeer drukke maanden, waarin ik mijn vragenlijsten heb kunnen afnemen.

Wat was het moeilijkst tijdens de coronacrisis?

De grootste uitdaging voor mij als onderzoeker was de kracht vinden om snel te kunnen schakelen naar een andere onderzoeksmethode en

onderzoeksvraag. In het begin bracht dat enige angst bij mij teweeg. Een nieuwe onderzoeksmethode onder de knie krijgen vraagt voldoende tijd en training. Tegelijkertijd was vooral de onzekerheid een grote moeilijkheid. Hoewel ik mijn onderzoek over een andere boeg kon gooien, bleef de vraag of ik dit jaar nog mijn vragenlijsten zou kunnen afnemen of niet. Op een bepaald moment heb ik beslist om mij voor drie maanden te storten op mijn review. Die keuze zorgde ervoor dat ik me opnieuw op één deel van het onderzoek kon concentreren en een nieuw plan kon uitzetten.

Heeft de coronacrisis ook voordelen met zich meegebracht?

Doordat vele vergaderingen, bijkomende taken, randactiviteiten ... wegvielen was er veel tijd vrijgekomen om, dag in dag uit, volledig op onderzoek te kunnen focussen. Het was fijn om mij te kunnen richten op enkel onderzoek, in plaats van vele andere taken die vaak onderzoek kunnen verstoren (en natuurlijk ook verrijken). Het deed me beseffen dat onderzoek het hoofddoel van een doctoraatstudie is en moet blijven, en dat randtaken die kernopdracht niet mogen overnemen.

Welk moment ga je niet vergeten tijdens de afgelopen maanden?

Voordat ik mijn doctoraatstudie aanvatte, heb ik twee jaar in een woonzorgcentrum gewerkt als pastor. Toen de coronacrisis begon, gingen mijn gedachten meteen uit naar de mensen die er wonen en werken. Aan directie liet ik weten dat als de nood té hoog zou zijn, ik in het weekend wou bijspringen indien nodig. De dag erna kreeg ik een opleiding in het woonzorgcentrum rondom de Covid-maatregelen. Op paasmaandag kreeg ik telefoon met de vraag of ik kon komen helpen. Die dag heeft een grote indruk op mij gemaakt en die ervaringen neem ik ook opnieuw mee in mijn verdere onderzoek. Zo kon ik ervaren hoe belangrijk geloof, zingeving of levensbeschouwing is op de grens tussen leven en dood. Als pastor stond ik in voor een goed afscheid van enkele bewoners. Ik denk dat dat de meest waardevolle paasmaandag is die ik ooit heb meegemaakt.

5.4 De coronacrisis door de ogen van Hilke Pattyn, gevangenis-aalmoezenier

Hilke studeerde in september 2019 af als Master in de Theologie en Religiewetenschappen. Kort daarvoor was ze al aan de slag als rooms-katholieke aalmoezenier in de gevangenis van Mechelen. De stadsgevangenis is een plek waar voornamelijk mannen in voorhechtenis verblijven. Ze wonen er dus vaak niet lang en zijn onzeker over hun

toekomstperspectieven, al dan niet binnen de muren van de gevangenis. Ze is er als enige aalmoezenier halftijds aan de slag en vult haar dagen voornamelijk met cel-bezoeken. Ze gaat bij hen langs, op cel, om met hen te spreken over hun bezorgdheden en angsten, maar ook over de dingen waar ze naar uitkijken en verlangen. Ook verzorgt Hilke één keer per week een gebedsviering waar ze samen met de mannen gedurende ongeveer een uur de tijd neemt om stil te vallen. Hilke deelt haar ervaringen als gevangenis-aalmoezenier tijdens de coronacrisis aan de hand van de volgende getuigenis.

In tijden van corona zag mijn dagindeling er enigszins anders uit. Omwille van de crisis en de gezondheidsrisico's die hierbij kwamen kijken, werkte het gevangeniswezen een eigen strategie uit om het virus zo veel mogelijk buiten de muren te houden. Dat is niet evident in een totaalinstituut als de gevangenis, waar het personeel zich nog steeds buiten de muren begeeft. De klassieke cel-bezoeken werden afgeschaft en zouden vanaf nu doorgaan in leslokalen of polyvalente ruimtes. Zowel de gedetineerden als ikzelf moesten tijdens de gesprekken ook een mondmasker dragen. De persoonlijke, ongedwongen band die ontstaat door een spontaan cel-bezoek werd vervangen door een gepland gesprek in een ruimte waar we elkaars gezicht niet meer konden zien, maar wel gezien werden door camerabewaking. Deze overschakeling heeft zowel van mij als voor de mannen wat tijd gevraagd. Ik viel terug op een beperkt aantal gesprekken omdat ik nieuw binnengekomen mannen niet meer kon ontmoeten. De vieringen werden afgeschaft om de verspreiding van het virus zo veel mogelijk tegen te gaan, ook de fitnessmomenten, de bibliotheekdagen, het werken in het werkhuis, de kaartnamiddagen en zowat alle groepsactiviteiten werden opgeschort. Daarnaast werd ook het bezoek dat de mannen dagelijks kunnen ontvangen geschrapt. De mannen werden hierdoor volledig teruggeworpen op zichzelf. De gewoonlijke gespreksopeners zoals "Veel werk in het werkhuis?", "Welke boeken heb je deze week ontleend?", "Hoe was het met je mama?" verdwenen op de achtergrond.

Een hele tijd bestond mijn job dus enkel uit individuele gesprekken met een gering aantal mannen waar ik al contact mee had voor de coronacrisis uitbrak. Aanvankelijk kwam er vanuit de mannen veel onbegrip, ze voelden zich in een dubbele quarantaine geplaatst door de verstrengde maatregelen. Ze konden hun familie niet meer zien, en velen konden hen ook niet meer bellen omdat ze geen inkomsten meer hadden door de sluiting van het werkhuis. De connectie met de buitenwereld viel weg, waardoor ik me in de gesprekken die ik met hen voerde vaak een informant voelde en me onopzettelijk ook zo gedroeg. Ik vertelde hen over hoe het er buiten aan

toeging, maar tot diepgaande gesprekken komen was moeilijk en lukte niet altijd.

Hoe langer de crisis duurde, hoe minder die aan bod kwam als gespreksonderwerp, wat ervoor zorgde dat er opnieuw ruimte was voor andere onderwerpen. Door het betere weer en de voorzichtige verbetering van de situatie buiten de muren, ontstond bij de mannen nieuwe hoop. Enkel van hen kregen hun uitspraak en zetten stappen in de positieve richting. Binnen de muren kwam het leven ook weer op gang. Activiteiten werden weer opgestart en de mannen konden opnieuw aan het werk. Ook de vieringen mochten opnieuw doorgaan, mits het volgen van de veiligheidsvoorschriften. Tijdens die eerste viering vond ik het belangrijk even stil te staan bij dat wat zich de afgelopen maanden had afgespeeld. Sommige mannen spreek ik niet individueel, maar zie ik alleen tijdens de viering en ik vond het belangrijk de vreemde situatie die zich de afgelopen maanden had voltrokken te benoemen. Ik las hen een gedicht voor dat geschreven werd in de coronatijd en dat ik vond op de Thomaswebsite:

Mensen vallen stil, vallen terug op zichzelf en op elkaar.

Dat het stil wordt, is op zich goed.

Dan kunnen we beginnen luisteren en nadenken.

Als je goed luistert, dan hoor je diep in jezelf

opnieuw de vragen als:

hoe kan ik de andere helpen?

hoe kan ik ervoor zorgen dat dit niet opnieuw gebeurt?

waar ben ik toch mee bezig?

De mens botst op zijn grenzen,

beseft dat hij grenzen heeft overgestoken,

dat er grenzen zijn overschreden door anderen.

Alles wordt opeens zo leeg, zo anders.

Wat gisteren nog zo belangrijk leek, is nu zo futiel:

die belangrijke vergadering over de winstmaximalisatie in ons bedrijf,

die vakvergadering op school over het nieuwe leerplan,

de sportwedstrijden ...

*De leegte is een opportuniteit om iets anders te laten binnenkomen,
er ontstaat tijd en ruimte voor wat zoveel belangrijker is.*

There's a crack in everything: that's how the light gets in (L. Cohen).

Als je me bovenstaand gedicht een half jaar geleden had gegeven, zou ik je gezegd hebben dat het waarschijnlijk was geschreven door iemand die in

Alumni, personeel en studenten tijdens de coronacrisis

de gevangenis verblijft. Nu ervaren mensen in hun eigen huis een soort eenzaamheid die ze nooit eerder ervaren, een stilvallen dat tijd schept om na te denken. De keuzevrijheid die aan de mens werd ontnomen werd een normaal concept; de keuzevrijheid om te gaan en te staan waar je maar wilde, af te spreken met wie je maar wilde, te kopen wat je maar wilde ...

Ik was benieuwd wat het gedicht met de mannen zou doen, hoe ze zouden reageren en wat ze er uiteindelijk van zouden vinden. Sommigen hadden weinig begrip voor iemand buiten de muren die zoiets kon schrijven, anderen vonden het dan weer mooi en hoopten dat er begrip zou ontstaan voor hun situatie. De meest bijzondere reactie echter kwam van iemand die heel kalm zei: “Maar prijs ons gelukkig, wij moeten dit ten minste niet alleen doormaken, wij hebben elkaar hier op dit moment”. In alle eenzaamheid die een crisissituatie als de gevangenis veroorzaakt, konden we toch samen in de viering de verbondenheid met elkaar en met God ervaren.

5.5 De coronacrisis door de ogen van Kristof Decoorne, ziekenhuispastor

De media besteedden tijdens de eerste coronagolf veel aandacht voor de grote gevolgen op de zorgsector, zowel op patiënten, familie als personeel. Het virus is niet enkel medisch een stevige uitdaging, het zet ook menselijkheid onder druk. Kristof Decoorne behaalde in 2006 zijn Master Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen aan onze faculteit. Voor hij in 2013 bij de GasthuisZusters Antwerpen (GZA) begon als ziekenhuispastor, bleef hij eerst enkele jaren aan de faculteit hangen als ‘senior

bibliotheekmedewerker’ in de Maurits Sabbebibliotheek. Vandaag beweegt hij zich voornamelijk op campus Sint-Vincentius, één van de drie campussen van de GZA. Deze campus bevindt zich in het centrum van Antwerpen, de plaats waar momenteel – tweede helft juli 2020 – het Covid-19-virus een stevige opmars maakt. Volgt een tweede coronapiek? Mijn collega’s van intensieve zorg hopen alvast van niet: wat ze in de eerste piek hebben meegemaakt, willen ze niet opnieuw. Ze zijn er nog niet helemaal van bekomen.

Kristof, hoe zou jij de impact van de coronacrisis in de ziekenhuizen omschrijven?

Het is misschien een open deur die ik intrap, maar de impact van de coronacrisis op het ziekenhuisleven is enorm. Tijdens de eerste maanden werden niet-urgente (chirurgische) ingrepen uitgesteld. Je moet je maar

inbeelden dat je nog enkele maanden langer met die stevig pijnlijke knie of heup mag rondlopen. Recovery, de dienst waar patiënten na hun operatie in observatie worden gehouden, werd omgebouwd tot een extra dienst intensieve zorg, verpleegeenheden tot Covid-diensten. Heel wat collega's kregen plots een heel andere werkinvulling met een heel ander, quasi ongrijpbaar ziektebeeld, met andere procedures en gebruiken in een heel andere setting (omgeving, team...). Naar gelang het voortschrijdend inzicht, veranderden bijna dagelijks deze procedures en richtlijnen. De artsen en verpleegkundigen die bijvoorbeeld vooral orthopedische of pediatrische zorg verleenden, werden met spoedcursussen omgeschoold en ingezet op de Covid-eenheden. Dat is een compleet andere zorg. Velen van hen waren de confrontatie met stervende mensen niet gewoon. Niet alleen voor personeel, ook voor patiënten en hun familie was de crisis drastisch. Bezoek was absoluut niet toegelaten, tenzij op de pediatrische eenheid één begeleidende ouder en bij palliatieve patiënten maximum twee personen gedurende het ganse etmaal. Dit was ook toegestaan bij palliatieve Covid-patiënten, zij het met de nodige beschermende maatregelen waaronder sterk in tijd beperkt contact. Ook het groeten van een overleden Covid-patiënt in het mortuarium kon, wederom beperkt in tijd en afgescheiden met plexiglas. Dat was niet veel maar toch iets. Na de piek lieten versoepelingen bezoek toe van één, liefst dezelfde, persoon per dag. Met de huidige uitbraak komt dit echter weer onder druk te staan. Het aanzicht van het ziekenhuis veranderde helemaal. Op de vloer verschenen gekleurde lijnen voor specifieke gebieden en trajecten. Gele lijnen duiden het 'vuile' traject aan waarlangs besmette mensen hun weg vervolgen, groene lijnen het 'propere' traject'. Aan de hoofdingang werd een 'grenswacht' geïnstalleerd om buiten te houden wie er niet moest zijn. Dit was ook het doorgeefluik voor spullen van of voor patiënten, denk maar aan wasgoed of een ruiker bloemen. De gangen stonden er desolaat bij: amper mensen op consultatie, geen bezoekers. De bezoekerssafetaria en het winkeltje sloten hun deuren, zo ook de kapel.

Wat waren hiervan de gevolgen voor de pastorale dienst in het ziekenhuis?

Ons team was meer dan gehalveerd door ziekte of afwezigheden, voor een groot deel gerelateerd aan de coronacrisis. De aanwezigheid was zo minimaal dat de directie ervan afzag onze dienst mee in te zetten voor de telefonische opvang van familieleden. We mochten wel onze kerntaak verderzetten: patiënten begeleiden, ook bij Covid-patiënten zij het enkel op expliciete aanvraag. Gelukkig, want sommige pastores in andere ziekenhuizen hadden niet deze mogelijkheid en moesten bijzondere creativiteit aanboren. Ook levenseinderituelen bij Covid-patiënten waren toegestaan mét de beperkte familie. Soms volgden de afwezige familieleden dit mee met videostreaming via tablet of smartphone. Vieringen en communiebedeling konden niet

meer en zijn voorlopig nog steeds niet mogelijk. Uit veiligheid houdt het ziekenhuis voorlopig alle vrijwilligers ouder dan 65 jaar thuis en gezien bijna al onze vrijwilligers die leeftijd overschrijden ... Om diezelfde reden vindt ook geen zondagse communieronde plaats. De kapellen op de drie campussen sloten hun deuren en werden 'coronaproof' omgebouwd tot lounges waar personeel in het heetst van de strijd even hun gedachten verzetten. Zeg maar een soort van kerkasiel voor het zorgpersoneel. Ze konden er wat tv kijken, rusten op veldbedjes, iets drinken, een babbel slaan in de 'salonnetjes' enz. Dit had tijdelijk als gevolg dat ruimtes om spiritueel tot rust te komen, ontbraken. Ondertussen hebben de kapellen een gedeeld gebruik: zowel sacrale ruimte als lounge. De lounges blijven – omwille van de reële kans voor een nieuwe piek – maar de kapellen zijn nu zo ingericht dat beide functies zo goedschiks kwaadschiks kunnen samenleven.

Waren er ook weerbarstige momenten?

Deze crisis leverde mij uiteraard wat frustraties op; soms rond communicatie, maar vooral wat betreft het hart van ons werk, namelijk de patiënten. Verschillende gekende patiënten die in Covid-eenheden waren opgenomen, zouden in 'gewone tijden' door onze dienst opvolging krijgen. Vaak echter, kwam nu geen expliciete vraag. Hierdoor kon geen pastor langskomen. Nochtans waarden veel van deze patiënten de opvolging en putten ze er moed uit, zeker in deze crisis. Gingen veel van de patiënten en zorgverleners ervan uit dat wij in deze crisis niet langskwamen? Ondanks de communicatie, in het bijzonder naar de Covid-eenheden, dat de zorgverleners aanspraak mochten maken op onze diensten, bleven medewerkers steeds maar uit de lucht vallen: "O, jij bent er ook. Ik wist niet dat jullie aan het werk waren." Het geeft een ongemakkelijk gevoel te bedenken dat er op Covid-eenheden heel wat lijden was waarvoor onze dienst van betekenis had kunnen zijn. Uiteindelijk volgden toch de eerste vragen, meestal voor een levenseinderitueel (ziekenzegen). Aanvankelijk voelde ik een schroom om op een Covid-eenheid te komen. Niet zozeer omwille van het virus zelf maar het onbekende: "Wat ga ik daar vinden? Hoe word ik er onthaald? Slaag ik erin om de procedures correct en veilig uit te voeren? Ik loop hopelijk niet in de weg." Deels komen deze vragen voort uit mijn aard als 'drempeltjesmens', maar ook omdat ziekhuispastores/spiritueel zorgverleners niet altijd als volwaardig zorgverlener aangezien worden of zich minstens zo voelen. Dit structureel vraagstuk laat zich nu scherper voelen, namelijk de nood aan een duidelijk kader voor spiritueel zorgverleners, zoals pastores, geïntegreerd binnen zorg.

De GZA liet gelukkig de meest nabije familieleden, maximum twee, toe bij palliatieve Covid-patiënten. Ik merkte er 'rauwheid' en 'verlorenheid' op in de emoties, meer dan anders. Ik herinner mij het onwezenlijk verdriet

bij het afscheid nemen van een overleden echtgenoot of ouder. Ondanks regels, was het quasi onmenselijk om hen er op te wijzen dat ze hun partner niet even mochten vastnemen: nog één keer die hand, nog één keer dat gezicht aanraken ... Het was hartverscheurend, ook omdat je wist dat de achterblijvende partner thuis tijdens deze 'lockdown light' weinig of geen mensen rond zich heeft om de leegte mee te helpen dragen. Het woord 'light' klinkt hier bijna cynisch. Ik probeerde daar een beetje in te lenigen door bijvoorbeeld een telefoontje achteraf. Ook voor patiënten die niet op een Covid-eenheid lagen was dit een te duchten periode, zeker wat betreft eenzaamheid. Voorbeelden legio, maar één patiënte springt er uit. Ze had al drie operaties achter de rug had en kon in al die tijd niemand van haar familie zien: noch haar man, noch haar kinderen. Toen ik bij haar kwam, trof ik een dame die er compleet door zat, alle moed kwijt. Voor haar hoefde het niet meer. De eenzaamheid sloeg hard toe. Je moet je het maar voorstellen: niemand bij je in de stress naar een operatie toe, niemand die je opwacht terwijl je wakker wordt. Geen twijfel, de zorgverleners gaven het beste van zichzelf om een zo menselijk mogelijke zorg te verlenen. Maar dit toont aan hoe eenzaamheid het ziek zijn, Covid of niet, ontmenselijkt.

Niet alleen de eenzaamheid, ook de fysieke afstand maakte het er niet makkelijker op: niet mogen aanraken. Een stervende man was ontzettend onrustig. Hoewel ik hierin altijd heel voorzichtig ben, zag en voelde ik aan dat de man een hand kon gebruiken in al zijn onrust. Met soldatentrouw en innerlijke wrevel hield ik mij aan de opgelegde afstand. Dochter en kleindochter kwamen de kamer binnen, trokken zich niets aan van de afstand, namen (groot)vader zacht bij de hand en wreven liefelijk over zijn voorhoofd. Negentig procent van zijn onrust verdween. Had ik misschien even maar wat meer lef. Dit toont vooral het belang van fysiek contact aan. Ik voel me een stuk gekortwiekt geen eenvoudige hand meer te kunnen geven, terwijl dit juist iets is waarmee je één en ander kunt bewerkstelligen – indien gewenst uiteraard. Epidemiologen pleiten om dit ritueel definitief naar het verleden te verbannen. Ze hebben een punt, maar ik vrees dat we aan menselijkheid inboeten.

Waren er ook krachtige momenten tijdens de corona-uitbraak?

Solidariteit en samenhangigheid leken de grondstroom. De omstandigheden en de daaraan gekoppelde noodzakelijke maatregelen vroegen veel, maar de medewerkers van gelijk welke dienst stelden zich zeer flexibel en loyaal op om zich in te zetten voor de noden. Crisis roept wonderwel weerbaarheid en veel goodwill op. Hielp de nood in het terugvinden van een stukje roeping, opnieuw ontdekken waarom we allemaal voor onze job hebben gekozen? Misschien heeft het wel een stukje geholpen in het ontbloten van de ware aard van de mens; mens worden in het gegeven zijn als antwoord op het

appèl? Let wel, laat ons met de voeten bij de grond blijven. Het neemt niet weg dat mensen 'op' raakten of zich na enige tijd wat als pionnen voelden.

Mijn twijfels smolten als sneeuw voor de zon door het hartelijk onthaal op de Covid-eenheden. De verpleegkundigen gaven goede instructies en de artsen toonden meer dan ooit belangstelling voor mijn observaties. Was het een blijdschap dat de pastor hen en de patiënten niet in de steek liet, een extra ondersteunende kracht? Een verpleegkundige vertelde mij dat mensen haar meden omdat ze op een Covid-eenheid werkt. Wat cru gesteld, maar even voelde ik me een beetje pater Damiaan op Molokai. Ik merk dat het blijvende sporen heeft nagelaten, bijvoorbeeld in het verschil in aantal oproepen in de 'pre-coronatijd'. Vaak is de pastorale dienst een dienst die men pas écht weet te waarderen wanneer men er mee te maken heeft gehad in een crisis. Met een knipoog gezegd: in crisis leert men zijn echte vrienden kennen.

Ondanks, of dankzij, de rauwheid en verlorenheid, trof mij het aspect van verbondenheid. In het gemis, zoals de dame met haar drie operaties, of net de expliciete uiting ervan. Ik voelde mezelf meer dan anders verbonden en betekenisvol, en dat rendeerde in weerbaarheid om door te zetten. Dit zag ik ook bij medewerkers en patiënten. Wederom met de voetjes op de grond; achteraf kwam de mentale moker hameren. Niettemin, dit noopt niet enkel tot een medische maar ook een menselijke benadering van deze coronacrisis. Zonder verbondenheid verliest een mens levenskracht. Het vermoeden dat bloedverdunners een grote invloed hebben op het sterftcijfer van Covid-patiënten op InZo, kreeg zonet wetenschappelijke bevestiging. Het kan geen kwaad om eens met stevige wetenschappelijkheid de invloed van verbondenheid op sterftcijfers en op de wijze waarop mensen sterven aan te tonen.

Hoe zie je de kracht van spirituele zorg verder groeien tijdens de coronacrisis?

Wat echt telt, tekent zich in crisis scherper af. Uit al die verschillende momenten tijdens deze crisis blijft mij één ding bij: mensen leven van verbondenheid, met zichzelf, met anderen, met de Andere, en vinden zo zin en betekenis. Op dit veld begeef ik mij en ik mag getuige zijn hoe mensen vaak door hun lijden heen een ommekeer kennen. Soms in één gesprek, soms door een hele reeks. Zo vinden ze weer connectie met hun levensbronnen. Zaken als telefonische ondersteuning en videostreaming openen daartoe zeker nieuwe mogelijkheden voor verder gebruik in de toekomst. Maar ik zie die kracht vooral ook in meer aandacht voor mensen die in rouw achterblijven, in de beleving van de zorgverlener of in het organiseren van een ritueel verbindend moment met en voor personeel.

5.6 De coronacrisis door de ogen van Krista Carreel, pastor in een woonzorgcentrum

Krista Carreel studeerde begin jaren 2000 aan onze faculteit. Een studie die ze heel graag gedaan heeft en waar ze nog altijd zeer dankbaar om is. Na wat omzwervingen in het onderwijs vond ze haar plek in de zorgpastoraal. Ze werkt nu als pastor in een woonzorgcentrum dat behoort tot vzw Zorg-Saam Zusters Kindsheid Jesu. Daarnaast is zij er ook ethisch referent. Het woonzorgcentrum bleef tot nu toe gelukkig coronavrij. Niettemin zitten ook Krista, haar collega's en de bewoners middenin de coronacrisis sinds de sluiting van de deuren op 12 maart.

In welke mate heb je de inhoud van je beroep moeten aanpassen aan de coronacrisis?

Van de ene dag op de andere konden de bewoners geen bezoek meer krijgen of zelf ergens op bezoek gaan. Ook de contacten met de vrijwilligers, vaak vertrouwde gezichten, vielen weg. Daarom heb ik van bij het begin van de lockdown vooral ingezet op gesprekken en bezoeken. Bewoners de ruimte geven om hun verhaal te doen, hun zorgen en angsten te kunnen uitspreken, maar ook wat hen hoop en kracht geeft. In de eerste weken hielden de meeste bewoners zich vrij goed. Ze waren blij dat er in ons woonzorgcentrum geen corona was, maar naarmate de lockdown langer duurde begon het gemis van familie en sociale contacten meer te wegen. Ook bij bewoners met dementie zagen we dat na een tijd duidelijk.

Een andere grote verandering in mijn werk was het wegvallen van de (eucharistie-)vieringen. Een grote groep bewoners neemt er wekelijks aan deel. Bovendien zaten we net in de veertigdagentijd. Samen liturgie vieren in deze sterke tijd kon niet. Dat was zeker een gemis voor bewoners en ook voor mezelf. Maar tegelijk zijn wij dit jaar op een heel andere manier intens samen onderweg geweest doorheen het duister naar het Licht. Voor de vieringen van de Goede Week en Pasen heb ik dankbaar gebruik gemaakt van het digitale aanbod van Kerknet. Bewoners volgden de vieringen via ons huiskanaal. Dit vervangt zeker niet het samen liturgie vieren, maar in de gegeven omstandigheden was het toch heel welkom. Het toonde voor bewoners ook de verbondenheid met de ruimere kerkgemeenschap.

Tenslotte was er vanuit de vzw de uitdrukkelijke vraag om als pastores zeker ook een luisterend oor te hebben voor de collega's. Dat deed ik voorheen

Alumni, personeel en studenten tijdens de coronacrisis

ook wel, maar de situatie was nu toch wel helemaal anders. Mijn collega's hebben tijdens de lockdown werkelijk het beste van zichzelf gegeven. Maar ook bij hen begon het soms te wegen. De alarmerende berichten en beelden in de media, en zeker ook de dramatische berichten vanuit woonzorgcentra met een uitbraak maakten grote indruk. En net zoals bij iedereen was er op den duur ook bij hen het gemis van familie en vrienden. Enkele collega's hadden zelf familieleden met corona, maar konden er niet naartoe. Of er werd een kleinkind geboren dat ze wekenlang enkel konden zien via een foto op de smartphone.

Wat waren volgens jou de moeilijkste momenten?

Een moment dat mij altijd zal bijblijven was toen er na de lockdown weer familie op bezoek mocht komen. Dit ging door in de cafetaria. Wekelijks mocht één familielid gedurende een half uur op bezoek komen. Bewoner en familielid zaten daarbij op anderhalve meter afstand van elkaar met plexiglas tussen hen in. Maar voor een groep bewoners bleek deze bezoeksregeling niet te werken. Door de afstand konden zij hun familielid niet verstaan of zij blokkeerden door de vreemde situatie. Soms zat ik naast een bewoner om te 'tolken' naar de familie toe. Een paar keer zag ik aan de andere kant van het plexiglas bij een familielid de tranen over de wangen lopen bij het besef dat het contact niet lukte. Ook de directie heeft dat beseft; voor die groep bewoners is er vrij snel overgegaan naar bezoek op de kamer.

Maar het meest wrange is toch wel het tekort schieten van de overheid. Te lang ging de focus enkel naar de ziekenhuizen. De sluiting van de deuren was zeker een belangrijke en noodzakelijke maatregel, maar daarna leek de overheid de woonzorgcentra als het ware te vergeten. Directies moesten zelf maar beschermingsmateriaal zien te vinden of te maken en testen waren te lang niet beschikbaar. Dit heeft voor veel stress en angst gezorgd bij medewerkers, maar vooral bij directies. Met materiaal en testen was de impact van de crisis in de woonzorgcentra minder zwaar geweest. Eens te meer voelde het personeel in de ouderenzorg zich in de kou gelaten door een overheid die de sector al decennialang stiefmoederlijk behandelt. Hopelijk worden uit deze crisis lessen getrokken voor de nabije toekomst. De ouderenzorg verdient het ook, want er wordt met hart en ziel gewerkt om onze ouderen warme en kwaliteitsvolle zorg te geven.

Hoe heb je de coronacrisis als pastor beleefd?

Als pastor in een woonzorgcentrum heb je een heel divers takenpakket. Zo neem ik deel aan verschillende werkgroepen en overlegmomenten. Dit jaar zou ik ook een vorming aan alle medewerkers geven. En regelmatig heb ik ook vergaderingen of vorming buitenshuis. Door de coronacrisis viel dit allemaal weg en was er eigenlijk meer tijd voor bewoners. Ik had meer dan anders

ruimte voor gesprekken en bezoeken. Hoe intens de voorbije maanden ook geweest zijn, ik kijk er toch ook met een gevoel van vervulling op terug. Net omdat ik zoveel bij de bewoners en op de afdelingen heb kunnen zijn. De tijd van de lockdown is voor mij dan ook een reflectieperiode geweest. Welke taken zijn echt essentieel en welke minder? Wat kan ik misschien laten vallen? Dus ook in die zin was het een bijzondere veertigdagentijd.

Verder zijn mijn collega's zich misschien ook wel meer bewust geworden van de spirituele dimensie. Anders blijft dat vaak abstract voor hen. Nu worden ze scherper geconfronteerd met zinragen en onmacht bij bewoners. Als een bewoner tijdens de verzorging vaak huult of boos is omdat zij of hij de familie meer wil zien, dan voelt een zorg- of verpleegkundige zich nu heel onmachtig. Vóór de crisis vingen familie of vrijwilligers veel van deze noden op; nu komen die vragen en noden meer bij de medewerkers terecht. Voor sommigen is dit erg confronterend, bij anderen zorgt het soms voor een dieper contact met een bewoner.

Collega's zien nu ook meer wat het geloof voor bewoners betekent. Normaal is er elke dinsdagnamiddag een eucharistieviering in de cafetaria. Sinds de lockdown was dat niet meer mogelijk. Bewoners konden via het huiskanaal een online viering volgen. De eucharistieviering en het belang ervan voor de bewoners werden daardoor zichtbaarder. Sinds een tijdje zijn er opnieuw vieringen, nu op de afdelingen. Vóór de crisis had ik hiervoor hulp van een groepje pastorale vrijwilligers, nu springen de collega's bij. Dus ook op dat vlak is er meer betrokkenheid en samenwerking.

Welk moment blijft je bij tijdens de coronacrisis dat het eigene van spirituele zorg zichtbaar maakt?

Vanuit onze vzw Zorg-Saam ZKJ is er bewust gekozen om ook tijdens de lockdown familie toe te laten bij een stervende bewoner. Met de nodige voorzorgsmaatregelen en op afspraak, maar familieleden kregen (en krijgen) de kans om hun dierbare nabij te zijn en afscheid te nemen. In de allerlaatste fase kan er ook gewaakt worden. Wanneer een bewoner sterk achteruitgaat, ben ik nogal eens degene die de vraag stelt: "Zou het niet goed zijn om vanaf nu de familie te laten komen?" Men is daar tot nu toe ook iedere keer in meegegaan, want iedereen beseft hoe belangrijk die laatste dagen en momenten zijn, zeker nu. Maar in coronatijden is het voor een woonzorgcentrum ook telkens een spannend moment. Je laat toch meer mensen op de kamer en op de afdeling toe. Als pastor probeer ik de directie en/of hoofdverpleegkundige mee over die spannende drempel heen te helpen. Na een overlijden blikken we ook altijd even terug. Ik hoor telkens hun diepe voldoening dat ze er ook in deze tijden voor kunnen zorgen hebben dat de familie hun naaste nabij kon zijn.

5.7 De coronacrisis door de ogen van Herbert Vandersmissen, priester

Na zijn priesterwijding in juni 2014 was Herbert Vandersmissen twee jaar verbonden aan onze faculteit om er zijn Research Master te behalen. Ondertussen was hij ook 'zondagsonderpastoor' in de parochie van Lokeren-Moerbeke waar hij nadien voltijds in de parochiepastoraal werkzaam was als onderpastoor. Sinds januari 2019 is hij pastoor van de H. Livinusparochie in Herzele en Sint-Lievens-Houtem.

In welke mate heb je je vieringen moeten aanpassen?

De meest ingrijpende wijziging was het 'afschaffen' van de eucharistievieringen. Wat eerst een maatregel voor enkele weken leek te zijn (met een stille hoop om bij Pasen opnieuw te kunnen vieren in gemeenschap), bleek uiteindelijk een lange periode van enkele maanden. Ook doopvieringen, vieringen van eerste communie en vormsel, huwelijken, schoolvieringen en vieringen in de woonzorgcentra werden allemaal afgelast. Wat wel nog kon gebeuren, zoals uitvaarten, gebeurde in een sterk aangepaste vorm. Eerst met maximum dertig aanwezigen en vervolgens enkele weken 'maar' vijftien aanwezigen ... Dat was voor de familie verre van evident, hoewel het goed was om dat moment van afscheid en gebed kort na het overlijden te kunnen blijven doen.

Elke week wordt de zondagsviering hier in Herzele opgenomen door de lokale radio (Radio Star), die ze dan uitzendt. Bijna onmiddellijk bij het ingaan van de lockdown kwam het voorstel om niet alleen een geluidsopname te maken, maar ook een beeldopname die via hun website en een YouTube-kanaal verspreid zou worden. Op die manier hebben we heel wat mensen kunnen bereiken zodat ze in die bijzondere periode van veertigdagentijd, Goede Week en Paastijd toch hun geloof konden beleven – zij het heel anders dan gewoonlijk. Met een cantor en lector maakten we ook enkele bezinningsmomenten 'op maat' voor de woonzorgcentra rond Maria, het sacrament van de verzoening, Witte Donderdag en Goede Vrijdag.

Om vlotter te kunnen communiceren zijn we in de coronatijd ook begonnen met een digitale nieuwsbrief om zo kort op de bal te kunnen spelen. Correct en zo volledig mogelijk communiceren is van groot belang gebleken en als parochie wilden we daar ook ons steentje aan bijdragen.

Wat waren de moeilijkste momenten tijdens de crisis?

Een moeilijk iets was dat er door de richtlijnen rond fysieke afstand ook

een sociale afstand kwam. Opeens viel het contact rond de vieringen en doorheen vergaderingen en ontmoetingen weg; voor mij als pastoor, maar ook voor heel wat gelovigen onderling. Parochianen bereiken werd opeens veel moeilijker. Noden ontdekken ook. We hebben dat proberen ondervangen door paaswenskaarten in de kerken te leggen met daarop enkele telefoonnummers waar men terecht kon voor een luisterend oor. Maar die drempel leek wel erg hoog. Gelukkig hebben een aantal parochianen ook zelf het initiatief genomen om medeparochianen te contacteren en kon er zo toch wat eenzaamheid doorbroken worden. De vraag of we genoeg gedaan hebben blijft knagen, ook op dit moment nu er nog steeds restricties zijn. Het is wat tegen het zere been en dus een uitdaging die we met de parochieploeg ernstig nemen: hoe bereiken we onze gemeenschap en vooral zij die in de marge van de maatschappij leven?

Op dit moment blijft het frustrerend dat we in ons 'vieren' beperkt zijn. Het niet samen kunnen en mogen zingen, het werkelijk samen zitten bij elkaar, een ontmoeting, de 'afstandelijke' vorm van communie delen ... Gezondheid gaat uiteraard voor alles, en dat nemen we met de onthaalploeg en parochieploeg meer dan ernstig. Maar het verlangen om weer 'gewoon' te vieren blijft groot.

Heeft de coronacrisis ook voordelen of nieuwe inzichten opgeleverd?

In de coronatijd heb ik samen met de diaken en zijn echtgenote driemaal weeks via Skype het getijdengebed gebeden. Dat deden we voorheen niet, en zeker niet op die manier. Maar doordat we elkaar minder zagen en we niet samen konden vieren was dat een mooi en zinvol initiatief. Het nodigt uit om na te denken hoe we dit samen bidden in de toekomst – 'in real life' – ook een plaats kunnen geven in de parochie.

De versobering van de uitvaarten – het was met de meest naaste kring – maakte ook dat je veel sneller tot de kern van het afscheidsritueel kon doorstoten. Een levensverhaal of typering van de overledene was opeens niet meer nodig; de eigen kinderen (en kleinkinderen) weten dat beter dan wie ook en dus kon er meer en sneller ruimte komen voor woorden van troost en hoop, van verrijzen. Ook de familie voelde dit zo vaak aan, ondanks het gemis van meer familie en vrienden om het verlies te dragen. Hun afscheidswaarden waren minder voor de normale aanwezigen van vrienden en familie. Ze waren meer voor elkaar en tot de overledene. Daarmee waren ze intiemer en minder anekdotisch, als ik dat zo mag zeggen.

Zijn er elementen die je tijdens de crisis hebt ontdekt, die je wil blijven integreren in je parochies?

Zoals ik eerder al zei willen we met de parochieploeg inzetten op goede communicatie. Vooreerst houdt dat in dat we gaan kijken hoe we nog meer en vooral meer kwetsbare mensen kunnen bereiken, die niet beschikken over de digitale nieuwsbrief of minder thuis zijn op het internet. Ook zij die kwetsbaar zijn door vereenzaming of gedwongen isolement ... Al blijft hier een grote vraag hoe we hen op het spoor komen en in alle gastvrijheid kunnen benaderen.

Wat betreft uitvaarten zet ik samen met de andere voorgangers nog meer dan voorheen in op de verdieping. De ervaring in coronatijd om meer naar de kern van het uitvaartritueel te gaan en minder nadruk te leggen op het individuele en hyperpersoonlijke – uiteraard zonder er een onpersoonlijk iets van te maken – heeft geleerd dat dit ook voor de familie als zeer heilzaam en troostend wordt ervaren.

Bisschop Lode Van Hecke riep aan het begin op om een coronaretraite te houden en ook dat is een bijzondere ontdekking geweest. Af en toe een radicaal halt houden en tijd maken voor gebed en stilte. Het deed deugd na enkele zeer drukke jaren en nodigt uit om in de komende jaren zo af en toe eens nog bewuster in te plannen.

Welk moment blijft je bij tijdens de afgelopen periode?

In de coronatijd is sterk gebleken dat mensen zinzoekers zijn en dat dit sterker tot uiting komt wanneer er een crisis het leven doorkruist. Door gesprek, door het aantal kaarsen in de devotiekapel, door vragen naar gebed, werd dit duidelijk. Als pastoor, maar eigenlijk als gehele parochie, hebben we hierin een belangrijke opdracht om er voor elkaar te zijn en elkaar gelovig te dragen.

Dat je als priester je daarin niet ongenaakbaar opstelt, maar je ook getroffen bent door de crisis en dit verwoordt, is daarin dan belangrijk. Ik heb meermaals geuit dat het mij pijn deed 'alleen' de eucharistie te moeten vieren, zonder de gemeenschap. 'Herder en kudde horen samen' en vinden hun eigenheid en verbondenheid dankzij elkaar, niet op zichzelf.

Dat we elkaar gedragen hebben in gebed, attente aandacht en zorg, was voor zowel mijn gemeenschap als voor mijzelf allicht het meest waardevolle en bijzondere dat ik meedraag.

5.8 De coronacrisis door de ogen van Mieke Mortier, godsdienstleerkracht

Mieke Mortier is 30 jaar oud en afgestudeerd aan onze faculteit in 2014. Na haar studies heeft ze vijf jaar vol enthousiasme gewerkt bij 11.11.11, de koepel van de Vlaamse Noord-Zuidbeweging. Daar verzorgde ze de vrijwilligerswerking en werkte ze mee aan de jaarlijkse campagnes.

Een job waar ze naar eigen zeggen al haar jeugdig enthousiasme in kwijt kon. Na 5 jaar werd het voor haar tijd om andere horizons op te zoeken. Na een leven lang zelf actief te zijn geweest in het jeugdwerk, wou ze graag weer samenwerken met de jeugd. In januari 2019 bevond ze zich dan ook, ietwat nerveus, maar met tomeloos enthousiasme voor een klaslokaal. Daar is ze sindsdien niet meer weg te slaan! Het onderwijs is voor haar de ideale manier om met beide voeten in een complexe wereld te blijven staan. Haar klaslokaal is een mooie doorsnede van onze samenleving en haar leerlingen komen uit alle windrichtingen op vlak van levensvisie, sociale achtergrond en geloof. “Dat maakt mijn job zo ontzettend uitdagend en boeiend. Het is nog geen moment saai geweest. De flexibiliteit die je als startende leerkracht dient te hebben vraagt soms veel, maar houdt je daardoor ook alert”, aldus Mieke.

Wat waren de eerste reacties toen de scholen sloten?

De komst van de coronacrisis zorgde in het begin vooral voor enkele bezorgde leerlingen en anderen die alles wegwuifden. Toen de eerste verhalen en tegelijkertijd de eerste besmettingen Europa bereikten, kwamen de leerlingen vooral met wilde cowboyverhalen die proporties aannamen van de plagen uit Egypte. Het is mijn taak als godsdienstleerkracht om goed naar hun bekommernissen te luisteren, maar deze ook wat te kaderen en relativeren. Het einde der tijden leek er nog niet meteen aan te komen. Een paar dagen later volgde dan toch het nieuws dat de scholen zouden sluiten. Voor de meeste leerlingen was dit heel welkom nieuws. Zij dachten aan een week of twee extra vakantie. Ik denk niet dat iemand toen kon voorspellen dat ze hun klasvrienden nog maar één keer zouden terugzien dat schooljaar.

Op welke manier veranderden jouw godsdienstlessen?

De eerste weken was het vooral zoeken hoe we alles zouden kunnen doen werken. Als startende leerkracht, en zeker als interimaris, word je echter vaak geconfronteerd met verrassingen, dus die flexibiliteit zorgde niet

meteen voor problemen. Alles had toen ook nog een ‘tijdelijk’ karakter. Ik was hoopvol dat we in no time weer in het klaslokaal zouden zitten. Als vakgroep werd bij ons meteen afgesproken dat wij ‘het andere vak’ zouden zijn. Niet gefocust op eindresultaten, geen pure kennisoverdracht of het afwerken van onze vooropgestelde leerstof. Wij zouden de ruimte bieden aan de leerlingen om op een zinvolle en begeleide manier met heel deze crisis om te gaan. We verloren ons leerplan niet uit het oog, maar zetten vooral in op reflectie en zingeving. Dit werd ons ook van hogerhand gevraagd. Veel leerlingen zitten in moeilijke thuissituaties, hebben geen toegang tot een rustige en stabiele werkomgeving of goeie technologische ondersteuning. Bovendien worden ze plotsklaps van hun schoolvrienden en hun dagelijkse structuur afgesneden en moeten ze eigenhandig al hun schoolwerk plannen en rondkrijgen. Geen simpele taak voor een 15-jarige! Als godsdienstleerkrachten hebben we dus vooral ingezet op reflectie, polsen naar problemen en moeilijkheden, om ze hieromtrent zinvol aan de slag te zetten binnen het breder kader van ons leerplan. De gewone lessen en gewone leerstof hebben we aan de kant geschoven. We zijn aan de slag gegaan om deze periode van lockdown zo zinvol mogelijk te maken. We wilden hen laten stilstaan bij wat er om hen heen gebeurt en hen laten nadenken over hun eigen positie in deze wereld en dit hele verhaal. De link naar het leerplan is makkelijk gelegd als je het hebt over bronnen van leven en identiteit.

Waar ondervond je moeilijkheden?

De godsdienstles draait normaalgezien ongeveer de helft van de tijd rond interactie. Als je een klaslokaal met 20 unieke leerlingen met unieke perspectieven voor je hebt, is het heel makkelijk om ze elkaar te laten prikkelen en in gesprek te laten treden. Online is zo iets veel moeilijker te bewerkstelligen zonder dat het in chaos ontaard. Hierin lag voor mij het grootste struikelblok. Hoe kan ik de leerlingen verbonden houden en elkaar laten uitdagen als ze niet in dezelfde ruimte zitten? En vooral als ik niet in diezelfde ruimte zit om te modereren, sturen en bemiddelen. Ik ben begonnen met een online discussieforum, waar elke dag een stelling op kwam. Soms gingen die stellingen over de huidige gezondheidscrisis, op andere momenten waren het eerder ethische dilemma’s of vragen over geloof. De respons die ik van de leerlingen kreeg was heel fijn. Ze lieten toen ook weten dat ze het leuk vonden om te doen, dat het hun dag een beetje brak. Ook het feit dat ze de antwoorden van hun vrienden konden lezen en hierop konden reageren gaf toch een beetje het gevoel van in de klas. Dat was de periode tot aan de paasvakantie. Na de vakantie ging ik over tot het maken van filmpjes, met daarin telkens een theorie, een situatie of een impuls, die ze dan aan de hand van enkele vragen moesten bespreken. Het interactie-gedeelte viel hier veelal weg en dat vond ik zelf eigenlijk best

jammer. Nadien bekeken had ik beter moeten zoeken naar mogelijkheden om het zo interactief mogelijk te houden. De leerlingen gaven aan dat ze zich vaak eenzaam voelden. En dat ze zowel school, de lessen als hun vrienden enorm misten. Uiteindelijk hebben mijn leerlingen uit het derde jaar elkaar nog maar één maal gezien, tijdens het ene examen dat ze hadden. Ik heb nog nooit zoveel uitgelaten en blijde gezichten gezien net voor een examen wiskunde.

Hoe kijk je nu terug op de afgelopen coronaperiode?

Als ik iets geleerd heb door heel deze periode, is het zeker dat een vak als godsdienst zijn sterkte kent in het menselijke en het verbindende karakter. Terwijl de onderwijswereld zich stortte op het mogelijk tekortschieten van de kennisoverdracht, merkte ik bij mijn leerlingen juist de nood aan verbinding, zingeving en gesprek. In het komende schooljaar ga ik dus extra hard inzetten op een veilig klimaat voor elke leerling, waar we allemaal kunnen leren van elkaar. De kans dat er weer stukken online gegeven zullen worden is reëel; ik probeer de kracht van die verbinding dan dus ook niet uit het oog te verliezen. Ik merkte op de klassenraden nadien dat mijn vak één van de vakken met de hoogste participatiegraad was gedurende de hele lockdown-periode. De leerlingen die op eigen houtje al hun schoolwerk moesten zien rond te krijgen en gemakkelijk een vak als godsdienst hadden kunnen laten vallen, kozen er toch voor om elke week even stil te staan en in gesprek te treden met zichzelf en elkaar. Dat is voor mij het mooiste compliment en argument voor ons bijzondere vak!

5.9 De coronacrisis door de ogen van Elise Linsen, docent Religie, Zingeving en Levensbeschouwing

Als oud-praeses behaalde Elise Linsen in 2013 haar MaNaMa Theologie en Religiewetenschappen. Momenteel werkt ze als docent Religie Zingeving en Levensbeschouwing en als docent Drama aan de Karel de Grote Hogeschool in Antwerpen. Ze geeft deze vakken in de richtingen kleuter en lager onderwijs. Daarnaast volgt ze een deeltijdse opleiding regie aan de hogeschool in Maastricht.

In welke mate heb je jouw functie als docent moeten aanpassen aan de coronacrisis?

Een grote verandering was het online lesgeven. Dat betekende in de eerste

plaats dat alle lessen aangepast moesten worden. Het medium waarmee je lesgeeft wordt aangepast. Ik probeer in mijn lessen vooral de inhoud helder toe te lichten en praktische oefeningen te geven. Wij hebben voor 'Godsdienst in het kleuteronderwijs' gewerkt met een ingesproken PowerPoint. Op die manier kregen de studenten extra uitleg en daaraan koppelden we een opdracht. De bedoeling is dat ze de twee uren die ze normaal in de les zitten, gebruikten om de inhoud via de PowerPoint door te nemen, de opdracht te maken en deze meteen op een online platform in te sturen. Wij gaven daar dan feedback op. Verder hebben we de manier van examens afnemen moeten aanpassen. Een schriftelijk examen in een aula, dat ging niet meer. Voor ons vak hebben we de inhoud van het examen opgesplitst in een opdracht en een examen. Met de opdracht konden we het praktische en didactische deel van de cursus bevragen. Het examen diende om te polsen in hoeverre ze de inhoud van de cursus begrepen hebben. Iedere docent heeft dat voor zijn of haar vak herbekeken en nieuwe keuzes moeten maken. Wat wil je de studenten nog meegeven en hoe ga je dat doen? En op welke manier wil je het examen aanpakken zodat je kan inschatten of ze de doelstellingen bereikt hebben? Dat is moeilijk voor praktische vakken. Onze studenten moeten stages lopen op scholen. Die scholen waren voor een deel gesloten of er was opvang. Dat vroeg dat we moesten herbekijken hoe studenten hun vooruitgang konden aantonen. Dat vroeg ook dat we begrip en mildheid toonden; we zitten tenslotte allemaal in dezelfde situatie. Het is niet de bedoeling dat we alles stil zouden leggen voor een tijd. Laatstejaars willen afstuderen, anderen willen vooruit. De grote denkoefening was dus vooral: hoe kan iedereen het jaar succesvol afronden?

Heeft de coronacrisis ook voordelen opgeleverd?

Het voordeel is dat je de inhoud van je vak moet herbekijken of moet zoeken naar andere manieren om het over te brengen. Daardoor ontdek je weer nieuwe dingen. Zo leer je bijvoorbeeld met de online platforms werken die de hogeschool beschikbaar stelt. Dat maakt dat ik als docent vaardiger wordt in het gebruik van media en dergelijke. In deze tijden wordt daar veel gebruik van gemaakt. De mogelijkheid om via die platforms te communiceren met elkaar maakt dat ik een nauwer contact kon onderhouden met mijn 'parallelcollega'. Je kan sneller even via videochat een paar dingen afkloppen in plaats van momenten te vinden op de campus. Het is niet altijd evident om tegelijkertijd op de campus beschikbaar te zijn. Een online moment vinden gaat iets vlotter aangezien iedereen thuis zit.

Hoe kijk je terug op het voorbije schooljaar?

Ik heb wat mijn werk betreft weinig moeilijkheden ervaren tijdens de crisis. Het lukte me vlot om te schakelen naar online lesgeven. Als alleenstaande is

het gemakkelijker om mijn tijd thuis efficiënt te besteden aan het werk. Dat is niet voor iedereen zo evident. Ik vind het vooral jammer dat het contact met de studenten is weggefallen. Dat je in de klas 'live' interactie hebt met studenten, daar haal ik in het lesgeven het meeste plezier uit. Dat houdt het lesgeven levend. Het contact is wat mij betreft het meest wezenlijke aan mijn job, omdat we vooral leren wie we zijn door de interacties met anderen. Niet alleen de interacties in de les met docenten en medestudenten, maar vooral ook daarbuiten in het studentenleven. Al die interacties vallen plots weg. De mogelijke verbondenheid die je met anderen in een klasgroep kan ervaren, vermindert. Dat blijft iets dat je in het leven zelf moet ervaren en niet via digitale middelen.

Interviewvragen en redactie: Lindsay Desmet

6

Nieuwe docenten aan het woord

6.1 Prof. Christina M. Kreinecker

Prof. Kreinecker werd aangesteld als onderzoeksprofessor in de Onderzoekseenheid Bijbelwetenschap. Via e-mail hebben we haar gecontacteerd over haar werkzaamheden aan onze faculteit.

Kan u zichzelf even voorstellen: wie is Christina M. Kreinecker? Wat deed u voor u naar Leuven kwam?

Mijn naam is Christina M. Kreinecker en ik ben onderzoeksprofessor Nieuwe Testamentstudies aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven. Voordat ik in oktober 2019 naar België kwam, was ik professor aan de Universiteit van Salzburg in mijn thuisland Oostenrijk. Ik ben ook voltijds gastprofessor geweest aan de Universiteit van Augsburg, *visiting scholar* aan de Universiteit van Chicago en ik heb een paar jaar gewerkt als postdoctoraal onderzoeker aan het *Institute for Textual Scholarship and Electronic Editing* aan de Universiteit van Birmingham in het VK. Daarvoor heb ik klassieke filologie, theologie en filosofie gestudeerd in Salzburg en in Rome. Elk van deze plaatsen en functies had zijn eigen charme en ik geniet er nu van om hier in Leuven een thuis te vinden.

Welk thema staat centraal in uw onderzoek?

Manuscripten en talen! Deze twee zijn kenmerkend voor mijn werk: ik heb altijd van talen gehouden, oude en moderne, en ik houd van manuscripten van oude teksten. Het vergelijken van verschillende lezingen van de Bijbel in oude talen (waaronder Grieks, Latijn en Koptisch) is iets waar ik enorm veel plezier aan beleef, maar ik wil ook meer te weten komen over de betekenis van woorden en zinnen, en waar ze hoogstwaarschijnlijk naar verwezen hebben op het moment dat die teksten werden geschreven. Daarom werk ik met twee soorten teksten, namelijk literaire en documentaire. In mijn geval bestaan literaire teksten uit Bijbelse manuscripten en geschriften van vroegchristelijke auteurs die Bijbelse citaten bevatten. Ik houd me bezig met tekstkritische vragen van het Nieuwe Testament en probeer een weg te vinden door het doolhof van varianten die in de duizenden en duizenden manuscripten bewaard zijn gebleven. De verbanden tussen auteurs, tijden, plaatsen en vooral oude talen fascineren mij en er is zoveel te bestuderen waar niemand ooit naar heeft gekeken!

Documentaire teksten daarentegen zijn teksten uit het dagelijks leven die bewaard zijn gebleven op papyri, ostraca (stukjes aardewerk) en houten tabletten. Dit omvat allerlei genres: van administratieve aantekeningen, procedures, contracten tot zakelijke communicatie en persoonlijke brieven. En ja, ik lees andermans briefwisseling, maar na ongeveer tweeduizend jaar zal daar wel niemand nog over komen klagen. Er valt zoveel te winnen bij deze primaire bronnen voor Nieuwe Testamentstudies, bijvoorbeeld taalkundig als het gaat om het begrijpen van de betekenis(sen) van Griekse woorden of oude literaire genres (de leerlingen in mijn klassen hebben bijvoorbeeld dit jaar veel gehoord over oude brieven). Documentaire papyri geven een overvloed aan informatie over de oude samenleving en onderwerpen als economie, recht, slavernij, gezinsleven, verenigingen en vrouwen. Ze helpen ons om tot een veel beter begrip te komen van het alledaagse leven in de wereld waarin Jezus en Paulus leefden en waarin de tekst van het Nieuwe Testament is geschreven.

Oude teksten vormen de basis van mijn onderzoek; ze zijn een schatkist die staat te wachten om verkend te worden. De inzichten die we uit deze primaire bronnen halen, hebben een enorme invloed op ons begrijpen van Bijbelteksten. Ze stellen ons in staat om exegetisch en historisch onjuiste aannames uit het verleden te identificeren en te ondervangen.

Hoe wilt u dat graag (verder) bestuderen in Leuven?

In mijn onderzoek hier in Leuven combineer ik mijn verschillende vakgebieden en interesses. Ik ben een project gestart met de naam 'Nieuwe Testament in Vertaling' om het fenomeen van vertalingen zowel 'in' als 'van' het Nieuwe Testament te bestuderen vanuit een meertalig en multicultureel perspectief. Mijn project brengt papyrologische, exegetische en tekstkritische aspecten samen. Het begint met een heel eenvoudige vraag: hoe meertalig was de oude wereld eigenlijk en in welke context waren vertalingen nodig? De vroegste vertalingen van het Nieuwe Testament dateren al uit de tweede eeuw na Christus. Ik bestudeer het doel van de vroegste vertalingen in andere talen (Latijn, Syrisch, Koptisch ...) en hoe ze de tekst en het begrip ervan hebben veranderd. Er zijn belangrijke theologische implicaties aan verbonden: blijkbaar waren de mensen niet bang om iets belangrijks van de Bijbelse boodschap in de vertaling te 'verliezen'. De Bijbel is nooit 'heilig' geweest in slechts één taal of één bepaald formaat. Integendeel, er zijn zoveel verschillende vormen. Het Nieuwe Testament is een open en levende teksttraditie. Ik denk dat we dit in ons begrip van de Bijbelse tekst nog niet ten volle hebben begrepen en ik ben enthousiast om dit verder te onderzoeken in de meertalige en multiculturele context van onze universiteit!

Het is natuurlijk niet nodig om alumni van onze faculteit te vertellen dat Leuven een opwindend knooppunt is voor het uitwisselen van ideeën met mensen van over de hele wereld. Met zijn internationale gemeenschap en zijn centrale positie in Europa is het de *place to be* voor mijn onderzoek. Mijn plan is om een centrum op te richten waar het Nieuwe Testament wordt bestudeerd in zijn meertalige en multiculturele context, vanuit een tekstkritisch, papyrologisch en algemeen theologisch perspectief. Dit onderzoek zal niet alleen door mijzelf gedaan worden, maar door velen op alle niveaus van expertise, waaronder masterstudenten, doctoraatsstudenten en postdoctorale onderzoekers. Leuven is de ideale plaats om dit te doen omdat het een lange traditie heeft in theologie, tekstkritische studies van de Bijbel, papyrologie en ook meertalige studies. Ik ben blij dat ik experts in de verschillende domeinen van mijn onderzoek letterlijk als collega's om de hoek heb en er is een stevige basis om op voort te bouwen. Niet alleen werd een van de eerste gedrukte tekstkritische edities van de Latijnse Bijbel in 1547 in Leuven gepubliceerd; de Leuvense traditie van het bestuderen van meerdere oude talen gaat in feite terug tot het begin van de zestiende eeuw en het *Collegium Trilingue* met zijn connectie tot Erasmus. Voor elk papyrologisch onderzoek zijn de *Leuven Database of Ancient Books (LDAB)* en *Trismegistos (TM)* essentiële bronnen en standaardhulpmiddelen waarvan ik hoop dat elke bijbelstudent ze tegenkomt.

Alles samen zoek ik naar een dieper en historisch nauwkeuriger begrip van het Nieuwe Testament. Ik wil onze studenten aanmoedigen om nooit te stoppen met zelf dieper te graven, ook al lijkt de weg langs het leren van oude talen en het ontcijferen van oude handschriften misschien moeizaam. Het is zo de moeite waard en elke reis heeft zijn eigen beloning!

Wat zijn uw eerst indrukken van Leuven en onze faculteit?

Mijn eerste indruk van Leuven op mijn allereerste dag in oktober was 'nat'. Het was regenachtig en dat voelde heel erg aan als thuis in Oostenrijk, hoewel ik hier nog steeds geen bergen heb gezien ... Mijn eerste indrukken op de faculteit waren zeer positief. Iedereen was zeer gastvrij en glimlachend: administratief personeel, decaan, collega's, studenten – iedereen leek erg blij dat ik hier was en dat was een prachtig begin. Ik kwam er al snel achter dat ieders Engels uitstekend is, dat de studenten meestal goed voorbereid zijn en dat het systeem van de bibliotheek om boeken te plaatsen en uit te lenen weer anders is dan op elke andere plek waar ik eerder ben geweest. Al heel vroeg kwam ik ook veel mysterieuze afkortingen tegen (zoals OPO) die meestal in het Nederlands bleken te zijn (OPO = opleidingsonderdeel) en daarom voor mij op het eerste gezicht niet zelf-verklarend waren. Maar ik ben bezig mijn Nederlands te verbeteren!

Hoe heeft u de impact van de maatregelen in verband met Covid-19 ervaren op uw academisch werk, als onderzoeker, docent of lid van de faculteit?

Ik denk dat we allemaal verbaasd waren hoe snel en hoe dramatisch Covid-19 Europa heeft getroffen. Ik was onder de indruk van hoe professioneel en slagvaardig de KU Leuven de nieuwe uitdagingen aanging. Vanaf dag één was er een directe en duidelijke communicatie en iedereen besteedde veel extra uren om het semester goed te laten verlopen. Het begin en de overgang naar online lessen was natuurlijk intensief, hectisch en tijdrovend. Voor zover ik kan zien, hebben onze studenten op een verantwoorde manier gereageerd op alle plotselinge veranderingen die ze moesten ondergaan, hoewel het al heel vroeg duidelijk werd dat ze de voorkeur geven aan *face-to-face* lessen. Ik wil mijn waardering uitspreken voor het doorzettingsvermogen en de veerkracht van onze studenten die zoveel nieuwe uitdagingen in één keer onder de knie kregen: vaak ver weg zijn van huis en vrienden, in een ander land of zelfs op een ander continent, afgesneden zijn van de bibliotheek en vaak binnen moeten blijven in plaats van collega's en vrienden te ontmoeten.

Enkele onderwijskundige dilemma's: wat kiest u en waarom?

Laptop en beamer of bord en krijt?

Beide, altijd beide of op zijn minst enige vorm van spontane visualisatie (bijv. een flip-over). Ik ben een groot voorstander van het aanbieden van het materiaal op verschillende manieren om studenten er vertrouwd mee te maken. We hebben allemaal onze eigen manier om dingen te leren en te onthouden. Uiteraard ligt de klemtoon in onze discipline op het geschreven en gesproken woord, maar ook visuele, auditieve en haptische elementen zijn relevant voor succesvol leren. Ik probeer verschillende didactische elementen in mijn klas te gebruiken. Zo kan het aanraken van een papyrus en het voelen van de soepelheid ervan bijdragen tot een beter begrip van oud schrijfmateriaal. Ook mijn doos met gekleurde krijtjes en mijn laptop zijn mijn vaste begeleiders bij het betreden van een klaslokaal.

Mondeling examen of schriftelijk examen?

Schriftelijke examens! Ik denk dat schriftelijke examens objectiever en dus rechtvaardiger zijn voor zowel studenten als professoren: aan alle studenten worden dezelfde vragen gesteld, ze kunnen hun tijd apart besteden aan elke vraag, ze kunnen nadenken over hun antwoorden en erop terugkomen tijdens het examen. Ook kan ik als corrector antwoorden vergelijken om ervoor te zorgen dat gelijke antwoorden op dezelfde manier worden behandeld. Op dit moment geef ik les in het internationale programma en Engels is niet mijn moedertaal, en in de meeste gevallen ook niet de moedertaal van mijn studenten. Daarom denk ik ook dat schriftelijke

examens de voorkeur verdienen om zo elke vorm van accentproblemen te vermijden. De meeste mensen, professoren inbegrepen, houden niet zo van examens. Voor de lessen die ik geef (inclusief taallessen) lijken mij schriftelijke examens de betere optie om een examenzittijd met succes door te komen.

Les om 9 uur of les om 18 uur?

Dat hangt af van het publiek. Als de les deel uitmaakt van een voltijds studieprogramma dan heb ik altijd liever de ochtendklas. De meeste mensen zijn 's morgens alerter en het is een goede gewoonte om de dag op een productieve manier te beginnen, zoals met het leren over het Nieuwe Testament! Als de les echter deel uitmaakt van een programma voor mensen die een dagtaak hebben, dan is 18 uur 's avonds misschien een veel betere keuze.

Hoorcollege of interactief seminarie?

Ook dat hangt af van de omstandigheden. Voor een algemene 'Inleiding tot het Nieuwe Testament' in een bacheloropleiding kan een meer traditionele organisatie van het klaslokaal veel productiever zijn om ervoor te zorgen dat studenten van over de hele wereld aan het eind van de opleiding op hetzelfde niveau zitten. Aan de andere kant zou het bij de cursus 'Grieks lezen' contraproductief zijn als niet iedereen met de teksten en met elkaar in gesprek zou gaan. In mijn lessen voorzie ik echter meestal tijd voor vragen en antwoorden en een of ander element van interactie, wat het formaat ook is.

Interviewvragen en redactie: Kristiaan Venken

6.2 Prof. Hector Patmore

In 2019 startte prof. Patmore zijn onderzoeksmandaat aan onze faculteit binnen de Onderzoekseenheid Bijbelwetenschap. Via e-mail hebben we hem gecontacteerd over zijn werkzaamheden aan onze faculteit.

Kan u zichzelf even voorstellen: wie is Hector Patmore? Wat deed u voor u naar Leuven kwam?

*Ik ben een alumnus van de University of Oxford (Ripon College Cuddesdon) en van de University of Durham (Trevelyan College & St. John's College), waar ik ook mijn doctoraat behaalde. Tussen 2010 en 2019 bekleedde ik verschillende posities als *visiting scholar*, *guest researcher* of als *visiting research fellow* onder meer aan de Hebrew University of Jerusalem van 2010 tot 2011 en van 2017 tot 2019. Van 2013 tot 2019 was ik verbonden aan het *Department Religious & Theological Studies* van Cardiff University, van 2013 tot 2018 als *Lecturer in Classical Hebrew and Judaism* en van 2018 tot 2019 als *Senior Lecturer in Biblical Studies and Ancient Judaism*.*

In juni 2016 werd ik tot diaken en in oktober 2017 tot anglicaans priester gewijd. Ik ben getrouwd; mijn vrouw heet Lydia. We hebben twee zonen (Bertie, 8; Duffy, 3) en zijn allemaal Britten.

Welk thema staat centraal in uw onderzoek en hoe wilt u dat graag (verder) bestuderen in Leuven?

In het kort: mijn onderzoek situeert zich op het terrein van de Bijbelexegese binnen het vroege Jodendom, waaronder het Nieuwe Testament. In mijn onderzoek ben ik vooral gefascineerd door de oorsprong, ontwikkeling, en overlevering van de Hebreeuwse Bijbel, het vertalen ervan in de Oudheid en zijn uitleg door Joden en Christenen. U zou mijn belangstelling als volgt kunnen opsommen: hoe gingen mensen in de Oudheid met de Bijbel om? Hoe legden ze de Bijbel uit? Hoe pasten ze de Bijbel toe in de praktijk? Om die vragen te kunnen beantwoorden moet je ook een andere pittige vraag beantwoorden: welke vorm van de tekst lazen ze eigenlijk en in welke taal? Hierdoor raakte ik ook geïnteresseerd in de geschiedenis van de overlevering en de vertaling van de Bijbel.

De Bijbel staat in het middelpunt van mijn belangstelling; niet alleen als historisch document, maar ook als een bron van levend geloof. Eén van

de redenen dat ik door Bijbelexegese gefascineerd raakte, was (en is nog) het feit dat de wijze waarop mensen de Bijbel interpreteren vaak sterk beïnvloed wordt door de traditie waarin ze staan.

Een van mijn lopende onderzoeksprojecten handelt over exegetische tradities uit de Oudheid die met demonen en andere boze machten te maken hebben.¹ Mettertijd ging het project zich steeds meer richten op joodse exegetische tradities die ook in Nieuwe Testament terug te vinden zijn en die ons kunnen helpen de demonologie van het Nieuwe Testament beter te begrijpen.

Ik ben naar de KU Leuven gekomen om een ander project op gang te brengen, namelijk TEXTEVOLVE.² Het hoofddoel is om onbekende versies van de Targums (Aramese parafrasen van OT) te (her)ontdekken, te bestuderen, en eventueel te publiceren. In september beginnen twee nieuwe collega's in mijn onderzoeksteam: Shlomi Efrati (postdoc) en Jeroen Verrijssen (PhD).

Hoewel ik hier tot nu toe nog redelijk weinig over gepubliceerd heb, ben ik zeer geïnteresseerd in de historische Jezus en de oorsprong van Christendom als een steeds meer afzonderlijke beweging binnen Jodendom. Ik doceer hier heel graag over. Op dit vlak waren de 3,5 jaar dat ik in Jeruzalem woonde een bijzondere ervaring voor mij. Daar werkte ik o.a. anderhalf jaar voor het St George's College, een instelling van de anglicaanse kerk (een detachering van mijn toenmalige werkgever, Cardiff University). Dit hield in dat ik studiereizen begeleidde in Israël, de Palestijnse gebieden en Jordanië. Als priester probeerde ik altijd de pelgrims te laten zien dat ons geloof op een historisch fundament berust. Het ontdekken van de archeologie, de geschiedenis, het landschap, de topografie, enz., zouden zo onze relatie moeten verdiepen met God; een God die niet op afstand blijft, maar die ons benadert, in het bijzonder in de persoon van Jezus.

Wat zijn uw eerst indrukken van Leuven en onze faculteit?

Uitstekend! Voordat ik hier kwam, had ik reeds een vaste positie in het VK dus voor ons was het een bewuste keuze om naar Leuven te komen. Daar waren goede persoonlijke redenen voor (we wilden bijvoorbeeld nog redelijk dicht bij onze familie in het VK zijn), maar ik zocht ook een faculteit, toonaangevend in de wereld, waar ik mijn onderzoek verder kon ontwikkelen. De KU Leuven heeft mij in geen enkel opzicht teleurgesteld—België als geheel evenmin! Voor zover ik het heb ervaren, is de universiteit

¹ Een overzicht hiervan is te vinden via de volgende link: <https://gtr.ukri.org/projects?ref=AH/P005969/1#/tabOverview>.

² Voor een korte beschrijving zie: <https://www.kuleuven.be/english/research/EU/p/horizon2020/es/erc/textevolve>.

als geheel zeer goed georganiseerd en ze engageert zich actief om onderzoek te steunen en te stimuleren. Bovendien is de faculteit zelf heel erg vriendelijk, internationaal georiënteerd en nauw betrokken bij de hedendaagse samenleving; allemaal elementen die ik zeer op prijs stel. Als ik de keuze opnieuw had moeten maken, dan zou ik zonder aarzelen voor de KU Leuven kiezen.

Hoe heeft u de impact van de maatregelen in verband met Covid-19 ervaren op uw academisch werk, als onderzoeker, docent of lid van de faculteit?

Als lid van de faculteit wil ik allereerst zeggen dat ik mijn collega's mis! Ik ben pas in augustus begonnen, dus ik had maar 8 maanden achter de rug voordat wij in lockdown gingen. Jammer genoeg had ik dus maar een redelijk korte tijd om andere leden van de faculteit te leren kennen.

Als docent hoefde ik uitsluitend in het eerste semester les te geven — gelukkig maar, achteraf gezien. Afgezien van het afnemen van een paar examens die uitgesteld moesten worden, heeft Covid-19 dus weinig impact gehad op mijn onderwijsopdrachten. Onderzoek doen zonder te kunnen reizen of zonder bibliotheken of archieven te raadplegen, is natuurlijk lastig of zelfs onmogelijk, zeker als je met manuscripten werkt. Omwille van de crisis is het ERC project dus tijdelijk geschorst. Niettemin heb ik verschillende projecten kunnen voortzetten: ik redigeer momenteel twee bundels en ik probeer nog mijn boek over demonologie af te ronden.

Enkele onderwijskundige dilemma's: wat kiest u en waarom?

Laptop en beamer of bord en krijt?

Laptop en beamer. Dit laat toe om beelden, kaarten, animaties, enz. gemakkelijker beschikbaar te maken voor de studenten.

Mondeling examen of schriftelijk examen?

Schriftelijk examen. Gewoon omdat ik niet aan mondelinge examens gewend ben, aangezien er in het VK zelden mondelinge examens worden afgenomen.

Les om 9 uur of les om 18 uur?

9 uur. Zelfs voordat we kinderen hadden, was ik een vroege vogel.

Hoorcollege of interactief seminarie?

Interactief seminarie. Ik weet al wat ik denk! Ik probeer dus studenten zo veel mogelijk te stimuleren om hun eigen ideeën te ontwikkelen, hun argumenten te onderbouwen en hun mening te uiten.

Interviewvragen en redactie: Kristiaan Venken

6.3 Prof. Ellen Van Stichel

Prof. Van Stichel werd aangesteld als professor Theologische Ethiek met specialisatie in sociale ethiek. Via e-mail hebben we haar gecontacteerd in verband met haar werkzaamheden aan onze faculteit.

Kan u zichzelf even voorstellen: wie is Ellen Van Stichel? Wat deed u vóór uw aanstelling aan onze faculteit?

Dit jaar is het exact twintig jaar geleden dat ik tijdens de Wereldjongerendagen in Rome besliste om theologie te gaan studeren. Oorspronkelijk was het plan om te focussen op een pastorale insteek, omdat ik mensen nabij wou zijn wanneer het leven kwetst. Tijdens mijn studies bedacht ik me dat ik 22-23 jaar voor mezelf wel jong vond om die pastorale taak op te nemen; ik voelde me daar niet klaar voor. Was theologie dan wel zo'n goede keuze? Na het eerste jaar twijfelde ik nog een paar maanden of ik de overstap naar geneeskunde niet zou maken. Tot ik in de colleges van sociale ethiek belandde. Professor Verstraeten liet me zien hoe theologie ook iets te maken heeft met samenlevingsvraagstukken zoals armoede, ongelijkheid, rechtvaardigheid, ... Daar heb ik mijn theologische passie ontdekt. Mede geïnspireerd door professor Vandevelde die aan het HIW gelijkaardig thema's bestudeerde, maar dan vanuit filosofie, rees langzaam het idee om aan een doctoraat te werken rond globale armoede en ongelijkheid. Meer bepaald het filosofische en theologische debat rond de vraag wat de plichten van het rijkere 'noorden' ten aanzien van het 'zuiden' zijn, wekte mijn interesse. Zo kreeg mijn doctoraat 'Uit liefde voor rechtvaardigheid', dat ik in 2010 verdedigde, vorm. Na 9 jaar studeren aan de faculteit, was het tijd om mijn vleugels wat uit te slaan, eens van de wereld buiten de academie te proeven. Tegelijkertijd was ik geboeid door wetenschappelijk onderzoek, dus wat nu? Gelukkig kreeg ik de kans om deeltijds postdoctoraal onderzoek te doen, en dit te combineren met een job in het werkveld. Ietwat afwijkend van het thema van mijn doctoraat, belandde ik als ethica bij Fara: een organisatie die vrouwen, koppels en hun omgeving helpt wanneer ze tijdens hun zwangerschap voor een moeilijke keuze komen te staan, bijvoorbeeld omdat de zwangerschap ongepland is of de prenatale diagnose slecht nieuws bracht. Inhoudelijk lag de focus anders dan bij mijn theologisch onderzoek, maar de sociale bewogenheid erachter was dezelfde: hoe kan theologische reflectie uitdrukking zijn van en nabij zijn aan de pijn van kwetsbare mensen? Deze combinatie heb ik 6

jaar beoefend, tot ik door persoonlijke omstandigheden gedwongen werd om wat gas terug te nemen. Tijdens dit ‘herstelverlof’ zag ik een vacature voor een theologisch onderzoeker aan het Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving te Amsterdam, waar ze net begonnen waren met een project rond het ‘goede leven voor allen’ en een theoloog met expertise in sociale ethiek zochten. Hoewel dit geen eenvoudige keuze was in combinatie met het gezin, ging ik ook deze uitdaging aan. Daar werkte ik tot ik nu sinds februari naar onze alma mater ben teruggekeerd.

Er is ook een leven buiten het professionele leven en de academie. Oorspronkelijk afkomstig van Sint-Amands (gelegen aan de ‘stille waters’ van de Schelde), woon ik nu met Hans en onze drie kinderen – Wannes, Nette en Paulien – in Scherpenheuvel. Vanzelfsprekend neemt het gezin een belangrijke plaats in. Ik kan erg genieten van de kostbare tijd met onze opgroeiende kinderen, wiens wereld je langzaamaan ziet opengaan. En dan een veilige en hopelijk ook gezellige thuishaven bieden, waar het goed is om naar terug te keren. Maar ik heb met vallen en opstaan geleerd dat naast werk en zorg voor gezin, het heel belangrijk is om ook nog tijd over te houden voor jezelf, voor persoonlijke groei. En ook voor andere passies. Het komt er te weinig van, maar ik kan erg genieten van kokerellen met een voorkeur voor alles wat met bakken en patisserie te maken heeft, maar evengoed van wandelen en piano spelen. En van een goede babbel bij een glaasje wijn met vrienden die ik koester.

Welk thema staat centraal in uw onderzoek en hoe wilt u dat graag (verder) bestuderen in Leuven?

Wat is de relatie tussen liefde, liefdadigheid en rechtvaardigheid, en welk model hebben we nodig om fenomenen als armoede, exclusie, ongelijkheid, ecologische uitdagingen aan te pakken? Dat stond centraal in mijn doctoraat. Het brede theologische rechtvaardigheidsbegrip dat juiste relaties, inclusie en participatie als criteria gebruikt om de rechtvaardigheid af te meten, geeft aan dat armoede en marginalisering duiden op verstoorde relaties. Dat bracht me bij het thema van relationaliteit: hoe zorgen we ervoor dat samen leven ook echt een samenleving wordt? Je hebt immers ten minste een verbondenheid of gevoeligheid voor solidariteit nodig wil je verzekeren dat mensen willen meewerken aan het bouwen van een rechtvaardige samenleving. Langzaam groeide mijn interesse in de rol en het belang van emoties in het publieke leven. Hoe kunnen we negatieve emoties als angst, woede en verontwaardiging van bijvoorbeeld de gele hesjes en de *Black Lives Matter*-beweging ernstig nemen? Maar evengoed: wat met de afkeer die soms zo diepgeworteld is dat racisme zo structureel verankerd kan blijven? Wat geven deze emoties ons te kennen, wat anders onder de radar van de samenleving blijft? En ook: wat is er nodig om ‘publieke

liefde' te voeden, zodat mensen zich betrokken weten op de samenleving en er zich voor willen inzetten. Op die manier zoek ik hoe we een theologie van publieke emoties kunnen ontwikkelen. Daarbij stelt zich ook de vraag naar emoties in de theologie, denk ik. Het begrip 'orthopathie' van de bevrijdingstheoloog Jon Sobrino spreekt hier wel tot mijn verbeelding: op welke manier laten we ons in de theologie raken, wat raakt er ons en hoe resoneert dat? Kwetsbaarheid bijvoorbeeld dus niet alleen als theologisch thema doordenken, maar de vraag stellen wat dit betekent voor hoe we aan theologie doen. Misschien wat meer abstracter dan een concreet thema als wereldwijde armoede en ongelijkheid, hoewel het er voor mij net wezenlijk mee verbonden is.

Hoe waardeert u de stad Leuven en onze faculteit in het bijzonder?

Ik vind Leuven bijzonder omdat het groot genoeg is om van alles wat te vinden en kleinschalig genoeg om je er thuis te laten voelen. Enkele van mijn favoriete plekjes zijn de botanische tuin en de kapel in Heverlee. Verder heb ik nog wat nostalgische herinneringen aan park Den Bruul, toen ik daar op 6 hoog op een appartementje woonde met uitzicht over Leuven.

Wat de faculteit betreft sta ik er regelmatig bij stil hoe bijzonder het is om rond te lopen op een plek waar al zo veel eeuwen theologie beoefend wordt. Tegenwoordig moeten we onze personeelskaart gebruiken om het 'proffenlokaal' binnen te gaan, maar het had wel iets om het oprichtingsjaartal van de faculteit in te geven: 1432. Ongelooflijk toch? Het brengt een nederigheid en tegelijkertijd dankbaarheid met zich mee. Vooral ten aanzien van de mensen die er dag in dag uit voor zorgen dat wij er kunnen vertoeven en werken. Ik vind het ook heel bijzonder dat onze faculteit zo internationaal georiënteerd is, waardoor letterlijk de hele wereld binnen komt. Dat vind ik een enorme verrijking, zowel op theologisch vlak als op persoonlijk vlak.

Ik heb intussen ook al een paar andere faculteiten gezien in andere landen en werelddelen. En telkens doet het me beseffen wat voor een pareltje onze bibliotheek is. Misschien vind ik het interieur niet zo hip, en wat grijs, maar toch mogen we op deze collectie trots zijn en ben ik dankbaar dat we ook hier van mogen genieten. Enige nadeel: er is geen koffieapparaat te bespeuren. Misschien kan er in de toekomst ergens een rustig plekje voorzien worden, ja in de bib, om bij een koffie wat te praten? Of zeg ik nu iets bijzonder controversieels?

Hoe heeft u de impact van de maatregelen in verband met Covid-19 ervaren op uw academisch werk, als onderzoeker, docent of lid van de faculteit?

Covid-19 heeft toch wel roet in het eten gegooid voor mijn herstart aan de faculteit. In de eerste plaats vond ik het echt bijzonder jammer dat ik mijn studenten niet meer in levenden lijve kon zien. Technisch is het mogelijk om les te geven, zelfs live, maar er gaat zo veel verloren. Pas dan heb ik ten volle beseft hoe belangrijk dat 'in levenden lijve' wel is. De dynamiek is helemaal anders. Ook maakte ik me wel zorgen om onze studenten, vooral de buitenlandse studenten die in een vreemd land in lockdown moesten. Hoe ging het met hen? Waren ze geïsoleerd of net toch wat omkaderd? Ik wou zoeken naar manieren om nabij te zijn, maar tot veel meer dan een mailtje kwam ik niet en dat vond ik frustrerend. Met drie relatief kleine kinderen in huis hoef ik er geen tekening bij te maken: het werk als onderzoeker leed er wel onder. Ik was soms al blij dat ik het meest noodzakelijke gedaan kreeg, laat staan dat er ruimte was voor al wat extra onderzoek. Het was wachten op de vakantie en zomerkampjes om echt weer te kunnen doorwerken, ironisch genoeg. Maar tegelijkertijd wel beseffend in welke geprivilegieerde positie we dat konden doen, met een dak boven ons hoofd en zelfs een tuin, en nog werk hebben om ons over druk te kunnen maken ...

Wel had ik de behoefte om ook verder te kijken dan deze context. Via contacten in het buitenland probeerde ik de gevolgen van de pandemie wereldwijd wat te volgen en ook polshoogte te blijven houden met wat het met mensen dichtbij deed. Zelf heb ik me meermaals afgevraagd: waar blijven de theologen hier, in de eerste plaats mezelf inclusief. Ik had graag wat meer ruimte gehad om deze crisis theologisch wat door te denken en een bijdrage te leveren aan mensen die wat houvast zoeken wanneer we met zoveel angst, onzekerheid en kwetsbaarheid leven. Ook daar amper of geen tijd voor hebben, dat was frustrerend. Maar ik was wel blij hoe anderen dat wel konden. Zoals Bert Roebben met zijn boek 'Volharden in de broosheid' en wat meer veraf het netwerk van katholieke ethici dat bijdragen over Covid-19 en ethiek van over de hele wereld aan het verzamelen is.

Enkele onderwijskundige dilemma's: wat kiest u en waarom?

Laptop en beamer of bord en krijt?

Laptop en beamer als hulp voor mijn studenten, omdat het structuur geeft als ik dreig te verdwalen in mijn gedachten en als ik weer eens te snel dreig te praten. Bord en krijt voor mezelf, om in te spelen op wat zich op het moment aandient. Nog iets uit te werken of te verdiepen. En gek genoeg hou ik ook van het gevoel van dat krijt in mijn hand.

Mondeling examen of schriftelijk examen?

Mondeling, zonder twijfel. Omdat je hier ook echt ontmoeting hebt en wederkerigheid aangaat. Theologie gaat om gesprek, het geschreven gesprek met de traditie en bronnen uit het verleden of mensen waar je niet meteen tijd en ruimte mee deelt. Maar als je dat gesprek in levenden lijve kan hebben, moet je die kans grijpen.

Toch is schriftelijk soms noodgedwongen praktischer, bijvoorbeeld voor een vak als RZL. Toch is het jammer dat ik niet even met deze studenten het gesprek kan aanknopen. Maar ik denk wel dat ik zal proberen zelf bij de examens aanwezig te zijn, zodat ik ze tenminste even gezien heb, al is het maar als ze hun examen afgeven.

Les om 9 uur of les om 18 uur?

Als het van mezelf afhangt: 18 uur. Ik ben echt geen ochtendmens, en heb soms het gevoel pas echt na de middag op gang te komen. Maar relationaliteit is een sleutelbegrip zoals al duidelijk werd en als ik moet rekening houden met mijn relationele context is 9 uur de beste oplossing. Geen nood: als ik een (paar tassen) koffie op heb, zal ik er met overgave staan. Maar o wee als de koffiemachine het blijkt begeven te hebben ... Dan sta ik niet in voor de gevolgen.

Hoorcollege of interactief seminarie?

Interactief seminarie, net omwille van wat ik al zei over theologie als gesprek en wederkerigheid. Tegelijkertijd besef ik dat je basisnoties – de bouwstenen, de taal om het gesprek te voeren als het ware – eerst moet leren. Dus ik zie ook wel het belang van klassieke hoorcolleges, zeker in de vroegere jaren van de opleiding. Tegelijkertijd vind ik het ook wel uitdagend om ook in de hogere jaren me af te vragen wat ik nu echt wil dat de studenten kennen of tenminste eens gehoord hebben nadat ze bij mij een vak gevolgd hebben. Dan bied je je materiaal wel aan met een inleiding en context, vaak in de vorm van een hoorcollege. Maar ook daar staat je niets in de weg om ruimte te maken voor bedenkingen, vragen en intuïties van studenten. Want ik ben er zeker van dat, op welke leeftijd ook, er intuïties zijn die de moeite waard zijn gehoord te worden, waar anderen, niet in het minst ikzelf, iets van kunnen opsteken. Vooral durven uitspreken, zou ik zeggen, in welke collegevorm dan ook.

Interviewvragen en redactie: Kristiaan Venken

6.4 Prof. Chaïma Ahaddour

In de Onderzoekseenheid Theologische en Comparatieve Ethiek werd prof. Chaïma Ahaddour voltijds tenure track-docent met onderzoeksfocus op islamitische ethiek en om onderwijs te verzorgen in een aantal domeinen van de islamitische theologie. Via e-mail hebben we haar gecontacteerd in verband met haar werkzaamheden aan onze faculteit.

Kan u zichzelf even voorstellen: wie is Chaïma Ahaddour?

Ik ben een Vlaamse moslima met Marokkaanse roots en tevens de kleindochter van een arbeidsmigrant. Ik heb Arabistiek en Islamkunde gestudeerd aan de Faculteit Letteren, KU Leuven, waarna ik mijn doctoraatsdiploma behaalde in de Religiewetenschappen aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven. Mijn doctoraatsdissertatie handelt over de opvattingen, de overtuigingen en de praktijken met betrekking tot sterven en dood bij Marokkaanse moslimvrouwen van middelbare en gevorderde leeftijd uit Antwerpen. Momenteel verricht ik onderzoek rond Islamitische perspectieven op ethische kwesties aan het begin van het leven, waaronder prenatale diagnostiek en zwangerschapsonderbreking. Sinds oktober 2019 ben ik professor Islamitische Ethiek aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, KU Leuven. Ik ben tevens sterk betrokken binnen het programma Islamitische Theologie en Godsdienstwetenschappen, waarbij ik een aantal vakken doceer o.a. 'Islamic Law & Fiqh', 'Sira en Hadith: Nalatenschap van Mohammed', etc.

Welk thema staat centraal in uw onderzoek en hoe wilt u dat graag (verder) bestuderen in Leuven?

Het reeds verrichte onderzoek en momenteel lopend onderzoek situeren zich op het kruispunt van religie, ethiek en (bio-)geneeskunde. Meer specifiek, het doctoraatsonderzoek (dec. 2013 – jan. 2018) richtte zich op perspectieven van moslims op sterven en dood. Het huidige onderzoek focust zich op ethische kwesties aan het begin van het leven vanuit een normatief islamitisch perspectief. Tijdens mijn doctoraatstraject werd ik me bewust van de grote lacune in het hedendaagse academische en maatschappelijke debat over islam, moslims en ethische kwesties aan het begin van het leven.

De dag van vandaag heeft de medische vooruitgang verschillende dilemma's voortgebracht aan het begin van het leven. Mijn onderzoek verwijst eerst naar de leemtes die bestaan in het hedendaagse islamitische bio-ethische discours en in internationale en Europese politieke, sociale en academische debatten over prenatale diagnostiek en zwangerschapsafbreking. Academische studies die specifiek prenatale diagnostiek en zwangerschapsafbreking vanuit een normatief islamitisch perspectief bestuderen, zijn zeer gering. Het gaat echter om een studiegebied dat zich nog in de embryonale fase bevindt. Dit biedt mij de mogelijkheid om als moslim en onderzoeker een (vrouwelijke) normatieve stem binnen te brengen in de nationale en internationale debatten over ethiek aan het begin van het leven. Met mijn huidige onderzoek beoog ik de lacunes in de hedendaagse wetenschap te vullen door de ethische uitdagingen op het kruispunt van islamitische ethiek en kwesties aan het begin van het leven te onderzoeken, vertrekkende vanuit de benaderingen en analytische hulpmiddelen die geworteld zijn in de islamitische traditie. De basis van dit onderzoek is de noodzaak om normatieve islamitisch bio-ethische discourses over ethische kwesties aan het begin van het leven te beschrijven, analyseren en evalueren.

Het belangrijkste innovatieve aspect van dit onderzoek is de ontwikkeling van een gecontextualiseerde normatieve islamitische visie op prenatale diagnostiek en zwangerschapsafbreking vanuit een binnen-perspectief, in dialoog met normatieve islamitische literatuur en de empirische bevindingen. Deze contextuele normatieve islamitische visie houdt tevens rekening met de hedendaagse westerse pluralistische samenleving met haar sterke ethische, juridische en filosofische tradities, maar ook met de eigenheid en diversiteit binnen de islamitische traditie en moslimgemeenschappen. Door het voorzien van inzichten en een analyse van de islamitische perspectieven en benaderingen van biomedische kwesties aan het begin van het leven, zal deze studie tastbare resultaten bieden voor de totstandkoming van een islamitische benadering van biomedische ethiek in een West-Europese context en een solide basis voor verder onderzoek voor theoretische, normatieve en empirische studie van islamitische visies op ethische kwesties aan het begin van het leven. Wat nog belangrijker is, is dat het normatieve kader dat ik wil ontwikkelen nuttig zou zijn als een hulpmiddel voor moslimprofessionals en moslimpatiënten om hun eigen geïnformeerde opinie te ontwikkelen over prenatale diagnostiek en zwangerschapsafbreking. De contextuele normatieve islamitische visie die hier ontwikkeld wordt, kan worden toegepast op een breed scala van bio-ethische kwesties.

Hoe waardeert u de stad Leuven en onze faculteit in het bijzonder?

Ik ben erg dankbaar om deel uit te maken van de Leuvense academische gemeenschap, en in het bijzonder onze faculteit. Ik ben in Leuven begonnen met studeren in 2007, wat ervoor heeft gezorgd dat Leuven intussen een thuis is geworden voor mij. Als eerste universitair afgestudeerde in mijn familie was ik enorm blij dat ik de kans kreeg om door te gaan met mijn interesse in academisch onderzoek door middel van een proefschrift. Dit heb ik ervaren als een kans die mij meer inzicht bood in de volledige betekenis van een academische roeping en het sociale belang ervan. Reflecterend op mijn verleden en vooruitkijkend naar de toekomst, ben ik dankbaar voor de vele ervaringen die hebben bijgedragen tot mijn wetenschappelijke loopbaan en ik voel me zeer vereerd dat ik de mogelijkheid heb gekregen om mijn onderzoek voort te zetten op onze faculteit als ZAP'er. Ik hoop met mijn werk een bijdrage te leveren aan het academisch onderzoek, studenten te vormen in hun kennis over de islam en een inbreng te hebben in belangrijke maatschappelijke debatten en kwesties van onze tijd.

Hoe heeft u de impact van de maatregelen in verband met Covid-19 ervaren op uw academisch werk, als onderzoeker, docent of lid van de faculteit?

Ik moet toegeven dat het niet evident was. Het was in het begin even zoeken naar balans. Dankzij de uitstekende begeleiding en inzet van de facultaire onderwijsdienst heb ik toch op een efficiënte wijze en in een kort tijdsbestek de shift kunnen maken van fysiek onderwijs naar digitaal onderwijs. Ik moet toegeven dat ik ook enorm veel heb bijgeleerd over hoe je op een digitale wijze toch variërend en interactief tewerk kunt gaan. Ik ben de Toledotools meer dan ooit excessief gaan gebruiken. Echter gaat mijn voorkeur toch nog steeds uit naar fysiek les geven, waar de interactie veel sterker aanwezig is. Een ander punt dat ik ook moet toegeven, is dat ik wel sterk de sociale contacten met de collega's en studenten mis. Het telewerken is wel fijn, maar af en toe heb je toch wel nood aan een babbel met de collega's.

Enkele onderwijskundige dilemma's: wat kiest u en waarom?

Laptop en beamer of bord en krijt?

Mijn voorkeur gaat naar een laptop en beamer. Het gebruik van een laptop en beamer maakt het eenmaal mogelijk om tijdens mijn colleges gebruik te maken van powerpoints, maar ook van het afspelen van video- en geluidsmateriaal. Dit is een fijne afwisseling voor studenten en verhoogt ook hun concentratie.

Mondeling examen of schriftelijk examen?

Mijn voorkeur gaat naar mondeling examen. Op die manier heb ik er als docent beter zicht op of de student de leerstof goed beheerst. Met een

mondeling examen kan de student zijn/haar redenering makkelijk toelichten en kan de docent ook doorvragen. Deze examineerwijze biedt dan ook de mogelijkheid om een aantal specifieke vaardigheden en attitudes te evalueren. Met andere woorden, ik ga na of de student een redenering kan opbouwen; een standpunt mondeling kan verdedigen; een complex begrip helder kan uitleggen; *out of the box* kan denken etc.

Les om 9 uur of les om 18 uur?

Ik geef liever college in de ochtend dan 's avonds. Uit eigen ervaring heb ik gemerkt dat studenten 's avonds vaker minder actief en participatief zijn – allicht doordat ze reeds een drukke dag hebben gehad. Maar gezien de meeste studenten binnen het programma Islamitische theologie en godsdienstwetenschappen werkstudenten zijn en dus de opleiding met een job combineren, is het doceren in de avond het meest geschikte moment voor deze studentenpopulatie. De meeste vakken die ik doceer staan dan ook in de late namiddag / 's avonds ingepland.

Hoorcollege of interactief seminarie?

Mijn voorkeur gaat naar een interactief seminarie, waar de kennisoverdracht vanuit twee kanten loopt – student leert van de docent en omgekeerd. Zelfs in mijn hoorcollege zorg ik ervoor dat er voldoende interactie is. In mijn colleges schenk ik aandacht aan verschillende werkvormen om de vooropgestelde doelstellingen van elk opleidingsonderdeel te realiseren, waarbij tevens wordt gefocust op het verhogen van interactie met en participatie van studenten. Voorbeelden hiervan zijn de mengvormen van hoorcollege, uitnodigen van gastprekers, groepswerken, presentaties door studenten, bespreken van casussen, schrijven van een paper, ruimte voorzien voor discussie, reflectie en vragen. De interactie met de studenten tracht ik te verhogen door o.a. verschillende soorten vragen te stellen waaronder kennisvragen, toepassingsvragen, inzichtsvragen, evaluatieve vragen etc.

Interviewvragen en redactie: Kristiaan Venken

Aan de vooravond van het emeritaat:

een interview met Mathijs Lamberigts

Als decaan heeft u vele jaren aan het roer gestaan van de faculteit. Daarnaast heeft u zich lange tijd binnen het FWO verdienstelijk gemaakt. Ondanks het feit dat u als kerkhistoricus gewend bent achterom te kijken, heeft u dus ook een scherp oog voor de toekomst van de wetenschap en de toekomst van onze faculteit in het bijzonder. Welke grote uitdagingen ziet u daarin?

Een Faculteit Theologie en Religiewetenschappen is de plek bij uitstek waar er wordt nagedacht over religie. In onze West-Europese context betekent dit op de eerste plaats dat onze faculteit duidelijk moet maken dat religie vandaag relevant is voor iedereen. Niet-gelovigen die de schouders ophalen voor het geloof van mensen, moeten zich bewust zijn van het feit dat ze daarmee brandstof aanleveren voor polarisering en groeiend onbegrip; gelovigen die bewust of onbewust weigeren het gesprek, het debat, de discussie aan te gaan met niet- of andersgelovigen, doen hetzelfde. Onze faculteit moet blijven vooruitdenken: in alle takken van theologie en religiewetenschappen zijn er constant methodologisch en inhoudelijk zaken in beweging. Heel wat van die zaken en inzichten staan haaks op wat bewindvoerders in Kerk en samenleving denken, vaak omdat bewindvoerders willen bewaren en behouden, terwijl mensen veranderen. Een theologische faculteit moet een vrijplaats zijn voor experimenten en moet toekomstgericht het verleden levendig houden. Dat geldt zowel voor theologische reflectie als voor structurele veranderingen. Het is niet omdat in bepaalde milieus verandering rond thema's als celibaat, vrouw in het ambt en dergelijke worden tegengehouden, dat een faculteit er maar over moet zwijgen. Ze moet tonen dat en waarom deze dingen in andere momenten van de kerkgeschiedenis mogelijk waren, waarom ze in andere denominaties met gegronde redenen bestaan en zo aan het beleid een spiegel voorhouden, die het beleid dwingt de juiste antwoorden te geven, bijvoorbeeld dat men er tegen is omdat men geen 'goesting' heeft om te veranderen. Men kan dat antwoord banaal vinden, maar het is wel eerlijk en duidelijk.

In deze moet de faculteit haar goede traditie van het kritisch benoemen van problemen in Kerk en samenleving blijven voortzetten, want als een faculteit relevant bezig wil zijn, dan doet ze onderzoek dat de hele mens raakt: een faculteit is bezig met de stofwisselingen van het menselijke leven, niet van de kleine teen. Een faculteit in een academische setting is en kan geen verlengstuk zijn van kerkelijke structuren, niet omdat ze daar

boven staat, wel omdat ze er middenin staat en omdat ze kritisch reflecteert over deze structuren. Bovendien is een faculteit een vrijplaats voor experimenten, zelfs voor tegengestelde experimenten; precies omdat een faculteit een conglomeraat is van alle leeftijdscategorieën en met mensen uit alle werelddelen en dus een echt labo om te experimenteren. Ik ken geen andere plaats in Vlaanderen waar zoveel jonge theologen uit zoveel continenten met een eigen achtergrond en eigen ideeën samenkomen en meedenken over religie: bottom up-benaderingen voorkomen dat beleid verstart. Vernieuwingen in de geschiedenis van de Kerk gebeurden vrijwel steeds buiten de officiële krijtlijnen. En of die vernieuwingen dan vruchtbaar kunnen worden voor de gelovigen (want daar gaat het over, niet over de structuren), dat zullen de gelovigen moeten uitmaken, zeker binnen een visie waar het volk van God centraal staat. In die zin is voor mij elk theologisch en kerkhistorisch onderzoek dat ons betere kennis en grondiger inzichten verschaft, belangrijk en de moeite waard om gefinancierd te worden.

Onze faculteit kent een rijke traditie in het onderzoek naar Augustinus en zijn gedachtengoed. U heeft daar aan bijgedragen middels uw betrokkenheid bij Corpus Christianorum, het Zentrum für Augustinusforschung en het tijdschrift Augustiniana. Welke Augustijnse wijsheid zou u dringend aan de hedendaagse studenten mee willengeven?

Augustinus heeft zich in zijn leven en werk sterk laten inspireren door een tekst van Paulus: “Wat heb je dat je niet hebt gekregen?” (Quid habes quod non accepisti; 1 Cor. 4,7b). Voor Augustinus was alles genade, gave, geschenk. De ervaring dat God liefde is en dat hij volop aanwezig is in de menselijke liefde, heeft hem een drive gegeven om zich ten dienste te stellen van alles en iedereen. Als je zo naar het leven kijkt, dan geeft je dat een ontvankelijkheid en blijheid die het leven veraangename. In het liefhebben en leren liefhebben komt het initiatief steeds van de ander (God, je ouders, je omgeving) en leren liefhebben wordt je geleerd (en jammer genoeg vaak ook niet). Dat zal je helpen dingen te relativiseren zonder dat je je daarom minder inspant. Gezonde zelfrelativering leidt niet tot besluiteloosheid en luiheid. Ze voorkomt dat je in momenten van moeilijkheden of tegenslag teruggrijpt naar zelfverdediging of zelfrechtvaardiging. Als je je realiseert hoeveel je hebt gekregen, dan valt het ook makkelijk om zelf te geven en te delen. Ontvangen en geven: zo simpel is het leven en zo complex tegelijk, want ook dat heeft Augustinus ons geleerd: de focus op onszelf dreigt er steeds voor te zorgen dat wij de ander benadelen. Onnodig te zeggen dat Augustinus zelf aan die grondhouding een gans leven lang heeft moeten werken.

U heeft, door uw kennis van het Vaticaan en zeker als één van de auteurs van het standaardwerk *The History of Vatican II*, een goed zicht op de werking van en uitdagingen voor de Kerk. Welke speciale rol is vandaag de dag volgens u voor de Kerk weggelegd, tegen de achtergrond van bijvoorbeeld de coronacrisis?

Ik ben een kind van Vaticanum II. Het concilie heeft me geleerd dat het christelijk geloof draait om een persoon, Jezus Christus, licht van de volkeren. Kerkelijke structuren staan in zijn dienst of ze dienen foute ambities die veraf staan van hem. Het concilie heeft me ook geleerd dat het volk van God op de eerste plaats komt en dat elke gelovige geroepen is tot medeverantwoordelijkheid. Verantwoordelijkheid nemen is een serieuze en persoonlijke zaak. Het zal wel duidelijk zijn dat de implementatie van het concilie werkelijk nog in zijn kinderschoenen staat.

Ik denk dat de belangrijkste uitdaging voor de Kerk, voor ons gelovigen dus, in West-Europa en België is om de evangelische vrijheid van het volk van God te herontdekken en om dienst te bewijzen aan alle mensen, in het bijzonder de zieken en armen, zonder zich te bekommeren om de discussie over het gelijk van welke structuren dan ook. Om als christen authentiek door het leven te gaan heb je de Kerk en haar structuren in het dagdagelijkse leven niet nodig – het evangelie wel, want dat houdt je constant wakker en alert voor het feit dat God liefde is en dat je dat moet zichtbaar maken in je concrete leven. Christenen moeten gewoon dienst bewijzen in de samenleving – de soms eindeloze discussies over bevoegdheden, competenties, mandaten enz., ik heb ze allemaal meegemaakt en vaak vastgesteld dat er spelletjes werden gespeeld om toch maar de baas te zijn, te blijven, te worden; onberekend, vrijwillig, dag na dag en dat kan gebeuren op vele wijzen en die dingen gebeuren ook. Ik zie heel mooie dingen gebeuren: opvang van vluchtelingen, steun aan de armen, opkomen voor de onderdrukten, vanuit de eigen expertise hulp bieden op sociaal, psychologisch, intellectueel vlak. Mensen in deze faculteit plaatsen even hun doctoraat tussen haakjes om stervende mensen in coronatijden bij te staan: daar gebeurt het evangelie. De coronacrisis heeft op een scherpe wijze aan het licht gebracht dat de doelgroep waarop het christendom zich in zijn geschiedenis telkens opnieuw gefocust heeft, dat verdient, want anders valt hij weer buiten de “structurele prijzen”.

Hier is een traditie waarin de Kerk in de geschiedenis regelmatig bewezen heeft expertise te hebben opgebouwd (en ook afgebroken te hebben of, erger nog, uit desinteresse, heeft laten verkommeren). Maar als wij blijven terugkomen naar de kern van ons geloof, en de zorg voor de armen, de zieken en de eenzamen, dan komt het goed. Dan zijn mensen van alle slag welkom: mensen van alle rangen, standen en talen.

Wil dat zeggen dat er in de kerkelijke structuren niets moet gebeuren? Ik zou, op grond van het vorige, zeggen: juist wel. Al van in de jaren '30 van de vorige eeuw werd duidelijk dat de Kerk bij de tijd diende te worden gebracht. Vaticanum II heeft heel wat uitdagingen op tafel gelegd die tot op vandaag hun waarde behouden: dialoog met de cultuur, medeverantwoordelijkheid, inculturatie, autonomie van de lokale kerken, internationale solidariteit, zorg voor de armen, etc. Het concilie heeft daarvoor ook al bakens uitgezet en de gelovige wordt verondersteld het heft in eigen handen te nemen.

Dialoog met de cultuur lijkt me ook vandaag nog steeds een grote uitdaging. Dialoog veronderstelt dat men weet wat er in onze cultuur omgaat, daar kritisch-creatief naar kijkt, voldoende bagage en achtergrond heeft om vanuit de eigen christelijke sterkte met anderen te denken en te werken aan een wereld die het leven van alle mensen beter maakt (Augustinus' idee van caritas is werkelijk fundamenteel). Het is voor deze faculteit een dringend desideratum om hier het voortouw te nemen: ik denk dat de faculteit op dit vlak heel wat te bieden heeft, dat ze ook steeds bereid is geweest om dienst te bewijzen, maar ik vind dat ze nu de leiding moet gaan nemen. In kwesties als racisme, geweld, interreligieuze dialoog, vereenzaming van mensen, afblokken van ontwikkelingen op grond van een beroep op het verleden dat historisch-wetenschappelijk incorrect is, zorg voor armen ook, denk ik dat onze faculteit kan vervellen van ondersteuning naar ondernemerschap. Er is hier een potentieel aanwezig dat nog beter kan worden aangeboord en ik denk dat wij de mensen hebben om gewoon zelf het heft in handen te nemen en niet langer bang achterom te kijken of de kerkelijke overheid volgt. Medeverantwoordelijkheid, een sleutelbegrip in het concilie, betekent vandaag simpel je verantwoordelijkheid nemen, omdat de zaak van het evangelie je ter harte gaat.

Ik zeg dit omdat ik bij heel wat van de daareven vermelde Vaticanum II-dossiers de indruk krijg dat men bij de implementatie van het concilie constant met de handrem op en dan nog liefst in éérste versnelling heeft gereden. Het heeft zeer lang geduurd eer men niet-priesterlijke gelovigen verantwoordelijke functies heeft toevertrouwd. De faculteit is hier – maar ook maar sinds de tweede helft van de jaren '80 toen er vrijwel geen Vlaamse priesters nog universitaire studies deden, mochten doen, of aankonden – een uitzondering geweest met de benoeming van leken-theologen. De volledige omslag zal gebeuren in de jaren '90 maar het zal nog duren tot in het derde millennium vooraleer de veranderingen in de verhoudingen tussen mannen en vrouwen in het universitaire leven visibel evolueren in meer vrouwen als professoren aan de faculteit. Voor alle duidelijkheid, onze faculteit is er nog niet, maar ze is op de goede weg, althans voor dit punt.

Aan de vooravond van het emeritaat: een interview met Mathijs Lamberigts

Wat betreft structurele veranderingen die er toe doen, kan je als faculteit wel ageren en publiceren, maar, zo lijkt het toch, niet veranderen. Onderzoek hier en elders laat zien dat een overgrote meerderheid van de gelovigen “in de goede tijd” (jaren '70) voorstander was van gehuwde priesters en een effectieve inschakeling van vrouwen in het ambt. Er is daar in de leiding niets mee gedaan met als argument dat men een oplossing diende te vinden voor de gehele Kerk, maar men vergeet hierbij dat als Paulus VI een werkgroep oprichtte om na te denken over de rol van de vrouw in de Kerk, hij tegelijk uitdrukkelijk verbood om na te denken over de mogelijke rol van de vrouw in de Kerk.

De massale uittredingen van priesters en religieuzen na het concilie (omwille van de celibaatsverplichting) zorgden voor een roofofbouw op het kerkelijk kader, vooral omdat jonge mensen bij dit soort dingen in grote eerlijkheid besloten om de weg naar het celibataire priesterschap aan zich te laten voorbij gaan. Men heeft structurele kansen laten liggen en dan zeg ik “het zij zo”, maar het is niet de verantwoordelijkheid van de gelovigen als dusdanig.

Ik stel vast dat in het huidig tijdsgewricht de vrouwen aan onze faculteit op een verfrissende en uitdagende wijze hun job invullen en dat hun manier van besturen simpelweg een impact heeft op het facultaire leven.

Ik zou nog wat beschouwingen kunnen maken over bijvoorbeeld de kerkelijke seksuele ethiek maar ik ga dat niet doen: het is tijdverlies, investeren in negatieve energie, en dat op een moment dat de vraag naar de relevantie van het christelijk leven een kernvraag is geworden in West-Europa. Je kan van intelligente, verantwoordelijke gelovigen niet verwachten dat ze tegen hun inzichten in ‘ja en amen’ zeggen op zaken die er in hun eigen leven niet meer toe doen. Je kan na de pedofilieschandalen van de voorbije 20 jaar als kerkleiding daar trouwens niet met gezag over spreken zonder weggezet te worden als farizeeër.

Wat is de mooiste herinnering uit uw carrière?

Er zijn heel veel mooie herinneringen: je eerste student die een doctoraat behaalt, de vele zeer geslaagde Kerstfeesten en de Thomasfeesten, waarbij de inzet en het enthousiasme van de studenten hartverwarmend is en een faculteit voor even geen “school” is maar een levende gemeenschap van mensen die allemaal het beste voorhebben met elkaar en hun faculteit, mensen die fier zijn dat ze bij de club horen, of de constante bereidheid van ordes en congregaties om ons te helpen de Maurits Sabbiebibliotheek op peil te houden. De schoolreizen naar bibliotheken in binnen- en buitenland om te onderhandelen over een verhuis naar Leuven: uren zijn daar aan

opgegaan, ook in de nauwgezette voorbereidingen met Maurits Sabbe en Etienne d'Hondt. De bezoeken aan onze buitenlandse afgestudeerden, waarbij je telkens mag vaststellen hoe ze, omwille van hun vorming in Leuven, ter plekke het verschil maakten; de aangename samenwerking met vele collega's en dit op alle niveaus: professoren, onderzoekers, administratieve medewerkers (het wederzijdse vertrouwen maakte het besturen licht); de vele bouwprojecten in de bibliotheek, in de garages van de Pieter de Someraula, de restauratie van het Veteranencollege; de dag dat ik in het Archivio Segreto Vaticano een document vond dat de beslissende puzzel was in een onderzoek over Vaticanum II, terwijl de archivaris me had verzekerd dat zo een document niet bestond: het zijn allemaal dingen die je niet vergeet.

Maar de mooiste herinnering blijft voor mij het faculteitsbureau (in die tijd heette dat nog niet faculteitsbestuur) in de periode 2002-2005. Het bureau bestond in die tijd uit een groep van intellectuele avonturiers die tegelijk vrienden waren en die bijna toevallig in dat bureau terecht kwamen, want in die tijd waren er nog geen "ploegen" die moesten worden voorgesteld door een verkozen decaan. De vakken 'Vraagstukken uit de godsdienstwetenschappen' en dergelijke kwamen onder druk te staan in de andere faculteiten. Wij vonden RZL uit. Wij ontdekten, tot onze ontzetting, dat wij niet in orde waren met onze kerkelijke statuten. Wij maakten dat in orde en als ik de naam Mgr. Pittau vermeld, dan weet ik zeker dat de mensen uit dat bureau (Jacques Haers, Gilbert Van Belle, Leo Kenis, Kris Depoortere, Lieven Boeve, Didier Pollefeyt en Johan De Tavernier) zich nog die gedenkwaardige vrijdag zullen herinneren waarin een Romeinse monseigneur door Gilbert Van Belle in hartstochtelijke verontwaardiging voor leugenaar werd uitgemaakt, maar wij uiteindelijk onze slag (terecht) thuis haalden. Wij legden de grondslag voor de formule en het systeem "werkstudenten". Wij schaften de "financiële controle" op de afdelingen af en gaven ze een eigen budget, een systeem dat tot op vandaag nog stand houdt en goed functioneert omdat het gebaseerd was op vertrouwen. Ik denk dat wij goed bestuurden, maar wij amuseerden ons hierbij. Wij lachten veel en alle bureauleden hadden een hart voor de faculteit: het belang van de faculteit stond voorop, punt. Wij hoefden daarvoor dingen niet op een formele of formalistische manier vast te leggen, want er was een groot vertrouwen in elkaar en in ons gemeenschappelijk project. Ik denk niet dat wij een uitgewerkt beleidsplan of een vijfjarenplan hadden – ik hield niet van zulke dingen, omdat ik lid was geweest van een visitatiecommissie in Nederland en daar had geleerd dat mensen niet te vatten zijn in beleidsplannen, zeker niet aan een universiteit –, maar wij wisten wat we wilden (uitbouw van de bibliotheek; versterken van het Engelstalig programma; zoeken naar nieuwe instroom voor het Nederlandstalig

Aan de vooravond van het emeritaat: een interview met Mathijs Lamberigts

programma; versterken van het onderzoek; werken aan een cultuur van respect en wederzijds vertrouwen). Wij hebben toen, zo blijkt achteraf, zonder dat misschien allemaal te weten, de basis gelegd voor facultaire onderwijs- en onderzoekontwikkelingen die blijvend vruchten hebben opgeleverd en dit in alle onderzoekseenheden. Het waren cruciale jaren, het waren spannende jaren (er werd zelfs even gespeeld met de gedachte om van onze faculteit een departement te maken in een andere faculteit), maar het waren prachtige jaren waarin vrijheid-blijheid en vriendschap-efficiëntie ons leven en handelen bepaalden. Ik koester die tijd nog altijd.

Interviewvragen en redactie: Margot Leblanc

8

Inaugurale redes

8.1 Prof. Judith Gruber

Doing Theology with Cultural Studies – Rewriting History – Reimagining Salvation – Decolonizing Theology
Inaugurale rede door Judith Gruber

In haar inaugurale rede als nieuwe onderzoeksprofessor aan de KU Leuven besprak prof. Judith Gruber de neergang van de systematische theologie, in confrontatie met culturele kritiek. Een speciale focus lag op de omgang van de moderne theologie met de herinnering aan de problemen in de geschiedenis, met name de kolonisatie en de kerkelijke, Europese hegemonie. Aangezien het Christendom niet enkel heeft bijgedragen aan bevrijding en emancipatie, maar ook meermaals gebruikt is als een instrument voor onderdrukking, probeerde Judith Gruber om theologie te herdefiniëren en waar nodig bij te sturen, zodat deze discipline aan bepaalde verleidingen weerstaat. Deze verleidingen komen zeker op als theologie onder invloed staat van politiek en machtsstructuren.

De verleiding bestaat erin dat theologie met de schade die ze aan de wereld berokkende op een bepaalde manier om zou gaan die het geweten van de agressoren sust, zonder daarbij onder ogen te moeten komen wat voor geweld ze heeft aangericht bij de slachtoffers. Het ideale antwoord op deze problemen ligt niet in het ontkennen van geweld en de gevolgen van overheersing, maar in het overspoeld worden door de herinnering daaraan. Theologen zouden op de voet gevolgd moeten worden door de

gedachte aan de slachtoffers van uitbuiting en gemarginaliseerde leden van de maatschappij.

Als resultaat zullen moderne theologen een positie hebben tussen leven en dood, schuld en rechtvaardigheid, leed en vergiffenis, en vooral tussen een geschiedenis van lijden en één van hoop. Op die manier, zegt prof. Gruber, raken we in een cyclus van eeuwigdurende kritische rouw die ons uiteindelijk zal brengen naar verlossing. Deze verlossing bestaat er uit dat God's heilzame aanwezigheid voor altijd in de wereld is verwerkt.

Naar: Theology Research News - Doing Theology with Cultural Studies: Rewriting History, Reimagining Salvation, Decolonizing Theology. 1 mei, 2019.

8.2 Prof. Wim Vandewiele

De postseculiere samenleving: woestijn of oase voor sociaal ondernemerschap in religieuze gemeenschappen en organisaties? Inaugurale rede door prof. dr. Wim Vandewiele

Professor Vandewiele vroeg zich in zijn inaugurale rede af hoe het komt dat in deze tijd de religieuze congregaties in een soort ‘waaktoestand’ zijn geraakt. Overal in België zien we dat religieuze congregaties geïsoleerd raken van andere sociale velden, vooral vanuit een soort van onzekerheid.

Volgens professor Vandewiele zijn religieuze congregaties in de eerste plaats ‘semi-autonome velden’, naar de theorie van Sally Moore en Peter Griffith. Moore en Griffith verwijzen met het begrip ‘semi-autonoom sociaal veld’ naar groepen die als voornaamste kenmerk hebben dat ze in staat zijn om zelf regels aan hun leden op te leggen, zonder daarbij de regels te ontkennen van de maatschappij waarin ze zijn ingebed. De botsing tussen de religieuze congregaties, die opereren als autonoom veld, en de buitenwereld, zoals de Belgische grondwet, laat zich herhaaldelijk voelen.

Naast dit alles speelt de evolutie van de religieuze beleving in België een rol. De verschillende stappen waarin dit gebeurt duidt prof. Vandewiele aan met ‘cohorte’, een sociaal meer genuanceerde term dan ‘generatie’. In de eerste ‘massakerk-cohorte’ was de Kerk allesomvattend en bepaalde zij het sociale leven. Bij de opkomst van de ‘babyboom-cohorte’ kreeg de

Kerk een rivaliserende invloed van de georganiseerde vrijzinnigheid. De laatste cohorte, de 'digital-natives-cohorte', bestaat uit jongeren die hun eigen spiritualiteit samenstellen en God aanduiden als 'energie' of 'iets'. De aanhang van de Kerk is hier veel minder sterk. Aangezien de meeste leden van religieuze congregaties zijn opgegroeid in tijden dat de Kerk nog bijzonder dominant was, zorgt de evolutie voor onzekerheid, isolatie, en een 'waaktoestand' bij deze religieuze orden.

Toch zien we in de postseculiere maatschappij een verschuiving in het belang van religie, bijvoorbeeld in de groei van fundamentalisme en een vernieuwde interesse in religieus gemeenschapsleven. Vaker en vaker lopen religieuze en seculiere ideeën door elkaar. Op het maatschappelijk terrein wordt de uitwisseling tussen religieuze en seculiere verhalen duidelijk in tijden van protest en door de idealen van het individu die gericht zijn op het algemeen belang. In tijden van crisis is het mogelijk dat religieuze en seculiere organisaties samenwerken, de zogenaamde 'postseculiere caritas', of dat er nieuwe ruimtes van engagement ontstaan waar samenwerking tussen seculiere en religieuze instituties mogelijk wordt, ook 'reterritorialisering' genoemd. Een voorbeeld is de band tussen de pauselijke encycliek *Laudato Si'* die op 18 juni 2015 gepresenteerd werd, de Sustainable Development Goals die op 25 september 2015 door de VN aangenomen werden en het klimaatakkoord van Parijs dat op 12 december 2015 het licht zag. Vandaag is er vooral een kans weggelegd voor religieuze congregaties om te ondernemen. Het maatschappelijke ondernemerschap, waarin een organisatie zich inzet om op een eigen manier sociale winst te genereren, kan het religieuze DNA van de religieuze organisaties een nieuw elan geven in de vorm van 'ecclesiopreneurship'. Door dit ecclesiopreneurship, waarin maatschappelijke onderneming georganiseerd wordt vanuit een kerkelijk stramien, kan de eigen identiteit van de religieuze congregaties worden herontdekt en aangewend om een verschil te maken, met respect voor de eigen regels en de externe maatschappelijke en economische realiteit.

9

Boekvoorstellingen

9.1 Boekvoorstelling: Jan Maes, *De ster en het kruis. De Gereformeerde Jodenzending in Antwerpen en Brussel (1931-1948)*

Momenteel werkt Jan Maes aan een doctoraatsproject over de keuzes die Joden en hun redders maakten op basis van de strafdossiers van de leden van de Sipo-SD van Antwerpen en Brussel. Na zijn licentie geschiedenis (1985) en enige kandidatuur godsdienstwetenschappen (1986) werd Jan Maes godsdienstleraar. Nadien, vanaf 2004, behaalde hij als werkstudent ook zijn licentie godsdienstwetenschappen. Na zijn afstuderen was hij naast gids in de Kazerne Dossin ook wetenschappelijk medewerker geworden van de Stichting voor de Eigentijdse Herinnering, die onderzoek doet naar de geschiedenis van Joden en het Jodendom in België. Voor een paper over de Holocaust dat hij als werkstudent schreef voor het vak Jodendom van prof. Pollefeyt ontdekte hij, vertrekkend van twee documenten uit eenzelfde protestantse familie, een nooit eerder bestudeerd informeel netwerk van 15 protestanten die 29 Joden hadden proberen te redden, waarvan één echtpaar als gevolg van zijn onderzoek in 2007 door Yad Vashem in Jeruzalem erkend werd als Rechtvaardigen onder de Volkeren. In 2012 werd dit onderzoek gepubliceerd als wetenschappelijk artikel³. Intussen had hij uit Nederland een vraag gekregen of hij bij zijn onderzoek ook iets had gevonden over de Gereformeerde Jodenzending en over Abram Czarnolewski. Aanvankelijk was het plan om er een wetenschappelijk artikel aan te wijden, maar door de grote hoeveelheid origineel en nog nooit eerder bestudeerd bronnenmateriaal werd er besloten om het uit te werken tot een wetenschappelijke monografie.

Op maandag 17 februari had de eerste van vier boekvoorstellingen plaats in *De Wijngaard*, de protestantse (en voormalige gereformeerde) kerk in de Sanderusstraat in Antwerpen, waar

³ Jan Maes, "Die Joden zijn bij mij per toeval gevonden". Hoe protestanten Joden redden in de omgeving van Antwerpen en Leuven (1942-1944), in *Bijdragen tot de Eigentijdse Herinnering*, 14 (2012) 271-317. <https://journals.openedition.org/cmc/493>. De laatstejaars van het KTA in Edegem maakten in 2019-2020 op basis van dit onderzoek een brochure voor een fietstocht Langs de woningen van Boechoutse en Edegemse redders van Joodse medeburgers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Te verkrijgen aan de balie van het gemeentehuis van Edegem voor €2,-.

in 1931 ook alles was begonnen. Eerst werden de circa 65 protestantse, joodse, katholieke en vrijzinnige aanwezigen verwelkomd door dominee Bert Dicou: “Het is een alleszins precair onderwerp: de noodzaak die de gereformeerde protestanten van die tijd voelden om hun Joodse stadsgenoten te overtuigen van het volgen van hun Messias.”

Dominee en historicus Dick Wursten leidde de auteur in met een schets van de theologisch-kerkelijke achtergronden van deze bekeringsactiviteiten: “Jan schrijft een fors en dik boek en dat is een zeer interessant boek geworden, dat wil zeggen dat ik het, ondanks dat het zo dik was, met veel plezier

heb gelezen. In de tijd vóór de oorlog waren alle protestantse kerken van mening dat zij dé ware kerk waren en dat zij een opdracht hadden om de heidenen – waartoe men ook de katholieken rekende –, de “mohammedanen” en de Joden te bekeren. Waar kwam die drang vandaan om iedereen te willen bekeren tot de eigen vorm van het christendom? Dat ging terug op een aantal Bijbelse basisbeginselen zoals het zendingsbevel op het einde van de evangeliën en op Hand. 4,10-12. Het einddoel van de Jodenzending was inderdaad individuen zo ver te krijgen dat ze aanvaardden dat Jezus hun redding was en ze zich vervolgens ook lieten dopen, en u zult bij het lezen van het boek zien dat de vele jaren die men daaraan besteed heeft tot een miniem resultaat hebben geleid ... Het boeiendste van het verhaal is dat dit eigenlijk nog zo kort geleden is en dat die situatie pas veranderd is op het moment dat men in de kerken begon na te denken – eigenlijk pas na de Shoah – van: “Kan dat eigenlijk wel wat we aan het doen zijn? Tot er theologen verschijnen die zeggen: ‘Zo kan het niet meer. Het moet anders.’”

Hierop volgde Jan Maes, de auteur van *De ster en het kruis*,⁴ die vertelde welke nieuwe informatie en inzichten zijn jarenlange onderzoek allemaal had opgeleverd. Het eerste deel van zijn boek gaat vooral over het ontstaan en de manier van werken van de Jodenzending, en over de Joodse reacties daarop. Het tweede en grootste deel van het boek vertelt het verloop van de Jodenzending in Antwerpen en Brussel tussen 1931 en 1948. Hij

⁴ Jan Maes, *De ster en het kruis. De Gereformeerde Jodenzending in Antwerpen en Brussel (1931-1948)*, Brussel, Stichting voor de Eigentijdse Herinnering/Fondation de la Mémoire Contemporaine, 2020. ISBN: 9789082322798. Te bestellen via mail naar info@fmc-seh.be. Prijs: €29,95 (excl. verzending).

illustreerde zijn uiteenzetting met enkele pakkende citaten uit de rapporten van de uit Nederland afkomstige Jodenzendingen over bijvoorbeeld de hartverscheurende taferelen die zij meemaakten wanneer ze in 1938 en 1939 in contact

kwamen met uit Duitsland en Oostenrijkse gevluchte Joden. Natuurlijk sprak hij ook over de situatie van Joden tijdens de oorlog en met name over het trieste lot van de uit Wenen gevluchte en daar tot rabbijn opgeleide protestantse bekeerling Abram Czarnolewski, die als Jodenzending in 1938 en 1939 voor de Gereformeerde Jodenzending echt het verschil had gemaakt. Zijn betoog sloot hij af met een blik op het laatste deel van zijn boek dat handelt over naoorlogse periode tot 1948, toen de Jodenzending gewoon de draad weer oppakte alsof er geen Shoah was geweest. Veel Joden die vóór of tijdens de oorlog in contact hadden gestaan met de Jodenzending waren gedeporteerd en hadden het niet overleefd. Het is pas bij het nakende ontstaan van de staat Israël dat een eerste bezinning bij de Jodenzendingen zich opdrong.

Dominee Dicou verwoordde het nadien in zijn *Gemeenteberichten Antwerpen-Zuid* als volgt: “Het boek heeft een schat aan informatie opgeleverd over een heel aantal Joodse stadsgenoten en is zo een wezenlijke bijdrage aan het levend houden van de herinnering aan mensen die weinig later het slachtoffer zouden worden van de meest extreme vorm van vernietigingswaan die de mensheid gekend heeft. De spreker onderstreepte ook de belangrijke rol die een aantal toonaangevende gereformeerden uit die tijd speelde bij het in veiligheid brengen en verbergen van Joden,

waarbij geen onderscheid werd gemaakt tussen hen die misschien christen wilden worden en hen die dat absoluut niet van plan waren. Het was een uitermate boeiende avond. Jan Maes toonde zich als een zeer gepassioneerd spreker die nog uren had kunnen vertellen.”

Na de boekvoorstelling werden de eerste exemplaren overhandigd en genoten de aanwezigen van een deugddoende receptie, terwijl de auteur zijn boek signeerde. Het feit dat er verschillende kinderen en kleinkinderen van twee als Rechtvaardigen onder Volkeren erkende redders uit het netwerk aanwezig waren én de eerste boekvoorstelling kon doorgaan in hetzelfde gebouw als waar alles in 1931 was begonnen, maakten het allemaal nog specialer. Op 1 maart volgde er ook nog een boekvoorstelling in de protestantse kerk op de Graanmarkt in Brussel.

Enkele dagen voor de boekvoorstelling verscheen er een interview van Kelly Keasberry met de auteur in *Tertio* onder de titel *Nieuw Licht op vergeten geschiedenis Gereformeerde Jodenzending* (12 februari)⁵. Huib de Vries interviewde nadien de auteur voor het Nederlandse Reformatorisch Dagblad onder de titel *Gereformeerde moed* en schreef tegelijk een uitgebreide samenvatting *Jodenzending in Antwerpen en Brussel* (18 april)⁶.

Uit een bespreking de titel Shoah anders bekeken van Filip Ceulemans in *Kerk & Leven*

Jan Maes doorploegde diverse archieven in België en Nederland. Het resultaat is een vuistdik boek dat de lezer als het ware meeneemt in het hoofd van de gereformeerde protestanten die in die bange dagen Joden proberen te redden ... De verslagen van de zendelingen, waaruit de auteur ruim citeert, bieden niet enkel een inkijk in hun hoofd, ze schetsen ook een realistisch beeld van de omstandigheden waarin Joden in België leefden in jaren vóór en tijdens de Jodenvervolging door de nazi's. Dat alleen al maakt het boek interessant omdat er weinig geweten is over hun levensomstandigheden in die periode.

Uit de recensie van Jan Nelis in *Les Cahiers de la Mémoire Contemporaine*

'De ster en het kruis' is een keurig afgewerkte, goed onderbouwde studie. Er werd geen enkele moeite gespaard om de lezer alle nodige informatie over de gebeurtenissen, stellingen en (vooral) personen te verschaffen, zowel in de kerntekst als in de uitgebreide voetnoten. De hier toegepaste historiografische methode zou kunnen worden gekarakteriseerd als een zeer moderne 'inner approach', d.w.z. een benadering waarbij de historicus in de eerste plaats de werkelijkheid wil laten zien door de ogen van de historische hoofdrolspelers. Bij een dergelijke aanpak en binnen de chronologische structuur van het boek is het herhaalde en doelgerichte gebruik van citaten een nuttig hulpmiddel, evenals de narratieve focus op individuele actoren

⁵ [https://www.tertio.be/magazines/1044/artikels/Nieuw licht op vergeten geschiedenis Gereformeerde Jodenzending](https://www.tertio.be/magazines/1044/artikels/Nieuw%20licht%20op%20vergeten%20geschiedenis%20Gereformeerde%20Jodenzending).

⁶ <https://www.rd.nl/kerk-religie/gereformeerde-heldenmoed-in-belgië-1.1654780>.

(A. Czarnolewski, maar ook bijvoorbeeld R. Bakker en J. van Nes). Het geheel van hun verhalen is het verhaal van 'De ster en het kruis', een verhaal van religieuze gedrevenheid, van lijden en moed van mensen die bij het grote publiek onbekend zijn: een verhaal dat wachtte om verteld te worden.

Jan Maes

9.2 Boekvoorstelling: D. Bosschaert, P. De Mey, M. Lamberigts, K. Schelkens, H. Tercic, H. Witte (eds.), *Vaticanum II conciliedocumenten: Latijnse tekst en nieuwe Nederlandse vertaling*

In één van zijn studies over de kerkelijke hervormingsbeweging de 'nouvelle théologie'⁷, beschrijft de Franse historicus Étienne Fouilloux de katholieke traditie als een rugby-match: om vooruitgang te boeken, kijkt men naar achter om te passen en zo vooruitgang te boeken. Het herontdekken van bronnen uit de kerkelijke traditie en deze opnieuw naar waarde

schatten is dan ook van alle tijden. Vermits het Tweede Vaticaans Concilie als het meest recente concilie een sleutelrol speelt binnen het zelfbegrip van de katholieke kerk, werd in 2012 het plan opgevat om een nieuwe vertaling van de conciliedocumenten uit te brengen. Het resultaat werd op 6 december 2020 in Leuven tijdens een studienamiddag met een honderdtal deelnemers voorgesteld.

De sessie werd geopend en in goede banen geleid door Mathijs Lamberigts (KU Leuven). Zoals Henk Witte (Universiteit van Tilburg) in zijn inleiding uiteenzette, vormde de vijftigste verjaardag van het concilie een gepast moment voor een nieuwe vertaling. In het bijzonder de unieke situatie waarbij voor het eerst de receptie in de handen ligt van een gehele nieuwe generatie die het concilie niet bewust beleefd heeft en er enkel via haar teksten en historische documenten toegang toe heeft. Daarbij staat

⁷ Fouilloux, Etienne. "'Nouvelle théologie' et théologie nouvelle (1930-1960)." In *L'histoire religieuse en France et Espagne*, edited by Benoît Pellistrandi, Collection de la Casa Velázquez, Madrid: Casa de Velázquez, 2004, 411-425.

bovendien nog steeds de erfenis van het concilie, in het bijzonder haar standpunten over godsdienstvrijheid, oecumene en interreligieuze dialoog onder druk. In die periode van vijftig jaar is er niet enkel in de kerkelijke context veel veranderd, ook ontwikkelingen in de Nederlandse taal maakten een nieuwe vertaling gepast. Kennis van het concilie en haar inhoud lijkt daarom meer dan eens nodig en biedt vooral nieuwe kansen aan een nieuwe generatie om haar weg te zoeken binnen de eigen traditie. In de interventie van Peter De Mey (KU Leuven) werd dit doorgetrokken naar het pontificaat van paus Franciscus. Hij toonde aan hoe Vaticanum II ook voor deze paus een belangrijke bron van inspiratie is. De Mey ging in het bijzonder in op de eigen accenten die de paus in zijn gebruik van de conciliedocumenten legt, waarbij hij Evangelii Gaudium als meest programmatische encyclië beschouwt.

Ikzelf beschreef in mijn interventie de verschillende fasen die dit vertaalproject doorlopen heeft. Dit was een uitvoerig traject met een voortdurende aanpassing van methode om de gewenste kwaliteit te bereiken. In een eerste fase werden de verschillende conciliaire documenten aan verschillende vertalers toegewezen. Hun vertaalwerk werd telkens nauwkeurig nagekeken door één tot drie theologische adviseurs met kennis van de betreffende conciliedocumenten. In overleg werden aanpassingen gedaan waar nodig. Na deze eerste fase werden de teksten toevertrouwd aan één van de leden van het kerncomité die het dit maal bestudeerden in het licht van een goede afstemming van de documenten op elkaar. Revisies werden in het kerncomité besproken en opnieuw voorgelegd aan de vertalers. De grote variatie in taalgebruik en in getrouwheid aan de brontekst die de kernredactie tijdens deze fase ontdekte, leidde tot het inrichten van een derde fase. De teksten werden opnieuw doorgenomen, maar dit keer bogen alle leden van het kerncomité zich gezamenlijk over de teksten. Daarbij werd in het bijzonder op de intertekstualiteit van de conciliedocumenten gefocust. Hans Tercic bleef in zijn interventie langer stilstaan bij het belang van deze intertekstualiteit en de uitdaging ervan in het licht van de zoektocht naar een evenwicht tussen theologische correctheid en taalkundige toegankelijkheid. Het resultaat van die zoektocht werd een vertaling die de eigenheid van de vertalers respecteerde, trouw was aan het genre van concilieteksten en, om deze twee met elkaar in evenwicht te brengen, onderhevig was aan een eigen dynamisch vertaalproces. De studienamiddag werd afgesloten door kardinaal Jozef De Kesel die in zijn slotwoord aangaf welke betekenis deze nieuwe vertaling in de Nederlandstalige context kan hebben. Hij kreeg hierna het eerste exemplaar van de nieuwe Nederlandstalige vertaling door de uitgever overhandigd. Ten slotte werd er aan de deelnemers een receptie aangeboden.

Geïnteresseerden kunnen verschillende elementen van deze studiemiddag in de vertaling zelf terugvinden. Het woord vooraf door kardinaal Jozef De Kesel omvat alle elementen rond de betekenis van het concilie in deze tijd. Hierna volgt een beknopte historische inleiding op het concilie en een verantwoording van het gehele vertaalproces. Dit biedt een basis voor de eigenlijke vertalingen van de zestien conciliedocumenten. Deze worden telkens voorafgegaan door een korte inleiding op het historische redactieproces en de theologische inhoud van de documenten. Voor de teksten van de conciliedocumenten is er gekozen om zowel het Latijnse origineel als de Nederlandstalige vertaling weer te geven. Dit laat de geïnteresseerde lezer toe om telkens ook naar de brontekst terug te keren. Een extra eigenheid bij deze vertaling is dat er voor het voetnotenapparaat gekozen is om toch enkele kleine ingrepen te doen. Doordat het voetnotenapparaat van de originele Latijnse teksten zich kenmerkt door vele afkortingen en soms onnauwkeurigheden, werd er besloten om referenties naar concilieteksten voluit te schrijven, teksten van het magisterium aan te vullen met de juiste referenties en de patristieke verwijzingen te verhelderen. Zo hoopt het kerncomité dat deze Nederlandse vertaling haar lezers kan uitdagen om niet enkel de concilieteksten in een nieuw licht te lezen en de betekenis ervan te herontdekken, maar evenzeer een nieuwe toegang kan bieden tot de katholieke traditie en haar geloofsbronnen waar het concilie op voortbouwde.

Dries Bosschaert

9.3 Boekvoorstelling: W. François, L. Watteeuw, L. Kenis (eds.), *Manuscripts and Precious Books in the Maurits Sabbe Library – KU Leuven*

Op donderdag 12 december 2019 om 17.00 uur vond in de Maurits Sabbebibliotheek de voorstelling plaats van het boek 'Manuscripts & Precious Books in the Maurits Sabbe Library – KU Leuven'.

De Maurits Sabbebibliotheek van de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen werd in 1969, na de splitsing van de unitaire universiteit, opgericht en huist sinds 1974 in het mooie gebouw waar de meeste studenten blijvende herinneringen aan hebben. Onder de begeistereerde en efficiënte leiding van Bijbelwetenschapper prof. Maurits Sabbe werd de collectie van de bibliotheek opgebouwd vanuit de theologische en kerkhistorische collectie van de Universiteit, aangevuld

door het boekenbestand van de Vlaamse jezuïeten en deze van het grootseminarie van Mechelen. Andere orden en congregaties schonken in de loop der jaren eveneens hun boeken, hetzij in depot hetzij als gift. Op deze wijze groeide ook de collectie aan die thans ongeveer 1000 manuscripten van de tiende tot de achttiende eeuw telt en naar schatting 170.000 vroege drukken voor 1840: 500 incunabelen, 1.750 postincunabelen, 5.500 boeken van de late zestiende eeuw, 55.000 van de zeventiende eeuw, en 105.000 van de achttiende eeuw. De bibliotheek draagt, samen met de Bijzondere Collecties van de KU Leuven Bibliotheken, sinds 2011 het prestigieuze label 'Vlaamse Erfgoedbibliotheek'. In de bibliotheek worden enkele Vlaamse topstukken bewaard, zoals de Bijbel van Anjou en de uitgebreide en kostbare boekencollectie van de achttiende-eeuwse Kardinaal d'Alsace van Mechelen. Sinds 2016 huisvest de bibliotheek ook het Book Heritage Lab, Expertisecentrum voor Boek en Erfgoed- KU Leuven.

Het boek 'Manuscripts and Precious Books in the Maurits Sabbe Library' bevat 45 beschrijvingen van belangwekkende manuscripten en oude drukken uit de bibliotheek. De geselecteerde bijbels, missalen, atlanten, religieuze, devotionele, historische, botanische en medische werken weerspiegelen de rijkdom van een van de belangrijkste collecties kostbare werken van de Lage Landen. Het boek werd samengesteld door prof. Wim François, academisch verantwoordelijke van de Maurits Sabbebibliotheek, prof. Lieve Watteuw, hoofd van het Book Heritage Lab, en em. prof. Leo Kenis, voormalig academisch verantwoordelijke van de bibliotheek.

Wim François

10

Online conferentie: “A Supsended Tradition? – 150 years Vatican I”

Het is dit jaar 150 jaar geleden dat er een onverwacht einde kwam aan het Eerste Vaticaans Concilie. De herdenking van deze gebeurtenis staat in schil contrast tot de groots herdachte vijftigste verjaardag van het Tweede Vaticaans Concilie. Toch zagen Peter De Mey en Dries Bosschaert deze gelegenheid als een uitgelezen kans om het eerste katholieke concilie na de val van het *ancien régime* middels een conferentie in de schijnwerpers te zetten.

Het abrupte einde van het concilie vanwege de inname van Rome in 1870 was de inspiratie voor de titel van de conferentie: ‘A Supsended Tradition? – 150 years Vatican I’. De conferentie dreigde het Concilie in haar onfortuinlijke lot te volgen toen de Covid-19

pandemie het onmogelijk maakte om bijeen te komen. De organisatoren wisten echter de zoveelste annulering van een conferentie af te wenden door over te schakelen naar een digitaal platform. Met de hulp van deze moderne communicatiemiddelen konden de deelnemers aan de conferentie ontdekken dat het onderzoek naar het Eerste Vaticaans Concilie, vaak als een anti-modern concilie bestempeld, springlevend is.

Een gezaghebbend concilie te midden van ontluikende parlementen

De reputatie van Vaticanum I als een anti-modern concilie werd in verscheidene papers over de historische en sociale context van het concilie onder de loep genomen. In zijn bijdrage over de weergave van het pontificaat en het Concilie in negentiende-eeuwse cultuur en media liet Claus Arnold zien dat moderniteit in feite de brandstof voor het concilie was.

Zowel Bernwardt Schmidt als Andrea Ciampani besteedden in hun papers aandacht aan de politieke ontwikkelingen in de negentiende eeuw en de wijzen waarop deze het pontificaat van Pius IX hebben beïnvloed. De opkomst van parlementaire democratieën dreigde de eenheid in de kerk te ondergraven, aangezien de politieke betrokkenheid van katholieken ervoor zorgde dat geloofsgenoten over verschillende facties verdeeld werden. In

respons hierop vestigde de paus zijn autoriteit over de gelovigen. Schmidt wees er daarbij op dat Vaticanum I niet op zichzelf staat als uiting van ultramontanisme, maar deel uitmaakte van een proces van ‘normatieve centralisatie’ waarin ook de *Syllabus errorum* en de introductie van het concept van ‘gewoon magisterium’ hun rol speelden. Deze ‘normatieve centralisatie’ dwong de kerk er ook toe stelling te nemen in nieuwe debatten. Alina Potempa beschreef bijvoorbeeld de worsteling van de kerk om tot een consistent katholiek antwoord op de sociale kwestie van de negentiende eeuw te komen, terwijl de visies op dit onderwerp binnen het katholieke milieu ver uiteen konden lopen.

In haar studie naar het Russisch Keizerrijk en Vaticanum I toonde Katsiaryna Kimlenka dat de pauselijke pogingen om op nieuwe wijze de invloed over de gelovigen te laten gelden door menige regering gewantrouwd werden. Deze regeringen zagen dat hun zorgen over de pauselijke pretenties ook weerspiegeld werden in een binnenkerkelijke oppositie. De wisselwerking tussen enerzijds de maatschappij en anderzijds de binnenkerkelijke dynamiek kwam het sterkst naar voren in bijdragen met een focus op individuele actoren. Dries Vanysacker en Vincent Petit lieten hun licht schijnen over de betrokkenheid van respectievelijk kardinaal Deschamps van Mechelen en aartsbisschop Mathieu van Besançon bij het concilie. Voor beide bisschoppen gold dat de posities die ze innamen tijdens het concilie sterk de sporen droegen van hun persoonlijke geschiedenis in België en Frankrijk, landen met een ingewikkelde verhouding tussen kerk en staat.

Geschiedenis en dogma in het hart van het concilie

Een andere belangrijke vraag die steeds terug kwam tijdens de conferentie was in welke mate Vaticanum I in harmonie was met de katholieke traditie of juist een breuk daarbinnen betekende? Wanneer er in *Dei Filius* gesproken wordt over de taak van de kerk om het goddelijk goed te bewaren, dan wekt dit ‘goddelijk goed’ de indruk van een goed afgebakende verzameling aan overgeleverde waarheden die boven elke discussie verheven was. Toch bleek uit de papers van Leo Kenis, Franz Xavier Bisschof en Kenneth Parker over de implementatie van Vaticanum I dat dit geenszins het geval was. Theologen als Ignaz von Döllinger, Peter Kenrick en Jean-Baptiste Lefebvre, die zichzelf nochtans als loyale verdedigers van Schrift en traditie zagen, werden na het concilie op een zijspoor gezet.

Het spanningsveld tussen continuïteit en verandering in traditie werd verder uitgewerkt door sprekers die de relatie tussen Vaticanum I en Vaticanum II als uitgangspunt hadden. Hoewel zij het onderwerp vanuit verschillende hoeken bekeken, lieten Kirsten Colberg, Andrew Downie, Mary McCaughey, Simon Beentjes en Susana Vilas Boas allen zien dat de

Online conferentie: “A Suspended Tradition? – 150 years Vatican I”

twee concilies verbonden zijn door de fundamentele vraag hoe dogma zich verhoudt tot geschiedenis. Ideeën zoals die van John Henry Newman, waar in de finale documenten van het Eerste Vaticaans Concilie nog weinig acht op werd geslagen, vonden hun weg naar het Tweede Vaticaans Concilie. Zo bezien betekende Vaticanum I zelfs een belangrijke impuls voor de theologische reflectie over dit onderwerp. Door lijnen van continuïteit uit te tekenen tussen de leer van Vaticanum I en de periodes vóór en na het concilie, illustreerden Valfredo Rossi en Shawn Colberg hoe deze historische dimensie van dogma in concrete voorbeelden, respectievelijk de ‘Mystiek Lichaam van Christus’ ecclesiologie en de rol van genade in het verkrijgen van kennis over God, uitwerkte.

Er was ook aandacht voor de vragen die Vaticanum I open heeft gelaten. Zo wendde John Joy de *Relatio* van Joseph Kleutgen en het tweede schema *De Ecclesia*, dat uiteindelijk niet gepromulgeerd werd, aan om een nieuw licht te laten schijnen op de reikwijdte van de onfeilbaarheid. Het was erg verfrissend om elementen uit Vaticanum I als mogelijk onontdekte inspiratie voor toekomstige theologie voor te stellen. Aan de andere kant temperden Mark Chapman en Peter Ben Smit het optimisme over het vermogen van het concilie om vandaag de dag te inspireren enigszins. Met hun anglicaanse en oudkatholieke kijk wisten zij de oecumenische keerzijde van het concilie in beeld te brengen.

De perspectieven die tijdens de conferentie gepresenteerd werden, ontteden Vaticanum I van zijn reputatie als *single-issue* concilie dat slechts over pauselijke onfeilbaarheid handelde. Het concilie bleek eerder een afspiegeling van het complexe traject van het katholicisme in de negentiende eeuw, waarvan de sporen in de hedendaagse kerk nog gevonden konden worden.

*Deze bijdrage is gebaseerd op het reeds verschenen TRN-artikel over ‘Suspended Tradition? – 150 years Vatican I’, eveneens door Simon Beentjes

Simon Beentjes

In de handen van lezers: vroegmoderne, Nederlandse Bijbels vanuit een gebruikersperspectief

Op woensdag 11 maart opende in de Maurits Sabbebibliotheek de tentoonstelling *In Readers' Hands: Traces of Use in Early Modern Bibles from the Maurits Sabbe Library*. Slechts enkele dagen na de feestelijke opening moest de bibliotheek haar deuren sluiten vanwege de maatregelen tegen Covid-19, maar sinds 6 juli is de tentoonstelling weer fysiek toegankelijk en ook digitaal te bezichtigen (expo.bib.kuleuven.be/exhibits/show/in-readers-hands). De tentoonstelling is voortgekomen uit het onderzoeksproject *In Readers' Hands: Early Modern Dutch Bibles from a User's Perspective* (2017-2021). Dit project is een Nederlands-Vlaamse samenwerking, gefinancierd door het NWO en FWO en uitgevoerd aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven en de Faculteit Letteren van de Rijksuniversiteit Groningen. In het onderzoeksproject wordt beoogd de zestiende-eeuwse Nederlandse Bijbelvertalingen van de Antwerpse drukkers Jacob van Liesvelt, Henrick Peetersen van Middelburch en Willem Vorsterman vanuit een interdisciplinaire benadering te bekijken. Door Bijbels te bestuderen vanuit het perspectief van lezers en gebruikers kan filologisch en kerkhistorisch onderzoek worden aangevuld, genuanceerd en bijgesteld.

Titelpagina Vorstermanbijbel
1528-1529 (Maurits Sabbe-
bibliotheek P22.055.1/Fo BIJB
1528-1529 B)

Het onderzoeksteam wordt gevormd door prof. dr. Wim François, prof. dr. Sabrina Corbellini en promovendi Bert Tops en Renske Hoff. Zij voeren een 'boekarcheologisch' onderzoek uit naar meer dan driehonderd overgeleverde exemplaren van Bijbeledities uit de eerste helft van de zestiende-eeuw. Deze exemplaren bevinden zich in bibliotheken en bij private verzamelaars in België, Nederland, diverse andere West-Europese landen en de VS. Lezerssporen zoals eigendomskenmerken, herkomstgegevens, aantekeningen, markeringen, inkleuringen van afbeeldingen, verwijderd of toegevoegd tekst- en beeldmateriaal en onbedoelde gebruikssporen (zoals inktvlekken) worden in

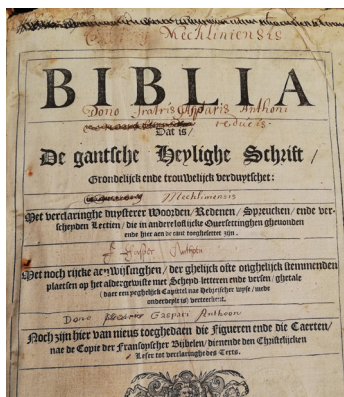
kaart gebracht. Daarnaast gaat het onderzoek in op de paratekst die in de Bijbeledities opgenomen is, zoals prologen, gedrukte glossen in de marges en leesroosters. De analyse van paratekst biedt inzicht in de mogelijkheden die de lezer aangeboden kreeg om door de tekst heen te bewegen en de

inhoud te interpreteren.

Dit onderzoek levert een brede waaier aan kennis op over wie de lezers van deze Bijbels waren en hoe de vroegmoderne leespraktijk vorm kreeg. Ook laat het zien hoe paratekstuele en visuele aspecten van de boeken leeservaringen konden beïnvloeden. De belangrijkste resultaten uit het onderzoek worden in de tentoonstelling *In Readers' Hands* uitgelicht aan de hand van Bijbels uit de preciosacollectie van de Maurits Sabbebibliotheek. Het brede scala aan lees- en gebruikssporen in deze Bijbels, uiteenlopend van genealogische annotaties en theologische reflecties tot beknopte herkomstaanduidingen en onbedoelde inktvlekken, is in overeenstemming met belangrijke resultaten van het onderzoeksproject.

Uit het onderzoek blijkt, om te beginnen, dat het beeld van een eenduidige confessionele gezindheid van de vroegmoderne Bijbellezer en het nog altijd gangbare 'protestants paradigma' moet worden bijgesteld. Het 'protestants paradigma' is de traditionele visie dat de verspreiding en het lezen van volkstalige Bijbels (in het bijzonder door leken) gecreëerd en gedomineerd werd door protestante lezers tegenover een strikt ontmoedigingsbeleid van katholieke zijde. Het leespubliek van vroegmoderne Bijbels blijkt echter zeer divers. Onder de lezers waren geestelijken en leken, met traditioneel-katholieke of juist meer reformatie-gezinde houdingen, van uiteenlopende sociaaleconomische achtergronden en zowel man als vrouw.

Eigendomsnotities door Jaspas Anthoon (Jaspas Troyen, 1584, Maurits Sabbebibliotheek P22.005.1/Fo BJB 1584)

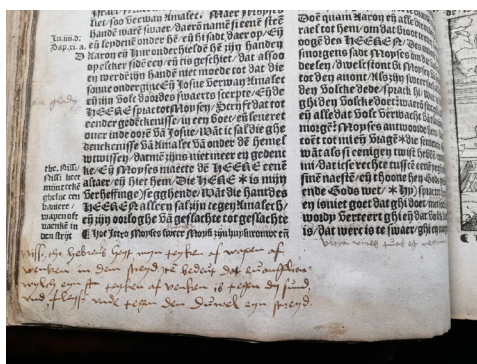
Ook blijkt de confessionele kleur van een Bijbelvertaling niet te definiëren door wie het boek gelezen werd. Zo was een exemplaar van de Deux-Aesbijbel (gedrukt door Jaspas Troyen in 1584), de standaardvertaling voor de Nederlandse gereformeerde gemeenschap tot 1637, in bezit van de achttiende-eeuwse cisterciënzer Jaspas Anthoon.

Daarnaast laten lezerssporen zien dat vroegmoderne Bijbellezers vaak confessioneel 'eclectische' interesses hadden. Een lezer van een Vorstermanbijbel uit 1528-1529 heeft, bijvoorbeeld, referenties naar de Vulgaatbijbel en teksten

van mystici zoals Jan van Ruusbroec en Thomas à Kempis toegevoegd, maar daarnaast óók glossen uit Martin Luthers Oude Testament gekopieerd in de marges.

In de handen van lezers: vroegmoderne, Nederlandse Bijbels vanuit een gebruikersperspectief

De onderzoeksresultaten laten verder zien dat lezers bewust gebruik maakten van de groeiende hoeveelheid paratekstueel materiaal die in zestiende-eeuwse Bijbels werd aangeboden. Elementen zoals glossen, samenvattingen boven de hoofdstukken en leesschema's vormden het boekgebruik. Zo maakte een onderwerpsregister achterin de Bijbel het bijvoorbeeld mogelijk dat lezers op zoek gingen naar specifieke bijbelse thema's, personen of gebeurtenissen. Wanneer het paratekstueel materiaal niet voldoende was, namen lezers het heft in eigen hand. Dat blijkt ook uit de tentoongestelde Bijbels: een Blanckart-Bijbel gedrukt door Jasper von Gennep in 1548 bevat een handgeschreven onderwerpsregister en in een Peetersen van Middelburch-Bijbel uit 1541 zijn diverse zeventiende-eeuwse, bijbelse landkaarten toegevoegd.

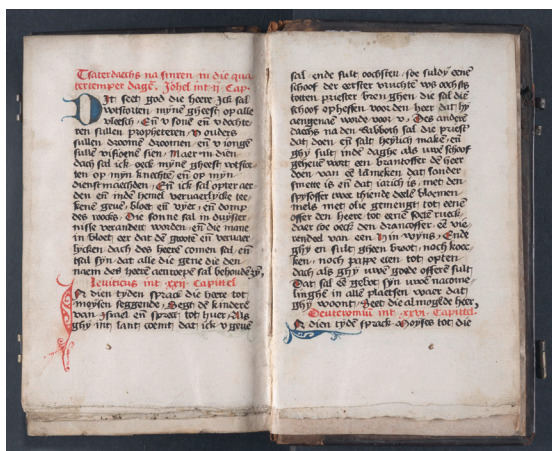

Lutherse notitie bij Exodus 17 (Willem Vorsterman, 1528-1529, Maurits Sabbebibliotheek P22.005.1/Fo BIJB 1529-29 A)

Ingevoegde kaart (Henrick Peetersen van Middelburch, 1541, Maurits Sabbebibliotheek P22.005.1/Fo BIJB 1541)

Toevoegingen als deze laten zien dat de vroegmoderne Bijbel een dynamisch object was. Uit de analyse van de ruim 300 overgeleverde exemplaren spreekt het individuele karakter van elk van deze Bijbels. Lezers pasten met enige regelmaat de tekstuele, paratekstuele en visuele inhoud van hun Bijbels aan. Een voorbeeld is een Nieuw Testament van Bartholomeus van Grave uit 1548. In dit boekje van de Maurits Sabbebibliotheek is de gedrukte tekst samengebonden met een handgeschreven katern dat diverse Nederlandstalige lezingen uit het Oude Testament bevat. Het handschrift is waarschijnlijk geschreven en gebruikt binnen een religieuze gemeenschap, wellicht gerelateerd aan de Congregatie van Windesheim, en de toevoeging ervan aan de gedrukte Bijbel maakte een breder devotioneel gebruik van het boek mogelijk.

Handschriftkatern in een gedrukt Nieuw Testament (Bartholomeus van Grave, 1548, Maurits Sabbebibliotheek P22.005.1/Fo BUB 1548)

Uit het onderzoeksproject *In Readers' Hands* blijkt echter dat de werkelijkheid een stuk minder statisch is. Het lezerspubliek van volkstalige, vroegmoderne Bijbels was uiteenlopend in confessionele positie, achtergrond en gender. Ook blijken boekbezitters en lezers actief betrokken te zijn geweest bij de inhoud en vorm van het boek, dat onderhevig was aan aanpassingen en transformaties. In de handen van lezers, zo laat het onderzoek zien, waren vroegmoderne Bijbels dynamische objecten waarin niet alleen drukkers, maar ook lezers hun stem lieten horen.

Het groeiende belang van de drukpers in de boekproductie van de tweede helft van de vijftiende en eerste helft van de zestiende eeuw wordt regelmatig verbonden aan processen van tekstuele bestendiging en 'canonisering' van boeken. Wat vroegmoderne Bijbels betreft is daarnaast vaak gedacht in strikte confessionele onderverdelingen tussen katholieke en protestante boeken en lees-

Renske Hoff en Bert Tops

Religie valt niet weg te denken uit het DNA van de West-Europese samenleving. Zelfs in een tijd die velen nog als geseculariseerd beschrijven is het opvallend hoe het multireligieuze karakter van de samenleving een prominente rol speelt, maar eveneens vaak onder druk staat. Het is daarom niet voor niets dat het Directoraat-Generaal van de Europese Commissie voor onderzoek en innovatie in 2012 religie als agendapunt opnam om de Europese identiteit/identiteiten te kunnen begrijpen. In het besef dat dit enkel mogelijk is door ook de historische tradities van de verschillende religies in de West-Europese context te begrijpen, bundelden twaalf onderzoeksinstituten de krachten in het licht van de 2018 ESFRI Roadmap. Deze roadmap beschrijft de strategische doelen voor het opzetten van infrastructuren die bestaand onderzoek faciliteren en nieuw onderzoek genereren. Onder het motto ‘kennis schept begrip’ (knowledge creates understanding) zetten deze twaalf academische instituten zich in voor het ontwikkelen van een infrastructuur die vanuit het onderzoek naar de historische wortels van de religieuze tradities kan bijdragen aan het huidige vredevol samenleven. Dit resulteerde concreet in twee projecten: ReIReS (i.e. Research Infrastructure on Religious Studies) en RESILIENCE (i.e. RELigious Studies Infrastructure: toolS, Innovation, Experts, conNections and Centres in Europe). Beide projecten kaderen in de uitbouw van een meer langdurige onderzoeksinfrastructuur.

Het ReIReS project dat in 2018 haar aanvang nam, ontstond vooral uit de vaststelling dat om religie en de impact ervan op de Europese samenleving te begrijpen het noodzakelijk is om een overvloed aan informatie te bestuderen. Een hoeveelheid die niet meer te vatten is voor individuele onderzoekers of onderzoeksinstituten. ReIReS richt zich daarom in het bijzonder op toegang verstrekken tot deze informatie om zo vooruitstrevend onderzoek mogelijk te maken. Haar vijfvoudige doelstelling richt zich bijgevolg op het integreren van nationale religiehistorische onderzoeksinitiatieven in één Europese onderzoeksinfrastructuur, het promoten van een multidisciplinair perspectief met het aanwenden van de nieuwste inzichten in de digital humanities, het scheppen van een internationale onderzoeksgemeenschap, het trainen van een nieuwe generatie onderzoekers en het centraal plaatsen van onderzoek als een dienst aan de gemeenschap. Dit mag allemaal erg abstract klinken, maar dit alles wordt zeer concreet gemaakt door het werk van negen workpackages. In de workpackages rond toegang tot internationale archieven en speciale collecties, training en ‘resource discovery and linking for religious studies’

speelt KU Leuven als deelnemende partner een voorname rol.

Eerst en vooral focust ReReS op het meer toegankelijk maken van internationale archieven en speciale boekcollecties. Dit wordt in het bijzonder mogelijk gemaakt door de ReReS beurzen die onderzoekers in staat stellen om de bibliotheken en archieven van de deelnemende partners te bezoeken. Zij kunnen daarbij niet enkel gebruik maken van de historische bronnen en bibliotheekcollecties, maar worden ook in contact gebracht met lokale onderzoekers die over dezelfde thema's of met hetzelfde bronnenmateriaal werken. Dankzij deze beurs konden we aan KU Leuven reeds een aantal onderzoekers verwelkomen die voor hun onderzoek de speciale collecties van de universiteitsbibliotheek of de Maurits Sabbebibliotheekcollectie nodig hadden of gebruik wilden maken van de universiteitsarchieven of het archief van het Centrum voor Conciliestudie. Deze beurzen hangen nauw samen met de 'Schools on the Use and Study of Special Documents' die zich richten op het trainen van onderzoekers in het omgaan met manuscripten, oude drukken en archiefcollecties. Binnen ReReS worden er zes van deze scholen, die telkens een week duren, georganiseerd. In februari 2020 had KU Leuven de kans een dergelijke school te organiseren. Tijdens een volledige week maakten ongeveer een twintigtal deelnemers kennis met de Leuvense bibliotheken en archiefcollecties, maar bovenal werden ze via hand-on sessies getraind om zelfstandig met een aantal specifieke KU Leuven tools en collecties te leren werken. In het Centrum voor Conciliestudie leerden zij bijvoorbeeld hoe zij binnen een ongeordend archief een selectie konden maken, een inventaris kunnen opstellen en het archief zo voor te bereiden dat het in een latere fase ook makkelijk te digitaliseren is. Soortgelijk werden zij ook in het Book Heritage Lab ingeleid in de risico's en uitdagingen van de restauratie van oude manuscripten. Het gebruik van nieuwe digitale technieken was daarbij één van de centrale thema's.

De combinatie van de studie van historisch materiaal en het gebruik van digitale technieken sluit naadloos aan bij een tweede reeks van ReReS trainingen, namelijk de driedaagse cursussen in Digital Humanities. In deze cursussen krijgen deelnemers in drie dagen een stoomcursus in nieuwe digitale methoden en databases om hun onderzoek te verrijken. Nadat deze cursus aan KU Leuven in april werd uitgesteld omwille van de maatregelen rond het coronavirus zal deze nu, zij het wellicht online, plaatsvinden in december 2020. In de loop van drie dagen zullen de deelnemers telkens in de voormiddag kennismaken met één van de grotere projecten rond digitalisering aan de Leuvense Faculteit voor Theologie en Religiewetenschappen: het Book Heritage Lab, de digitalisatie van de bibliotheek van de Kapucijnen en de digitalisatieprojecten van het Centrum voor Conciliestudie. In de namiddag leren ze aan de hand van korte introducties enkele digitale technieken en databases kennen, zoals linguïstische analyse in de computertalen R en Python, Historical Network Research of de ODIS en Index Religiosus databases. Door de trainingen zo concreet mogelijk te maken, worden de trainers voorbereid om de inzichten later ook met hun eigen collega's en studenten te delen.

Ten slotte verwezenlijkte KU Leuven LIBIS voor ReReS een Unified Search Platform. Zeker voor (digitale) collecties van oude drukken en archiefmateriaal geldt dat zij vaak worden aangeboden via lokale websites of lokale databases. Wanneer je onderzoek doet naar een bepaald thema of een auteur is het steeds een uitdaging om door deze verspreide collecties heen al het relevante materiaal te vinden. Het ReReS Unified Search Platform komt hieraan tegemoet door alle collecties van de partnerinstituten via één platform doorzoekbaar te maken. Uiteraard zorgt dit voor efficiënter

onderzoek, maar daarnaast zullen bronnen uit minder bekende collecties nu ook eenvoudiger opduiken in zoekresultaten.

RESILIENCE wil de verwezenlijkingen van ReReS als een Europese onderzoeksinfrastructuur voor religiewetenschappen inbedden in een meer permanente onderzoeksinfrastructuur. De twaalf academische partners kregen hiervoor via een Horizon 2020 financiering de kans om gedurende twee jaar dit concept verder uit te werken. Indien goedgekeurd kan de eigenlijke ESFRI Roadmap doorlopen worden en volgen verdere fasen waarin de onderzoeksinfrastructuur verder opgebouwd en ontplooid wordt. Op deze wijze zal RESILIENCE trachten om de aandacht voor religieuze diversiteit en het belang ervan in de Europese context in het Europese onderzoeksprogramma blijvend te installeren. Indien je graag op de hoogte blijft van de ontwikkelingen van deze onderzoeksinfrastructuren, aarzel dan zeker niet om je via de website van ReReS (reires.eu/), of RESILIENCE (www.resilience-ri.eu/) in te schrijven op de nieuwsbrieven of om de projecten op sociale media (Facebook, Twitter, Instagram) te volgen.

Dries Bosschaert

13

Bryan Beeckman wint de John William Wevers Prize

In 2019 won Bryan Beeckman de 'John William Wevers Prize' voor zijn paper 'Unitas Vegetabilium? The Greek Rendering of Hebrew Floral, Plant and Herb Names in LXX-Proverbs and LXX-Job'. Bryan Beeckman is doctoraal onderzoeker aan de UCLouvain (Louvain-La-Neuve) en aan de KU Leuven. In Leuven is hij tevens verbonden aan de onderzoekseenheid Bijbelwetenschappen als vrijwillig wetenschappelijk medewerker. Ook is hij werkzaam bij de Vlaamse Bijbelstichting (VBS) en redactielid van Ezra, het tijdschrift van de VBS. Hij werkt aan zijn proefschrift over de vertaaltechniek van de Septuaginta versie van Spreuken en Job onder de supervisie van prof. dr. Hans Ausloos (UCLouvain, promotor) en prof. dr. Bénédicte Lemmelijn (KU Leuven, copromotor).

De *John William Wevers Prize* in Septuagint Studies wordt jaarlijks door de *International Organization for Septuagint and Cognate Studies* toegekend aan een excellent artikel binnen Septuaginta (LXX) studies. Het winnende artikel ontvangt een financiële prijs

en wordt gepubliceerd in het academische peer-reviewed tijdschrift *Journal of Septuagint and Cognate Studies*. In 2019 is mijn artikel² getiteld *Unitas Vegetabilium? The Greek Rendering of Hebrew Floral, Plant and Herb Names in LXX-Proverbs and LXX-Job* met deze prijs bekroond. In deze bijdrage zal ik mijn doctoraatsonderzoek⁸, waarbinnen het artikel is geschreven, alsook het artikel zelf kort toelichten.

⁸ Het onderzoek volgt de gedachtegang alsook de projecten en artikels van het onderzoek dat verricht is met betrekking tot de vertaaltechniek van de Septuaginta in *The Centre for Septuagint Studies and Textual-Criticism* (CSSTC) (KU Leuven) en de *Group de recherche 'Septante et critique textuelle'* (UCLouvain). Dit centrum werd door Prof. Dr. Johan Lust in 1988 aan de Faculteit van Theologie en Religiewetenschappen te Leuven opgericht en houdt zich bezig met onderzoek aangaande tekstkritiek en LXX-vertaaltechnieken. Momenteel staat dit centrum onder de supervisie van Prof. Dr. Bénédicte Lemmelijn, de Franstalige tegenhanger staat onder supervisie van Prof. Dr. Hans Ausloos. Voor meer informatie zie http://theo.kuleuven.be/en/research/centres/centr_sept/ (KU Leuven), <https://uclouvain.be/fr/instituts-recherche/rscs/sstc-recherches.html> (UCLouvain).

De vertaaltechniek van de LXX-versie van Spreuken en Job

Binnen het LXX-onderzoek wordt doorgaans aangenomen dat ieder boek door een andere vertaler vertaald is. Echter, in 1946 poneerde Gillis Gerleman in zijn werk *Studies in the Septuagint. I. The Book of Job* dat Job en Spreuken door dezelfde vertaler vertaald zouden zijn. Hij concludeerde dit op basis van gelijkenissen inzake linguïstiek en woordenschat. Na hem zijn er enkele geleerden gekomen die deze hypothese onderstreepten (e.g. Gilles Dorival, Julio Treballe Barrera en Jean-Daniel Kaestli) of weerlegden (e.g. John G. Gammie en Johann Cook). Het onderzoek heeft, met andere woorden, nog geen consensus bereikt op de vraag of de LXX-versie van Job en Spreuken door dezelfde vertaler vertaald zijn.

In mijn onderzoek tracht ik een antwoord te formuleren op deze vraag aan de hand van de inhouds- en contextgerelateerde benadering. Deze benadering, uitgedacht te Leuven door Hans Ausloos en Bénédicte Lemmelijn, neemt inhoud- en contextgerelateerde criteria in aanmerking zoals de Griekse vertaling van Hebreeuws woordspel in de context van parallellisme, Hebreeuwse *hapax legomena* (woorden die maar éénmaal voorkomen in een bepaald corpus) of Hebreeuws woordspel in de context van etimologieën. Deze situaties waren een uitdaging voor de vertalers en dwongen hen een bepaalde keuze te maken bij het vertalen. Binnen deze methodologie ga ik in mijn onderzoek na hoe Hebreeuwse *hapax legomena* in beide boeken vertaald zijn om zo de vertaaltechniek, de manier waarop de LXX-vertaler zijn Hebreeuwse *Vorlage* (de tekst die waarvan hij vertaalde) vertaald heeft, te karakteriseren. De resultaten van de analyse van de Griekse vertaling van Hebreeuwse *hapax legomena* in zowel Spreuken en Job dienen vervolgens met elkaar vergeleken te worden om zo een antwoord te kunnen formuleren op de vraag of het gaat om een enkele vertaler of verschillende vertalers.

Daarnaast zullen ook de extra attestaties van ὁ κύριος (de Heer) en ὁ θεός (God) in beide boeken geanalyseerd worden.⁹ De studie naar deze attestaties kan een licht werpen op de theologie van de vertaler(s). Een vergelijking van de bekomen resultaten in beide boeken zal het antwoord op de vraag naar de identiteit van de vertaler(s) versterken.

⁹ De resultaten van de analyse van de extra attestaties van ὁ κύριος in LXX-Spreuken zullen binnenkort gepubliceerd worden. Zie Bryan Beeckman, "De Nominibus Sacris: Theological Exegesis in Verses of LXX-Proverbs Containing ὁ κύριος Without Any Counterpart in MT?" *Revue Biblique* (2020) (forthcoming).

De Griekse vertaling van Hebreeuwse bloemen-, planten- en kruidennamen in LXX-Spreuken en LXX-Job

Binnen het kader van bovengeschetst onderzoek heb ik recentelijk de Griekse vertaling van Hebreeuwse dieren¹⁰, bloemen-, planten- en kruidennamen in LXX-Spreuken en LXX-Job geanalyseerd. De resultaten van de analyse van de Griekse vertaling van Hebreeuwse bloemen-, planten- en kruidennamen in LXX-Spreuken en LXX-Job worden in mijn artikel *Unitas Vegetabilium? The Greek Rendering of Hebrew Floral, Plant and Herb Names in LXX-Proverbs and LXX-Job*, dat met de *John William Wevers Prize* bekroond is, weergegeven.

Uit de resultaten van de evaluatie van de Griekse vertaling van de Hebreeuwse bloemen-, planten- en kruidennamen (17 in Spreuken en 27 in Job) kunnen volgende conclusies met betrekking tot de vertaaltechniek en de identiteit van de vertaler(s) van beide boeken getrokken worden:

- (1) De LXX-vertaler van Spreuken vertaalde de meeste Hebreeuwse bloemen-, planten- en kruidennamen adequaat. Ook trachtte hij de parallellismen, de beeldspraak van de verzen, te verbeteren om de tekst zo verstaanbaarder voor zijn doelpubliek te maken. Slechts één lexeem is door een mislezing van de vertaler niet naar het Grieks vertaald. Ook de LXX-vertaler van Job heeft de meeste Hebreeuwse bloemen-, planten- en kruidennamen adequaat naar het Grieks vertaald. Hierbij (a) nam hij de context van het vers in beschouwing, (b) koos hij Griekse lexemen op basis van stilistische overwegingen, zodoende verbeterde hij het parallellisme en (c) zorgde hij voor variatie. Slechts eenmaal las de vertaler zijn Vorlage verkeerd en één Hebreeuws woord dat niet door de vertaler vertaald is kan toegeschreven worden aan een afwijkende Vorlage, allicht niet door hem gekend. Verder, al was één Hebreeuws lexeem allicht onbekend voor de vertaler, toch probeerde hij dit op zo'n manier te vertalen dat het de analogie met de voorgaande verzen versterkte.
- (2) De vertaaltechniek om Hebreeuwse planten-, bloemen- en kruidennamen te vertalen verschilt in beide boeken. Toch geven beide boeken blijk van een vertaler die de meeste Hebreeuwse lexemen

¹⁰ Zie Bryan Beeckman, "Proverbia de Animalibus. The Greek Rendering of Animal Names in Proverbs," ZAW 131/2 (2019): 257-70; id., "Animalia in Libro Iob: The Greek Rendering of Hebrew Animal Names in LXX-Job," in *Proceedings of the 23rd Congress of IOSOT/XVII IOSCS Congress Aberdeen 2019, University of Aberdeen* (forthcoming).

adequaat trachtte te vertalen, de poëtische kwaliteit van de Griekse tekst probeerde te verbeteren en op een vrije en creatieve manier met zijn Hebreeuwse Vorlage omsprong. Ook het gebruik van verschillende Griekse neologismen duidt erop dat beide vertalers de Griekse taal eigen waren.

Op lexicaal niveau zijn de gedeelde Hebreeuwse planten-, bloemen- en kruidennamen (5 in totaal) door verschillende lexemen in beide boeken vertaald. Al kunnen sommige aan de hand van de vertaaltechniek verklaard worden, andere wijzen op verschillende lexicale keuzes die de vertalers voor een bepaald Hebreeuws lexeem maakten.

Uit deze resultaten blijkt dat LXX-Spreuken en LXX-Job allicht niet door dezelfde vertaler vertaald zijn. Deze conclusie wordt bevestigd door de resultaten die ik in mijn onderzoek naar de Griekse vertaling van Hebreeuwse dierennamen in beide boeken bekomen heb. Echter, al zouden beide boeken niet door dezelfde vertaler vertaald zijn, toch valt niet uit te sluiten dat ze door dezelfde groep vertalers vertaald kunnen zijn.

Conclusie

Ook al blijkt uit de resultaten van mijn studies naar Hebreeuwse dieren, bloemen-, planten- en kruidennamen in LXX-Spreuken en LXX-Job dat beide boeken niet door eenzelfde vertaler vertaald zijn, toch is verder onderzoek nodig om deze conclusie kracht bij te zetten. Ik hoop met mijn doctoraatsonderzoek naar de Griekse vertaling van Hebreeuwse *hapax legomena* en de extra attestaties van ὁ κύριος en ὁ θεός een sterkere conclusie voor of tegen het postulaat van eenzelfde vertaler te kunnen geven.

Bryan Beeckman

Van 17 januari tot 16 februari 2020 maakten 13 studenten van de faculteit Theologie en Religiewetenschappen (KU Leuven) een studiereis door Noord-India. Ze werden daarbij begeleid door prof. Bert Broeckaert, prof. Gurdeep Kaur (Delhi, Amritsar, Agra) en Dr. Amal Raj Chellakan (Varanasi, Ladakh). Tijdens deze reis en ook tijdens het voorbereidende werkcollege maakten ze diepgaand kennis met de grote religies waarvan deze fascinerende regio de bakermat is, zoals het hindoeïsme, het jainisme, het sikhisme en het boeddhisme. Omdat het intussen al de tiende keer is dat de faculteit dit studieverblijf inrichtte, willen we in deze korte bijdrage graag even stil staan bij de historiek van deze toch wel unieke reis.

In het academiejaar 2001-2002 werd voor de eerste keer aan de studenten van de faculteit de mogelijkheid geboden de door mezelf (Bert Broeckaert), in samenwerking met Dharmaram College (Bangalore), ingerichte zomercursus Course on Religions in Contemporary India te volgen. De oorlogsdreiging met Pakistan zorgde er evenwel voor dat het programma noodgedwongen met een jaar werd uitgesteld. In augustus 2003 werd het geheel opnieuw ingericht. 15 studenten volgden uiteindelijk de zomercursus. Dit programma van een maand omvatte telkens door universitaire specialisten, veelal behorend tot de traditie waarover ze doceren, gegeven inleidingen (voormiddag), gekoppeld aan bezoeken aan heiligdommen, ontwikkelingsprojecten, ashrams ... waarbij het accent lag op ontmoeting en gesprek (na-

middag; dagexcursies).

De zeer positieve evaluatie via een zeer uitvoerige evaluatielijst – die zou er ook alle volgende edities zijn – zorgde ervoor dat de faculteit het belangrijk vond dit programma op geregelde wijze te kunnen aanbieden.

Tijdens het academiejaar 2003-2004 werd daarom de zomercursus opnieuw ingericht. 17 mensen vertrokken onder begeleiding van mezelf voor een maand naar Bangalore. In De Bond verscheen een dagboek van één van de deelnemers. Tijdens het academiejaar 2004-2005 (één maand, augustus 2005) werd de zomercursus voor de vierde keer (derde keer effectief) ingericht. Er waren dat jaar 21 deelnemers. Twee deelnemers werden geïnterviewd in Tertio. Uiteraard werd, telkens de studiereis opnieuw werd ingericht, het programma aangepast op basis van de uitvoerige evaluaties van het vorige jaar. Dit maakte dat het programma in Bangalore en omgeving steeds beter aansloot bij onze noden en gaandeweg ook werd aangevuld met een volledig door onszelf uitgewerkt eigen programma in Hampi, Kerala en Tamil Nadu van een tiental dagen. De studiereis heeft sinds 2005 een eigen vakcode (A01D3A). Studenten kunnen sinds dat jaar de studiereis ook opnemen in hun programma (8 studiepunten of het equivalent van 2 keuzevakken), mits ze een uitgebreide paper schrijven over een onderwerp dat verband houdt met een tijdens de studiereis aan bod komende religie. Omwille van het feit dat de studiereis steeds meer werd ingekaderd in een veel ruimer leertraject dat twee jaar in beslag neemt en heel wat vergt van de betrokken docent, werd beslist het studieverblijf voortaan slechts tweejaarlijks aan te bieden.

In 2007 werd de Indiareis opnieuw ingericht. De komst van Joris Gielen, die jarenlang verbleef in Varanasi, als nieuwe medewerker van het Interdisciplinair Centrum Religiestudie & Interlevensbeschouwelijke Dialoog, zorgde ervoor dat we het vanuit godsdienstwetenschappelijk oogpunt

nog interessantere noorden van India konden opnemen in het programma. Dit combineren met een verblijf in het zuiden van India bleek niet mogelijk. Besloten werd daarop om een volledig nieuw en eigen programma uit te werken, onder meer beroep doend op een aantal professoren van Benares Hindu University. Duidelijk was al snel dat dit nieuwe programma nog veel rijker was dan het programma dat in Bangalore kon worden aangeboden. Amritsar, Ladakh, Bihar en Varanasi zijn immers van uitzonderlijk belang voor Sikhisme, Boeddhisme en Hindoeïsme. Dertig studenten namen in 2007 aan deze studiereis deel, wat ons noodzaakte om vrijwel iedere dag een dubbel programma (één programma per groep van 15 studenten) aan te bieden. De studiereis werd voorafgegaan door een uitvoerige voorbereiding: lezingen, bezoeken, etc. Ikzelf werd geïnterviewd door Radio Vlaanderen Internationaal over deze studiereis. De Morgen interviewde, in een paginagroot artikel, drie studenten over hun verwachtingen. Studenten schreven een paper vooraf welke tot een originele reisgids werden gebundeld (wat we overigens de volgende edities bleven doen) en een uitgebreide paper achteraf. Er werd voor het eerst een India-blog aangemaakt, die continu vanuit India werd geactualiseerd (www.indiablog.be). Die blog maken we nog steeds en wordt jaarlijks door ruim tweeduizend verschillende bezoekers bekeken. Na de reis werd een uitgebreide dia-montage gemaakt die aan een groep van tweehonderd geïnteresseerden werd getoond. Ook deze fotomontage met bijhorende receptie werd intussen een traditie, zeer gesmaakt door familie en vrienden.

Op onze uitdrukkelijke vraag en na een positief advies van de P.O.C. werd

beslist om voor de studiereis van 2009 de 8 beschikbare studiepunten uit te splitsen in een Werkcollege India (4 studiepunten) en de Studiereis India zelf (4 studiepunten). Door het invoeren van dit werkcollege wordt een nog veel grondiger voorbereiding mogelijk. Het werkcollege omvat colleges en lezingen (o.m. over de geschiedenis en huidige situatie van India, over Gandhi, over het Boeddhisme in de Himalaya, over Amritsar, over Varanasi) en bezoeken aan religieuze gemeenschappen in België (sikhs, hindoes, boeddhisten en jains). 32 studenten uit tweede en derde bachelor en uit de master WIDR volgden dit werkcollege en namen deel aan de studiereis in augustus 2009.

Donderdag 27 augustus 2009, intussen al ruim 11 jaar geleden, maar een dag die de faculteit nooit zal vergeten. De vijfde editie van onze Indiareis

was zo goed als afgelopen. We hadden Delhi gezien, Varanasi, Bodhgaya, Vrindavan en Amritsar. En in Ladakh hadden we net een schitterende vijfdaagse voettocht achter de rug. Maar die ochtend bleek het ondenkbare gebeurd. Toen we rond zeven uur met een kop thee werden gewekt door onze gidsen en iedereen langzaam recht kwam zitten in de slaapzak, werd Tine niet wakker. Ze bleek plots maar zacht in haar slaap te zijn gestorven ... We blijven aan Tine denken. Met veel pijn en verdriet, maar ook en vooral met de hoop en de liefde die in ons leeft en met een heel warm gevoel.

Na een bezinningsperiode besloten we de draad weer op te nemen, hiertoe aangemoedigd door heel wat oud-deelnemers. De studiereis India (31 dagen) werd in 2012 voor de zesde maal ingericht. Besloten werd om de reis niet langer in augustus maar in januari/februari aan te bieden. Het grote voordeel van deze periode is de veel draaglijker temperatuur. Nadeel was dat er voor Ladakh (veel te koud in deze periode) een vervangbestemming gezocht moest worden. Dit werd uiteindelijk Sikkim. Omwille van de groeiende complexiteit van de studiereis, met ook het steeds uitgebreider programma vooraf, werd besloten om het maximum aantal deelnemers te beperken tot 20; dat wil zeggen één groep, in plaats van twee parallelle groepen zoals in 2007 en 2009. 21 studenten namen aan de studiereis deel. Vanaf 2012 werd naast de Indiablog ook een drukbezochte facebookpagina aangemaakt (<https://www.facebook.com/Indiareis2014>).

In januari/februari 2014 ging de Indiastudiereis voor de zevende keer door. Nieuw dit jaar was vooral het expliciete reflectietraject dat we ontwikkelden. Hierin staan de studenten stil bij hun eigen, persoonlijke ervaringen en hun persoonlijke leerproces. Aan dit specifieke traject zijn twee bijkomende reflectiepapers verbonden. Vanaf 14 januari tot 14 februari 2016 gingen we opnieuw naar India (32 dagen; achtste editie). Zoals de vorige jaren werden ook nu de papers van de studenten tot een originele reisgids gebundeld. Vanaf nu speelden de studenten een zelfs nog actievere rol in de organisatie en voorbereiding van de reis.

In 2018 (18 januari tot 18 februari) vond de negende editie van de studiereis India plaats. Deze keer was Ladakh opnieuw van de partij. Met

onze expeditie-slaapzakken en warme donsassen bleken we heel goed tegen de kou bestand – iets wat ik zelf op een verkenningstocht in januari 2017 had uitgetest. En Ladakh zelf viel opnieuw zo goed mee dat we het ook in het programma van 2020 (17 januari – 16 februari) hebben opgenomen. Ook deze tiende editie was een succes. Net als de vorige jaren konden we ook

nu rekenen op de hulp van Father Amal, oud-student van onze faculteit en prof. Gurdeep Kaur. Zonder hun hulp en deze van tientallen anderen was ook deze editie niet mogelijk geweest. Ook deze keer verzorgden we een

druk bekeken Indiablog, een eigen Facebook-pagina en een uitgebreide diamontage achteraf. Al moesten we die laatste dit jaar online organiseren. Maar dat lukte verbazend goed. Vanaf meer dan 250 computers werd de montage gevolgd. En goedgekeurd!

Vanaf het prille begin in 2002/2003 tot nu hebben net geen tweehonderd (199 om precies te zijn) studenten tijdens hun studies een maand doorgebracht in India. Voor deze deelnemers is en blijft deze reis, ook vele jaren na datum, een indrukwekkende ervaring waarover ze blijven spreken. Of het nu gaat om de onwaarschijnlijke diversiteit, het enorme contrast tussen arm en rijk, de overweldigende natuur, de drukte in de steden, de geuren, de smaken, de diepe religiositeit op vele plekken – India blijft verbazen. Dit alles meemaken in de context van een hechte, warme groep is inderdaad een ervaring voor het leven. Het is een voorecht om dit al die jaren, met de hulp van velen, mede mogelijk te hebben gemaakt.

*Bert Broeckaert
Organisator en begeleider*

Varanasi, één van de meest kleurrijke, heiligste, bekendste, oudste en meest overweldigende plekken ter wereld. Het bezoek aan Varanasi tijdens onze studiereis door India was dan ook één van de absolute hoogtepunten van onze reis en daarom heb ik gekozen voor een foto langs de Ganges. De heilige Ganges kan het beste omschreven worden als de levensader van Varanasi. Dag en nacht zie je er mensen rondlopen, zich baden, bidden, wordt er voedsel bereid en worden er mensen gecremeerd. In deze stad is er enorm veel te beleven. Je kan er dan ook zeker meerdere dagen vertoeven waarbij al je zintuigen aan het werk worden gezet. Varanasi is de belangrijkste stad voor de Hindoes en dat werd al snel duidelijk tijdens onze boottocht. Hindoes komen er van overal ter wereld naar toe en willen er het liefst sterven. Hindoes geloven immers dat wie in Varanasi sterft rechtstreeks opstijgt naar de hemel. Onze boottocht over de Ganges was naar ons aanvoelen de beste manier om een indruk te krijgen van wat de rivier betekent voor de vele mensen. Het was de moeite waard om vroeg op te staan. De boottocht heeft op ons een indruk nagelaten die ons hele leven zal bijblijven. We voeren langs de verschillende Ghats, dat zijn trappen die in de rivier uitkomen, en kregen een prachtig uitzicht op de heilige rivier. Sommigen onder ons hebben een crematie bijgewoond en dat zorgde voor een beklijvend gevoel waar niet iedereen tegen bestand was. Ook werd de armoede onder de bevolking duidelijk. Zo zaten er vele zieken, oude en zwakke mensen naast de rivier, vaak te wachten op de dood.

Naast de Ganges is ook de stad op zich enorm indrukwekkend. Varanasi is één van de ouste steden ter wereld. Het centrum bestaat uit een wirwar van smalle steegjes waarin je makkelijk kan verdwalen onderweg naar de verschillende bewonderenswaardige tempels zoals de Vishvanat tempel. Dankzij onze tijd in Varanasi werd duidelijk dat het leven in India zich vooral

afspeelt in de straten. Denk hierbij maar aan de 'Golden Temple' en de vele kleine winkeltjes. We konden er dan ook volkomen inkomen dat Varanasi bekend staat als 'Stad van het Leven', want het is er zeer druk dankzij al de rondlopende koeien, auto's, fietsers, brommers, tuktuks en nog zoveel meer. Ik kan dan ook besluiten dat het bezoek aan Varanasi voor ons allen een intense en interessante ervaring was waarbij we een unieke inkijk in geloof en cultuur van India kregen.

Lisa Van Dijck, deelnemer 2020

Dit is een foto die genomen werd op een van de laatste dagen van onze trektocht door Ladakh. We hadden er al enkele zeer vermoeiende en zware dagen opzitten en waren allemaal uitgeput van de reis die we al ondernomen hadden. Je kan je al inbeelden hoe welkom het kleine momentje van rust en ontspanning dat deze foto voor mij uitstraalt was op dat moment. Het duurde slechts enkele minuutjes dat ik daar zat, genietend van de zon en het geweldige uitzicht, maar het was net voldoende om mijn batterijen op te laden zodat ik er weer helemaal tegenaan kon voor de laatste etappe van onze trektocht. Daarnaast geeft deze foto voor mij ook weer wat ik tijdens de studiereis naar India en de trektocht door Ladakh het meeste gedaan heb, en dat is genoten! Ik genoot van elk moment op deze reis: van het veel te pikante eten tot de stralende zon en de adembenemende uitzichten.

Ik was me er zeer goed van bewust dat deze reis een 'once in a lifetime' zou zijn en probeerde om van alles wat we daar mochten meemaken zo goed mogelijk te genieten. Nu, een halfjaar na de reis, kan ik me nog steeds bepaalde scenario's, geuren en smaken voor de geest halen. Alhoewel de ene geur al wat aangenamer was dan de andere, en ik sommige smaken ook liefst zo snel mogelijk wil vergeten, wil ik deze herinneringen toch nog zo lang mogelijk vasthouden en denk ik met veel plezier en een grote glimlach terug aan de reis en aan deze foto.

Tine Peeters, deelnemer 2020

15 Uitstap internationale zusters

Naar stilaan jaarlijkse gewoonte organiseerden prof. dr. Bénédicte Lemmelijnenikopzaterdag26oktober2019een uitstap met de buitenlandse zusters die aan onze faculteit studeren. Dit academiejaar gingen we op bezoek bij de zusters benedictinessen van de Priorij Onze-Lieve-Vrouw van Bethanië in Loppem bij Brugge. We vertrokken kort na acht uur aan de Sint-Michielskerk in Leuven en kwamen rond tien uur aan in Loppem. Het was een stralende dag met heel veel zon. De zusters van Bethanië stonden dan ook in de voortuin van het klooster om ons te verwelkomen. Om te genieten van een kopje koffie of thee werden we binnengeleid in de ontvangstruimte. De zusters hadden er alle stoelen in een grote cirkel geplaatst zodat we elkaar tijdens de voorstelling konden zien.

Na een woord van dank aan de zusters door prof. Lemmelijn werden we nogmaals welkom geheten door zr. Hannah, priorin van de Loppemse gemeenschap en vroegere studente aan onze faculteit. Zr. Hannah ging meteen verder met een uiteenzetting over de historiek van de congregatie in Loppem. Ze wees erop dat de wordingsgeschiedenis van de priorij van Bethanië nauw verbonden is met de dichtbijgelegen benedictijnerabdij Sint-Andries in Zevenkerken. Die abdij werd in 1901 door pater Gerard van Caloen gesticht. Het tijdstip waarop de priorij van Bethanië is opgericht, hangt echter samen met het abbatiaat (van 1912 tot 1963) van de tweede abt Dom Theodore Nève. Dom Nève hoopte namelijk op de aanwezigheid van vrouwelijke missionarissen in hun missie in Katanga in Congo, de toenmalige Belgische kolonie (van 1908 tot 1960). De monniken van Sint-Andries verlangden evenwel dat de benedictijnse missiezusters ter plaatse niet alleen een monastiek leven zouden leiden, maar ook dat ze de bevolking in Katanga zouden evangeliseren. Bij de aanvang van haar canonieke oprichting in 1921 telde de priorij in Loppem zeven zusters. Een jaar later werden drie ervan naar de eerste vrouwelijke overzeese benedictijnse stichting gestuurd. Als benedictinessen volgden ze vanzelfsprekend de Regel van Sint-Benedictus (ca. 480- ca. 547). Dat betekent onder meer dat ze de

lofprijzing van God in de liturgische vieringen als één hun belangrijkste taken beschouwden. Als benedictijnse missiezusters besteedden ze echter ook speciale én gelijke aandacht aan het tweede element van het benedictijnse adagium 'ora et labora'. Dat was immers de oorspronkelijke bedoeling van het Latijnse voegwoord 'et'. Eens in Congo hielden de zusters zich vooral bezig met pastoraal werk, met het welzijn van de bevolking en de opvoeding van kinderen. Inzake die tweede prioriteit begonnen ze al snel met het bouwen van dispensaria en scholen. De meeste van die gebouwen worden nog altijd gebruikt, ofschoon ze veelal door andere religieuze congregaties werden overgenomen.

Vanaf de jaren dertig tot zestig van de vorige eeuw traden er in de congregatie van Bethanië een groot aantal vrouwen in van twaalf verschillende nationaliteiten (o. a. België, Luxemburg, Frankrijk, Polen), allen met de bedoeling missiezuster te worden. Gedurende meerdere jaren zorgde de priorij van Loppem voor de bouw van talrijke kloosters in andere landen en continenten. In 1936 kwam de eerste buitenlandse priorij tot stand in Portugal. Vanuit Portugal kwamen er in 1945 twee nieuwe stichtingen: één in Angola en één in Algerije. Het Algerijnse klooster werd opgericht in de buurt van de Atlas Abdij van Tibhirine in Medea. In 1963 stichtten de Algerijnse zusters ook een gemeenschap in Israël. Hetzelfde jaar begonnen de zusters uit Bethanië een missie in Encontro, in het zuiden van Brazilië. Na de onafhankelijkheid van Congo in 1960 werden Afrikaanse zusters in de congregatie geïntegreerd. Dat was het begin van een opzichzelfstaande priorij binnen de vrouwelijke overzeese benedictijnse orde. Afrikaanse kloosterstichtingen met Europese zusters bleven echter van de priorij in Loppem afhangen. Er werd rond die tijd ook besloten sommige benedictijnse kloosters met scholen en dispensaria over te dragen aan niet-monastieke

congregaties. Toen de eerste zaadjes van de Afrikaanse evangelisatie waren gelegd, was de tijd rijp voor de beleving van het meer specifieke monastiek benedictijnse leven op het Afrikaanse continent. Om die reden werd er een klooster opgericht in Lubumbashi in Congo. Het werd gesticht met de bedoeling het oorspronkelijke monastieke karakter van de congregatie (opnieuw) aan het licht te brengen en te beleven.

Ondertussen groeide het aantal roepingen in de priorij in Loppem langzamerhand. Stukje bij beetje groeide het klooster uit tot een congregatie van ongeveer tachtig zusters. Het huis bood ook kamers voor ongeveer dertig gasten. Toch begon het aantal intredende zusters op een bepaald moment af te nemen. In de nasleep van het Tweede Vaticaans Concilie was men bovendien verplicht de taal in de liturgie van het Latijn naar het Nederlands (1968-69) te veranderen. Het Nederlands werd toen plots ook de verplichte spreektaal in de gemeenschap die tot dan in de dagelijkse omgang het Frans gebruikte. Dat had tot gevolg dat er voor Franstalige zusters twee nieuwe gemeenschappen werden opgericht: het Monastère d'Alliance in Rixensart en een kleine priorij in Bossut, beiden in Waals-Brabant. Om al die redenen werd de priorij in Loppem onverhoeds geconfronteerd met een overschot aan kamers.

Het toeval wilde evenwel dat de directeur van de Abdij van Zevenkerken in 1969 op zoek was naar een kostschool voor meisjes, die voor het eerst de lessen zouden volgen in de Abdijschool, terwijl die tot dan toe enkel voor jongens was bestemd. In overeenkomst met de zusters van Bethanië werd weldra een meisjesinternaat opgericht. Dat internaat bestaat nog steeds. Op dit moment zijn er honderdvijftien kostschoolmeisjes ingeschreven. Tegelijk is de gemeenschap van de zusters steeds kleiner geworden. Op de dag van ons bezoek waren er nog negen zusters. Naast de kostschool doet de priorij van Loppem ook dienst als gastenhuis voor groepen en individuele personen, die gedurende een bepaalde periode van de rust en de gelovige omgeving in de abdij willen genieten. Drie jaar geleden mocht de priorij een nieuwe zuster uit een andere congregatie verwelkomen. Het gaat om de laatste Vlaamse redemptoriste zuster Hilde, die blij is dat ze haar religieuze leven mag delen met de benedictinessen in de priorij Onze-Lieve-Vrouw van Bethanië.

Momenteel zijn er vijf kloosters met Afrikaanse zusters in Congo. De laatste Europese zusters keerden ongeveer tien jaar geleden naar België terug. Veertien jaar geleden stichtten hun Congolese zusters een klooster in de Republiek van Tsjad, in Noord-Centraal Afrika. Ze zijn ook van plan naar Zuid-Afrika te trekken. De Portugese zusters verlieten Angola in 1975. Na de Angolese onafhankelijkheidsoorlog (1975-2002) werd het monastieke leven echter nieuw leven ingeblazen door een Angolese zuster. Andere zusters uit Angola volgden haar. Ze wonen nu in een huis in de stad Huambo. Er is

bovendien een klooster voor nieuwe roepingen buiten de stad gebouwd. Vijfentwintig jaar geleden richtten de zusters van Bethanië in Brazilië – naast Encontro – een andere stichting op in het Amazonegebied, in het noorden. De hele vrouwelijke benedictijnse familie waar Loppem deel van uitmaakt, heeft in totaal honderddertig zusters in veertien gemeenschappen: drie in België, vijf in Congo, een in Portugal, een in Angola, een in Palestina, twee in Brazilië en een in Tsjaad. Het hoofd van de congregatie is niet langer de priorin van Bethanië, ofschoon Loppem het moederhuis van de wereldwijde gemeenschap is gebleven. Het Loppemse moederhuis probeert echter alle kloosterstichtingen op een voor hen specifieke manier te ondersteunen. Hun eerste opdracht is te verzekeren dat de zoektocht naar God in de gemeenschap de kern van hun leven uitmaakt en dat dit overeenkomstig de Bijbel gebeurt.

Na de inleiding in de geschiedenis van de priorij in Loppem stelden onze zusters en de Bethanië-zusters zich aan elkaar voor. Ze gaven elk om beurt een korte en soms heel levendige beschrijving van hun vroegere studies en hun vroegere activiteiten als religieuze in het thuisland. Prof. Lemmelijn en ik namen natuurlijk ook deel aan de voorstellingsronde. De ochtendsessie eindigde met een eucharistieviering (deels in het Nederlands, deels in het Engels) in de kapel van het klooster. Daarna mochten we aan tafel gaan voor een typisch Belgisch-Vlaamse maaltijd aangeboden door de priorij van Loppem. Het was fijn samen met de zusters aan tafel te zitten. Onnodig te zeggen dat er tijdens de gesprekken vriendschapsbanden werden gesmeed tussen onze zusters en de zusters van Loppem. De priorin zr. Hannah nodigde onze zusters ook gastvrij uit om tijdens de zomer eventueel een tijdje bij hen te komen logeren, wanneer dat gewenst of nodig zou zijn.

In de namiddag had de priorin een rondgang door de gebouwen van het klooster georganiseerd. De zusters waren het meest onder de indruk van de kerk. Het deed sommigen zeggen dat ze dergelijke impressionante kerk enkel nog in films hadden gezien. De Bethanië-zusters namen ons ook mee naar hun immense tuin (achttien hectare binnen de kloostermuren) waar onder meer een heel mooie Lourdesgrot staat. Na de koffie en de thee op het einde van ons bezoek begeleidden de zusters ons ten slotte voor een kort bezoek aan de Abdij van Zevenkerken. We bezochten er de kerk en het kerkhof. Voor we naar huis gingen bedankten we één voor één de zusters van Bethanië heel

Uitstap internationale zusters

hartelijk. Rond vijf uur vertrokken we dan terug naar Leuven. We blikten met genoegen terug op onze excursie, waarop we – al was het maar voor één dag – mochten meegenieten van het benedictijnse leven in de priorij van Loppem.

Lieve Uyttenhove, Coach International Sisters

15

16

Geactualiseerde versie van het leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het secundair onderwijs

Op 14 januari 2019 werd een geactualiseerde versie van het leerplan gepubliceerd voor rooms-katholieke godsdienst in het secundair onderwijs. In een interview met Gertjan Monteyne, inspecteur-adviseur godsdienst, komen we te weten wat de aanleiding was van het nieuwe leerplan, hoe het leerplan er nu uit ziet en hoe het leerplan zijn ingang vindt in het godsdienstonderwijs.

Gertjan, kun je jezelf even voorstellen?

Mijn naam is Gertjan Monteyne, 32 jaar oud en woonachtig te Brugge. Na mijn studies aan de faculteit mocht ik acht jaar godsdienstles geven op verschillende scholen in Antwerpen, Brugge en Tielt, waar ik ervaring kon opdoen binnen het bso, tso en aso. Sinds 1 oktober 2019 ben ik halftijds aangesteld als inspecteur-adviseur godsdienst voor het secundair onderwijs binnen het bisdom Gent. Vanaf het schooljaar 2020-2021 ben ik ook halftijds verantwoordelijk voor het bisdom Brugge. Als inspecteur-adviseur heb ik een dubbele opdracht. Ik maak deel uit van de onderwijsinspectie en ben bevoegd voor het bewaken van de kwaliteit van het godsdienstonderwijs. Maar als adviseur staan we ook in voor de begeleiding, vorming en nascholing van godsdienstleerkrachten. Daaronder valt ook de implementatie van het geactualiseerde leerplan.

Wat was de aanleiding om een geactualiseerd leerplan te ontwikkelen?

Het vorige leerplan godsdienst verscheen in 1999. Tijdens de laatste twintig jaar zijn fundamentele zaken veranderd in kerken samenleving. Verschillende redenen hebben ertoe geleid om een actualisering van het leerplan voorop te stellen. Ten eerste is de context met twintig jaar geleden fundamenteel veranderd. Leraren merken bij de leerlingen dat de afstand met de christelijke traditie steeds groter wordt en dat basiswoordenschat verdwijnt. Ook het gegeven van diversiteit en pluraliteit is nu veel nadrukkelijker aanwezig in de klas en de samenleving dan twintig jaar geleden. Sinds 1999 zijn er ook zaken geïmplementeerd in het godsdienstonderwijs die nog geen plaats kregen in het leerplan, zoals de interlevensbeschouwelijke competenties en het project van de katholieke dialoogschool.

Het uiteindelijke initiatief zelf kwam van Mgr. Johan Bonny. Hij is bisschop-referent voor het onderwijs en voorzitter van de Erkende Instantie. In 2016

werd op zijn vraag gestart met een werkgroep die als doel had om de ingrediënten te bekijken en te actualiseren. Ook ik mocht als toenmalige leraar deel uitmaken van dit boeiend proces. Al snel bleek dat een grondige actualisatie verder moest gaan. In 2017 verscheen de verklaring ‘Het vak r.-k.-godsdienst op het kruispunt van samenleving, onderwijs en kerkgemeenschap’ van de Vlaamse bisschoppen en Erkende Instantie. Daar werd de opdracht en reikwijdte van een geactualiseerd leerplan duidelijk gemaakt:

“Volgens de visietekst van de Vlaamse bisschoppen over ‘Het vak rooms-katholieke godsdienst in de scholen in Vlaanderen’ moeten de leerplannen r.-k.-godsdienst voldoen aan een dubbele opdracht van zowel religieuze geletterdheid als (inter)levensbeschouwelijke competentie. De huidige leerplannen beantwoorden aan deze dubbele opdracht en blijven daarom bindend; toch is het aangewezen om de terreindoelen, leeringrediënten en praktische hulpmiddelen aan een kritische doorlichting te onderwerpen met het oog op mogelijke bijstellingen of verbeteringen. Bij deze actualisatie zal de aandacht vooral gaan naar de systematische voorstelling van het christelijk geloof en de kerkelijke geloofsbeleving, gekoppeld aan het groeiproces dat kinderen en jongeren doormaken.”

Wat zijn de belangrijkste sporen in dit leerplan inzake godsdienstonderwijs?

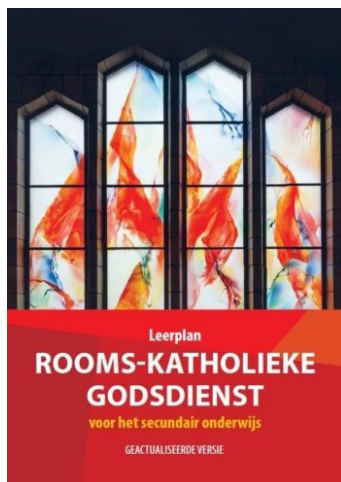
In grote lijnen is dit leerplan gelijk aan het vorige leerplan. Strikt genomen is het dan ook geen nieuw leerplan, maar enkel een actualisering. Dat betekent dat zowel de visietekst uit 1996 van de Belgische bisschoppen, als de zes pedagogisch didactische grondopties en de drie basisdoelen geldig blijven. Toch zijn er belangrijke verschillen merkbaar met 1999, die uiten zich zowel qua inhoud als vorm. Vormelijk is het geactualiseerde leerplan een veel summierder document geworden met 101 pagina's in vergelijking met 211 in 1999. De teksten zijn veel korter, bondiger en helderder weergegeven in een mooie lay-out met frisse kleuren en een steeds terugkerend en herkenbaar schema. Het volledige leerplan is ook gedigitaliseerd op Thomas waar ook een jaarvorderingsplan, impulsen, achtergrond- en ondersteuningsdocumenten te vinden zijn.

Inhoudelijk valt meteen op dat dit nu een graadleerplan geworden is; lerarenteams moeten nu zelf de verdeling maken van de terreinen per jaar. De onderverdelingen aso-tso-bso werden afgeschaft en er blijft enkel een onderscheid over tussen arbeidsmarkterichte opleidingen en doorstromingsgerichte (of dubbele finaliteit). De terreinen en ingrediënten zijn bij beiden hetzelfde, alleen de doelen hebben een ander beheersingsniveau. Die doelen zijn ook inhoudelijk aangepakt en

Geactualiseerde versie van het leerplan rooms-katholieke godsdienst voor het secundair onderwijs

herschreven volgens de taxonomie van Bloom. Het leerplan telt 349 ingrediënten die bindend zijn. In de media werden ze afgedaan als een catechetisch kennislijstje van allemaal christelijke begrippen. Ten onrechte, want de ingrediënten zijn divers van multiple belonging tot mindfulness, biecht en duurzaamheid ...

De ingrediënten zijn onderverdeeld in drie perspectieven: pluraliteit/context, identiteit/leerling en christelijk geloof/traditie. Een leerplandoel kun je pas verwezenlijken door de integratie van die drie perspectieven. En dat is fundamenteel anders dan in het vorige leerplan. De dynamiek is hier veel duidelijker aanwezig. Godsdienstlessen zijn geen exegese of lessen psychologie, maar een voortdurend samenspel en interactie tussen de drie perspectieven. Ook nieuw is de gids voor de leraar die een mindset en stevige achtergrond biedt voor elke leraar.

Hoe verloopt de implementatie van het geactualiseerde leerplan in het godsdienstonderwijs?

Het leerplan verscheen halfweg het schooljaar 2018-2019. Vandaar werd afgesproken dat de eerstvolgende twee schooljaren (2019-2020 en 2020-2021) een ingroeiperiode zijn. Het leerplan is al geldend, maar leraren krijgen de kans om er zich in twee schooljaren in te werken. Tijdens die periode hebben wij als inspecteurs-adviseurs vooral een begeleidende functie en proberen we om ondersteuning te bieden. Door heel Vlaanderen werden introductiesessies gegeven om kennis te maken met het leerplan. Ook tijdens lesbezoeken en vakvergaderingen staan we uitdrukkelijk stil bij het werken met dit leerplan. Het komende schooljaar zullen bij het leerplan ook enkele ondersteunende documenten rond evaluatie en integrale aanpak verschijnen.

De reacties van de leraren zijn meestal positief. Velen zien er de kansen van in en vinden en appreciëren de duidelijkheid. Leerlingen zullen volgens mij niet veel merken van het feit dat dit een ander leerplan is; de grote terreinen blijven immers gelijk. Ook voor de vele leraren die eigenlijk al hedendaags en hermeneutisch-communicatief lesgeven, verandert er niet veel.

Veranderingen roepen bij sommige mensen echter ook weerstand op. Sommigen vinden de ingrediënten te sturend en zien er tegenop om

hun cursus te herschrijven. Ook voor hen moeten we mildheid aan de dag brengen en vooral het belang en de waarde van deze manier van godsdienstonderwijs proberen duidelijk te maken.

Waar ligt volgens u de kracht van dit leerplan voor het godsdienstonderwijs?

Ik zie drie krachtlijnen in dit geactualiseerde leerplan. Ten eerste is een vernieuwing steeds een reden tot herbronning, her-denken en creativiteit. Veel lerarenteams benutten deze periode om nieuwe zaken uit te proberen en cursusmateriaal uit te wisselen. Bij veel leraren kan het een nieuwe dynamiek teweegbrengen op school. Een tweede krachtlijn is de duidelijkheid en helderheid. Het is een leerplan dat uitnodigt om vast te pakken en zeker door het schitterende aanbod op Thomas gebruiksvriendelijk is. Door het online aanbod zullen veel leraren zich bewuster zijn van het leerplan bij de voorbereiding van hun lessen. De derde krachtlijn is de dynamiek van de drie perspectieven. Door deze telkens met elkaar in dialoog te laten gaan, wordt godsdienst een levend en actueel gegeven dat relevant kan zijn voor de leerlingen. Ik ben ervan overtuigd dat in de gegeven context het geactualiseerde leerplan een geslaagde poging is om het godsdienstonderwijs van vandaag vorm te geven.

Als we vooruitblikken, komt er dan ooit opnieuw een hernieuwde versie?

Ik hoop het alvast. De samenleving zal blijven veranderen en ook daar moeten we met ons vak blijven op inspelen. Maar we moeten ook eerlijk zijn, een kwalitatief leerplan alleen is geen garantie op een geslaagde toekomst voor het vak. De mogelijke grondwetherziening en Vlaamse regeringsonderhandelingen toonden aan hoe afhankelijk het vak ook is van politiek. Ook hier zullen we ons in de toekomst veel bewuster van moeten zijn. Ik blijf hopen dat het vak godsdienst zichzelf mag blijven heruitvinden en zo een wezenlijke bijdrage kan bieden aan de leerling en de maatschappij.

Interviewvragen en redactie: Lindsay Desmet

Deze reflectie was deel van een gedachtenwisseling met prof. Judith Gruber en prof. Annemarie Mayer over de plaats van vrouwen in de interreligieuze dialoog en verscheen op de website van het Theology Research Network.

Judith Gruber wees in haar bijdrage aan de reflectie over de plaats van vrouwen in de interreligieuze dialoog op dieperliggende, structurele oorzaken voor de marginale rol die vrouwen spelen in de interreligieuze dialoog. Ze klaagde het ‘epistemische voorrecht’ aan en hield een pleidooi voor de deconstructie van de onuitgesproken hegemonie van de blanke mannelijke christen. In deze bijdrage zal ik toelichten hoe gezonde ecclesiologie dat pleidooi ondersteunt.

Gewoonlijk begin ik mijn college over de plaats van vrouwen in de Rooms-Katholieke kerk met een zin uit geloofsbelijdenis volgens de *New Translation* uit 2010. We belijden er: *For us men and for our salvation He came down from heaven*. De zin doet me denken aan de scene uit de film *The*

Life of Brian waarin een Romeinse soldaat Brians erbarmelijke grammatica corrigeert. Zijn protestslogan ‘Romeinen naar huis!’ klopt van geen kanten. Hij schrijft *romanes eunt domus*, maar het moet zijn *romani ite domum*. Vervolgens vraag ik de studenten naar het Latijnse woord voor het Engelse *men* (‘vir’), breng hen in herinnering dat er in het Latijn *propter nos homines* staat en verwonder me over de vertaling. Waarom niet gewoon *for us*? Dit soort details tonen de relevantie van het onderwerp dat we vandaag bespreken, zo besluit ik ten slotte.

Eerlijk is eerlijk: het rooms-katholieke kerkelijke spreken over vrouwen is er de afgelopen decennia flink op vooruit gegaan. De Franse schrijfster en wetenschapper Anne-Marie Pelletier geeft daar een inzichtelijk overzicht van in haar recente boek *L’Église des femmes avec des hommes*. Nadat het Tweede Vaticaans Concilie in de ‘slotboodschap’ vrouwen bijna juichend de hemel in prees, zetten de pausen Johannes Paulus II, Benedictus XVI en Franciscus ieder op eigen wijze de traditie van een positieve benadering voor. De nieuwe norm, zo Pelletier, is het ‘*discours d’hommages*’.

Maar het probleem is: wat betekent dat? Lovende woorden kunnen een zoethoudertje zijn. Al tijdens het concilie klaagde leken-observator Rosemary Goldie dat ze liever daden dan woorden had: ‘u kunt alle gratis bloemrijke bijvoeglijke naamwoorden weglaten uit uw zin, en ook alle voetstukken en

wierook. Vrouwen vragen alleen maar om erkend te worden als ten volle menselijke personen en om als zodanig behandeld te worden'. In dezelfde geest klaagde de Italiaanse schrijfster en wetenschapper Lucetta Scaraffia na de Gezinssynode van 2015 – waaraan ze als observator deelnam – over 'de bijna volledige afwezigheid van vrouwen op de momenten dat er besluiten genomen worden'. Dat is niet alleen triest in het licht van de duidelijke betrokkenheid van vrouwen in gezinsleven, school, ontwikkelingshulp, geloofsoopvoeding, maar vooral ook omdat vrouwen een essentieel deel zijn van wat het onderwerp van de synode was – het gezin. De titel van haar boek zegt alles: 'Op de laatste rij. De kerk, de vrouwen, de synode'. Mensen vragen zich soms af hoe het zal zijn als vrouwen eenmaal wel ten volle hun bijdrage leveren in de kerk. Zullen vrouwen hun intuïtie beter gebruiken en niet alleen hun verstand, en zo ons begrip van het evangelie verrijken? Zullen ze minder wedijveren en meer samenwerken, zodat de kerk de gemeenschap (*communio*) wordt waartoe ze geroepen is? Zullen ze het klerikalisme ontmantelen en de cover up cultuur afschaffen, zodat er voortaan geen misbruikgevallen meer zullen opduiken?

In het licht van het verschil tussen man en vrouw is het waarschijnlijk dat vrouwen de kerk inderdaad zullen verrijken met een eigen bijdrage. Maar het is een hachelijk argument om de zaak van de plaats van vrouwen in de kerk te bevorderen. Het vergeet dat het eigenlijk veel eenvoudiger is (en het loopt trouwens ook het risico om vrouwen (en mannen) te stereotyperen). Vrouwen komt hun plaats in de kerk niet toe vanwege hun gaven en toegevoegde waarde, maar om de doodsimpele reden dat ze gedoopt zijn. De basis voor iemands rol in de kerk is dat hij of zij deelt in de spirituele waardigheid van het christen-zijn.

Wat geldt voor vrouwen in de Rooms-Katholieke kerk geldt evenzeer voor christelijke kerken in het algemeen en net zo goed voor interreligieuze dialoog. Beslissend is niet of vrouwen iets toevoegen, maar, voor zover ze christen zijn, eenvoudigweg of ze gedoopt zijn. En als er dan nog andere criteria gebruikt zouden worden, dan is het meer van belang dat iemand gekwalificeerd is om het woord te voeren vanwege academische en spirituele diepte dan dat iemand man is, of gewijd.

Dr. Jos Moons SJ

Gerald O'Collins and John Wilkins, *Lost in Translation. The English Language and the Catholic Mass*, Collegeville, Liturgical Press, 2017.

Anne-Marie Pelletier, *L'Église, des femmes avec des hommes*, Paris, Les éditions du Cerf, 2019.

Lucetta Scaraffia, *Op de laatste rij. De kerk, de vrouwen, de synode*, Antwerpen Halewijn, 2017.

Mary Luke Tobin, *Women in the Church Since Vatican II*, in *America Magazine*, <https://www.americamagazine.org/issue/100/women-church-vatican-ii>.

Op dinsdagnamiddag 24 september 2019 regelde Anton De Preter, doctoraatsstudent van onze faculteit, een bezoek aan het Leuvense Groot Begijnhof voor de leden van de Vakgroep Antropologie, KU Leuven, onder leiding van hun hoofddocent prof. dr. Nadia Fadil. Dit bezoek vond plaats in het kader van de stafdag die deze vakgroep bij het begin van elk nieuw academiejaar organiseert voor hun docenten en onderzoekers. Drs. De Preter werd gecontacteerd wegens zijn nauwe betrokkenheid bij het boek, 'Gelovige en verstandige vrouwen maken geschiedenis. Over begijnen en begijnhoven in context', ed. Mathijs Lamberigts, Marcel Gielis & Anton De Preter (Antwerpen: Halewijn, 2018), dat tot stand kwam ter gelegenheid van een colloquium over de geschiedenis en de spiritualiteit van begijnen dat door onze faculteit in december 2018 in Turnhout werd ingericht naar aanleiding van de twintigste verjaardag van de erkenning van dertien Vlaamse begijnhoven tot UNESCO-werelderfgoed en waarvan de referaten gebundeld werden tot bovengenoemd boek. Het bevat bijdragen van prof. dr. Walter Simons, dr. Lieve Uyttenhove, prof. dr. Rob Faesen, dr. Geert Van Reyn, prof. dr. Hans Geybels en Rita Fenendaël.

Anton De Preter heette iedereen welkom en stelde het programma van de namiddag voor. Hij gaf ook een korte historische schets van de totstandkoming van het Groot Begijnhof in Leuven.

Daarop behandelde dr. Lieve Uyttenhove het ontstaan van de begijnenbeweging in de Lage Landen. Ze beschreef vervolgens het dagelijkse leven in de begijnhoven zoals we die nu kennen. Ze beklemtoonde dat de oorsprong van de begijnenbeweging geworteld is in het gunstige klimaat van de twaalfde eeuw toen men op een positieve manier over vrouwen begon te denken. Dit was te danken aan twee revolutionaire fenomenen in Frankrijk. Dankzij de opkomst van troubadours en de ontwikkeling van een nieuwe religieuze beweging onder leiding van Robert d'Arbrissel verwierven vrouwen een nieuwe positie in de samenleving. Men kreeg ook aandacht voor het vrouwelijk zelfbewustzijn dat tot uiting kwam in geschriften van *mulieres religiosae* (vrome vrouwen) die men nogal eens 'begijnen' noemde. Uyttenhove benadrukte dat de twaalfde-eeuwse culturele vernieuwing niet het resultaat was van een feministische beweging *avant-la-lettre*. Robert d'Arbrissel streefde naar gelijkheid van mannen en vrouwen ofschoon mannen zich in de door hem opgerichte 'dubbelloosters' vaak en vrijwillig aan het gezag van vrouwen onderwierpen. De apostolische beweging van Robert d'Arbrissel strooide in ieder geval de nodige zaadjes voor de opkomst van een begijnenbeweging. Tot slot verduidelijkte Uyttenhove dat begijnen die in begijnhoven begonnen samen te leven zich naast het contemplatieve leven meer en meer concentreerden op het actieve leven. Hun sociale

rol werd gestaag belangrijker. Hun manier van leven kwam echter in conflict met mensen van buitenaf en veroorzaakte uiteindelijk het verval van de begijnenbeweging en begijnhoven. Tot onze vreugde zijn niet alle begijnhoven vergaan, besloot Uyttenhove, en samen met de bezoekers keek ze al uit naar de rondleiding in het Groot Begijnhof later die namiddag.

In haar lezing in de Begijnhofkerk wees Uyttenhove erop dat de spiritualiteit van mulieres religiosae in de Lage Landen – die men zoals gezegd veelal begijnen noemde – een mystieke of contemplatieve dimensie kende die haar oorsprong vond in de monastieke spiritualiteit. Uyttenhove legde verder uit dat de vrome vrouwen de mystieke ervaring van Gods aanwezigheid als het begin van een innerlijk transformatieproces ervaren en dat het hoogtepunt van hun nieuw spiritueel inzicht de liefdevolle ontmoeting met God was. Dat is het centrale thema in al hun geschriften. Uyttenhove merkte tot slot op dat de evolutie naar een actiever dagelijks leven van de begijnen niet uitsloot dat devotie en contemplatie twee kernaspecten van hun spirituele leven bleven.

Hierna was het de beurt aan prof. dr. Marcel Gielis. Voor hij aan zijn rondleiding in de Sint-Jan-de-Doperkerk begon, gaf hij aan dat de kerk als een basiliek ontworpen is en dat ze geklasseerd is als UNESCO werelderfgoed. Hij voegde eraan toe dat de kerk 27m breed is (de breedste kerk in Leuven), bestaande uit een schip en twee zijbeuken. Vervolgens toonde hij een paar opmerkelijke kunstwerken. Hij begon met het hoogaltaar met daarboven het schilderij 'Jezus op het Kruis' van Pieter Jozef Verhaegen en met helemaal bovenaan in een nis het borstbeeld dat

God de Vader voorstelt. Hij vestigde de aandacht op twee schilderijen op de zijmuren van het koor: 'De presentatie van Jezus in de tempel' en 'Het Kind Jezus tussen de schriftgeleerden'. Hierop gaf hij uitleg over twee beelden aan beide kanten van het altaar: Sint-Begga en Sint-Gertrudis, met aan hun voeten de borstbeelden van de Heilige Johannes en Sint-Adrianus. Alle altaren en biechtstoelen in de kerk zijn zestiende-eeuws, ging Gielis verder. Het orgel stamt echter uit de zeventiende eeuw en het werd door Pieter Goltfuss gemaakt. Het is een van de best bewaarde orgels uit die tijd en het heeft een heel hoge artistieke waarde. De bezoekers vernamen vervolgens

Bezoek aan het Groot Begijnhof van Leuven

dat de preekstoel uit 1661 dateert. Die datum prijkt op de achterkant van de trappen. De preekstoel is net als het hoogaltaar, de zijaltaren en de biechtstoelen gebouwd in barokke stijl.

Prof. Gielis wees de bezoekers ook op de negentig grafstenen op de vloer die tijdens renovatiewerken werden blootgelegd. De grafstenen die over de hele kerk verspreid liggen, waren bedoeld voor priesters en begijnen. De inscripties in gotische letters geven aan dat ze begraven werden tussen 1396 en 1753. Prof. Gielis attendeerde verder nog op de veertien grote beelden bovenaan de arcades die het schip van de twee zijbeuken scheidt en op de moderne Kruisweg in de rechter zijbeuk. De beelden op de reeks bogen stellen de twaalf apostelen voor en Maria en Jozef met het Kind Jezus. Ze zijn uitgevoerd in sobere barokstijl. Achter elk beeld ziet men een schaduw, een soort van kunstmatige tint in zwarte verf achter de beelden. Dat is een opvallend kernmerk dat in de vijftiende tot de achttiende eeuw redelijk bekend was in de Lage Landen en in Duitsland. De moderne Kruisweg van Hilde Van Sumere bestaat uit veertien vierkante witte marmeren beelden die het lijdensverhaal van Christus verbeelden. Hun sobere lijnen en hoeken roepen de ingetogen en intense manier op van Jezus' opgang naar Golgotha. Het feit dat elk vierkant op een punt rechtop blijft staan, verwijst naar de wereld die niettegenstaande het lijden steeds verder gaat.

Wandelend door de kerk konden de bezoekers de verschillende veertiende-, vijftiende- en zeventiende-eeuwse muurschilderingen bewonderen die sinds de restauratiewerken in de jaren tachtig van de vorige eeuw in de kerk zijn ontdekt. Prof. Gielis verduidelijkte dat het wel degelijk om muurtekeningen gaat en niet om fresco's aangezien de tekeningen op droge plaaster zijn aangebracht. Hij gaf een gedetailleerde uitleg bij de muurschildering naast de westelijke ingangsdeur. De indrukwekkende muurschildering die relatief goed bewaard bleef valt onmiddellijk op door haar rijke kleurintensiteit en haar intrigerende iconografie. Aan de oorsprong van deze voorstelling ligt Mattheus 25, 1-13, de parabel van de wijze en de dwaze maagden. Die iconografie wordt in verband gebracht met het Laatste Oordeel. De wijze maagden zijn een voorafbeelding van de uitverkorenen en de dwaze van de verdoemden.

In hetzelfde denkschema worden de wijze maagden geassocieerd met de deugden en de dwaze met de ondeugden. Jezus Christus is de bruidegom, die voor de poort van het Rijk Gods, d. i. voor een gebouwtje met uitspringende hoektorens staat. De trappen naar de constructie worden opgegaan door de wijze maagden en afgedaald door de dwaze maagden. De wijze maagden, met banderollen boven hun hoofden die naar de deugden verwijzen (de bovenste is de reinheid), zijn mooi gekleed. Hun lange haren hangen los om de schouders en ze dragen elk hun brandende lamp. Christus verwelkomt hen in het Rijk Gods met uitnodigende rechterhand. De dwaze maagden daarentegen worden naar de hel verwezen. Ze dragen lege, omgekeerde lampen en boven hun hoofden zweeft een duivelse figuur met een ijzeren pook. Hun frivole kledij met modieuze opzichtige hoofddeksels symboliseert de ondeugden. Een nog leesbare banderol vermeldt de *luxuria*. De maagd op de onderste trap valt bijna in de geopende hellepoort, traditioneel voorgesteld als een geopende mond met vlammend vuur. De overwelfde ruimte onder de trap toont een kerkinterieur met een altaar. Het gepolychromeerde passeretabel is duidelijk zichtbaar. Links zijn bedrijvige vrouwen voorgesteld die goede werken uitvoeren, terwijl rechts de slechte vrouwen zich overgeven aan de ondeugden: één draagt een geldbeurs, een andere spiegelt zich en een derde rukt zich de haren uit het hoofd van nijd. Rechts verbeeldt een slapende begijn de luiheid. Ze merkt zelfs de aanwezigheid van de brandende hellemuil niet op. Deze parabel, gecombineerd met de deugden en de goede werken, past met haar moraliserende en didactische instelling perfect in een begijnenkerk. Ze moet de vrome vrouwen er aan herinneren in hun levenswandel het rechte pad te houden met als uiteindelijke beloning de vereniging met de mystieke Bruidegom.

Lieve Uyttenhove begon de rondgang in het begijnhof aan de hoofdingang. Ze vertelde eerst dat het Groot Begijnhof eigendom is van de KU Leuven en bestemd voor de huisvesting van studenten, academici en ander KU Leuven personeel. Er zijn ongeveer 300 appartementen in 99 huizen. Het is een van de grootste nog bestaande begijnhoven in de Lage Landen. Het strekt zich uit aan beide zijden van de Dijle met in het midden een soort

eiland. Het Leuvense begijnhof lijkt op een kleine stad in de stad. Het bestaat uit een aaneenschakeling van straten, pleinen, tuinen en parken, met huizen en conventen in traditionele baksteen- en zandsteenstijl. Het is ontstaan in het begin van de dertiende eeuw. De oudste schriftelijke documenten dateren uit 1232. Een Latijnse inscriptie

Bezoek aan het Groot Begijnhof van Leuven

‘Anno domini MCCXXXIII curie incepit’ bij de noordelijke ingang op de kerk vermeldt 1234 als oprichtingsdatum. Maar wellicht is de gemeenschap vroeger ontstaan. Zestiende-eeuwse Leuvense historici, zoals Justus Lipsius, geven 1205 als stichtingsdatum aan.

Net als andere begijnhoven in Vlaanderen beleefde het Leuvense begijnhof een gouden tijdperk in de dertiende eeuw en begon het in de zestiende eeuw te lijden onder religieuze conflicten. Naar het einde van de zestiende eeuw kende het begijnhof een tweede bloeiperiode die in het laatste kwart van de zeventiende eeuw haar hoogtepunt bereikte. Tussen 1650-1670 lag het aantal begijnen op driehonderdzestig. Als gevolg van oorlog en ziekten was het aantal rond 1700 tot driehonderd gedaald. Tegen het midden van de achttiende eeuw waren er slechts tweehonderdvijftig begijnen. Dit resulteerde in een geleidelijke kentering tot het begijnhof met de Franse Revolutie zo goed als verdween. Toch kwam het in Leuven niet tot een openbare verkoop van de goederen, zoals met de meeste kloosters en abdijen na de Franse Revolutie gebeurde. De eigendommen van het Leuvense begijnhof werden in bezit genomen door de plaatselijke Commissie van Openbare Onderstand (godshuizen). De overgebleven begijnen mochten in hun huizen blijven wonen terwijl leegstaande huizen aan oudere personen en aan armen werden verhuurd. Enkele geestelijken woonden tot hun pensioen in het begijnhof, onder hen de laatste prior van de Abdij van Villers. De laatste priester die het begijnhof bewoonde, stierf in 1977 op honderdenzevenjarige leeftijd. De laatste begijn stierf in 1988. In 1960 besloot de Commissie van Openbare Onderstand het begijnhof te verkopen. Het werd immers bewoond door personen die financieel niet in staat waren de huizen te onderhouden. De KU Leuven besloot toen het complex met inbegrip van de kerk te kopen en te restaureren. Het werd in 1998 officieel door UNESCO erkend als Werelderfgoed.

Op weg naar het Spaans Kwartier – een zeventiende-eeuwse uitbreiding

van het begijnhof – legde Uyttenhove uit dat de open plek die men er aantreft, te wijten is aan het slopen van enkele huizen in de negentiende eeuw. Het Spaans Kwartier bestond ook vroeger uit steegjes en smalle straatjes en is dus niet ontstaan rond een centrale binnenplaats waar alle huizen op uitgeven, zoals bijvoorbeeld in het begijnhof van Brugge. Het Spaans Kwartier is ook bekend onder de naam Aborg (oude burcht). De naam lijkt te verwijzen naar een eerdere vestiging van de Heren van Leuven. Op de open plek zou een veldslag uitgevochten

zijn. Helaas zijn er geen harde bewijzen voor die hypothese. Vijf huizen in het begijnhof dateren uit de zestiende eeuw. Drie ervan zijn nog in vakwerk gebouwd

Het huis van Chièvres werd gebouwd in 1561 overeenkomstig het testament van Maria van Hamal, de weduwe van de hertog van Aarschot Willem de Croy. Hij was adviseur in politieke aangelegenheden van Keizer Karel V. Het dak van het huis heeft een ui-vormige top. Het verwijst naar de twee torens van het kasteel van de hertog in Heverlee (Arenbergkasteel). Het overgrote deel van de andere huizen dateert uit 1630-1670. Ze werden opgetrokken in de plaatselijke, traditionele stijl, verrijkt met sobere, barokelementen. De gevels zijn in rode baksteen, versierd met kruiskozijnen uit zandsteen voor ramen en deuren. Typisch voor het Leuvens begijnhof zijn de vele dakkapellen die vaak uitgewerkt zijn met trapgevels en ronde boogramen. Meerdere huizen hebben geen of kleine ramen op de begane grond. De begijnen stonden immers op hun privacy. Huizen met grote ramen op het gelijkvloers werden gewoonlijk verstopt achter een hoge muur. Enkele oorspronkelijke huizen werden vervangen. Andere werden gebouwd in de negentiende eeuw.

Aansluitend bij de uitleg van prof. Gielis hernam Uyttenhove dat de kerk in vroeg-gotische stijl is gebouwd met romaanse elementen. Zoals gebruikelijk voor congregaties van vrouwelijke religieuzen heeft de kerk geen toren maar een dakruiter. Sinds 1998 heeft de dakruiter een kleine beiaard die elk half uur een korte melodie speelt. De kleine beiaard bestond uit slechts zestien klokken. In 2009 werden er negenentwintig nieuwe klokken met een klavier voor het handmatige bespelen van de beiaard toegevoegd.

Op het einde van de rondleiding dankte prof. Fadil alle sprekers voor de leerrijke namiddag. Niettegenstaande de regen en de nodige paraplu's werd ook de rondgang een succes. De bezoekers wisten de stemming erin te houden en stelden geïnteresseerd vragen aan de drie sprekers.

Lieve Uyttenhove

Huisjes in vakwerk

Huis van Chièvres

19

De Goddeloze muziekclub: religieuze expressie in populaire muziekgenres

De band tussen religie en muziek lijkt op het eerste gezicht behoorlijk eentonig: klassieke muziek zwaait de plak in onderzoek en in de wandelgangen, als muziek überhaupt aan bod komt. Dit tot grote frustratie van Dries Bosschaert en Thomas Valgaeren. Zij gingen op zoek naar een onderstroom van alternatieve opvattingen en vonden die ook bij verschillende collega's, die

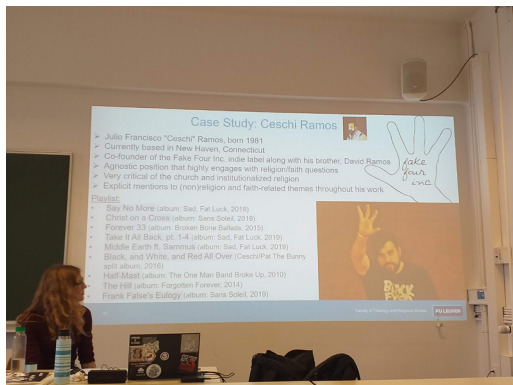
maar wat graag hun liefde voor muziek en haar verhouding tot religie verkondigden. De Goddeloze muziekclub was geboren. Tot dusver bracht het initiatief al lezingen voort over Leonard Cohen, U2, hard dance, heavy metal, indie hiphop en punkrock, en huidige academiejaren zal de club haar inspanningen voortzetten met jazz, country, pop en hopelijk nog veel meer.

Verschillende muziekgenres hebben een intense relatie met religie. Sommigen verheerlijken het, anderen zetten zich ertegen af met vlijmende kritiek of gaan op een creatieve manier om met het religieuze discours. Desondanks wordt dit onderwerp zelden besproken in de academische wereld, zelfs niet in een meer informele context. Het enige genre dat min of meer expliciet wordt geaccepteerd aan de faculteit is klassieke muziek, vanwege haar status als een 'superieur' genre. Tijdens een inmiddels historische koffiepauze in de zomer van 2019 besloten Dries Bosschaert en Thomas Valgaeren het heft in handen te nemen en hier iets aan te doen. Zij geloven dat met name alternatieve muziekgenres nieuwe generaties en subculturen helpen om hun identiteit te vormen en na te denken over existentiële vraagstukken, terwijl ze creatief omgaan met eerdere muzikale tradities en religieuze concepten. Hun passie voor deze alternatieve muziekgenres resulteerde in de Goddeloze muziekclub.

Het doel van het project was niet om de waarde van klassieke muziek te bekritisieren, maar om te laten zien dat er zoveel meer te ontdekken valt. Een voorbeeld: academici prijzen regelmatig – en terecht – componisten als Bach voor hoe hij religieuze thema's in zijn muziekstukken verwerkt. Maar over de kritische kijk op eschatologie in "All the Good Girls Go to Hell" van Billie Eilish wordt met geen woord gerept. De Goddeloze muziekclub poogde dergelijke hiaten op te vullen. Vanaf oktober 2019 vond er dan ook een reeks

lezingen plaats over religieuze thema's in populaire en alternatieve muziek, voornamelijk door jongere onderzoekers. Het format balanceerde tussen een traditionele lezing en een luistersessie. De presentatoren waren vrij om een genre te kiezen dat hen nauw aan het hart lag of om te focussen op specifieke artiesten. De veelheid aan methodologieën die aan bod kwamen, toont aan dat er toekomst zit in dit soort onderzoek.

Prof. dr. Johan Verstraeten en prof. dr. Anne Vandenhoek kozen ervoor om de religieuze thema's in de nummers van één artiest uit te lichten, respectievelijk Leonard Cohen en U2. Ze lieten zien hoe hun favoriete artiesten een dynamische dialoog met religie tot stand brachten in hun teksten en muziek, soms subtiel, soms erg expliciet.

Twee andere lezingen gingen voor een historische benadering van hun favoriete genre: Bryan Beeckman besprak de relatie tussen Nederlandstalige hard dance (de gabbermuziek) en de kerk als een opeenvolging van actie en reactie. Anton Lingier illustreerde hoe Punkrock stevast worstelde met zichzelf en hoe dit mogelijkheden creëert voor bands als Propagandhi om de traditionele vijandigheid tussen punk en de kerk om te buigen tot een alternatieve boodschap. Thomas Valgaeren behandelde heavy metal vanuit een thematische invalshoek, door te bestuderen hoe Metal religie omarmt, teruggrijpt naar het paganisme, satanisme verheerlijkt of atheïsme predikt. In de voorlopig laatste lezing onderzocht Sofia Nikitaki de nuances van non-religie, non-theïsme en secularisme en hoe de verschillen tussen deze concepten cruciaal zijn om verschillende opvattingen over religie in indie hiphop te begrijpen.

Dries en Thomas kijken terug op een geslaagd project. Het succes van de Goddeloze muziekclub laat zien dat er een duidelijke behoefte is aan dit soort initiatieven en ze zijn dus zeker van plan om voort te gaan met de club, aangezien een aantal geplande lezingen aan het einde van het tweede semester moest worden uitgesteld en veel genres nog onaangeroerd zijn. Momenteel nog toekomstmuziek, maar komend academiejaar hoopt de Goddeloze muziekclub onder andere lezingen te organiseren over country door John Arblaster, jazz door Dries Bosschaert en popmuziek door Lindsay Desmet. Gezien de ruime belangstelling voor het onderwerp, zullen de oorspronkelijk Nederlandstalige bijeenkomsten in het Engels doorgaan

De Goddeloze muziekclub: religieuze expressie in populaire muziekgenres

om ook de internationale tak van de faculteit van een broodnodig streepje muziek te voorzien.

Auditief geprikkeld? Hieronder vind je een representatief nummer van elke voorbijje sessie om je eigen muzikale ontdekkingsreis mee te beginnen. Wie nood heeft aan meer, kan uiteraard om bijkomende nummers en artiesten vragen bij de presentatoren.

Leonard Cohen – You Want it Darker

U2 – Peace on Earth

Hard dance: Alternative Creators – The Beast

Heavy metal: Eluveitie – Worship

Punkrock: Propagandhi – Victory Lap

Indie hiphop: Ceschi – Black, and White, and Red All Over

*Deze bijdrage is deels gebaseerd op het reeds verschenen TRN-artikel over de Godless Music Club, eveneens door Thomas Valgaeren

Thomas Valgaeren

20.1 XVIII. International Conference on Patristic Studies, Oxford, 19-24 augustus 2019

Wat festivals zijn voor muzikanten en muziekliefhebbers, dat zijn academische congressen voor onderzoekers. In het vakgebied van de patristiek staat iedere vier jaar één bijeenkomst op ieders kalender: het congres te Oxford. Van over de hele wereld trekken specialisten in alle facetten van het vroegchristelijke onderzoek naar de stad van J.R.R. Tolkien en C.S. Lewis. Zoals te verwachten valt van een congres in Engeland ving het gebeuren aan met een afternoon tea. Voor de ervaren academici is dit de uitgelezen kans om bij te praten met oude bekenden en voor de jongere collega's de kans om kennis te maken met de wetenschappers die anders slechts gekend zijn als naam op een titelpagina. Voor de toeristen die in de naburige tuinen rondliepen bood dit theemoment dan weer een uitgelezen kans om een wetenschappelijke bijeenkomst - iedereen in kled of kostuum - in Oxford met eigen ogen te zien.

De tuin van Christ Church

Over de setting van Oxford kan veel gezegd worden. Weinig universiteiten kunnen de geschiedenis en grandeur van Oxford evenaren. De middeleeuwse colleges stralen traditie en geleerdheid uit en steken tegelijk fris en tijdloos af tegenover de moderne stad die Oxford ook is. De organisatie van het congres weet uiteraard deze troeven van haar stad uit te spelen. De openingslezing en een slotconcert vonden plaats in Christ Church Cathedral, het hart van het grootste college in Oxford. Sommige deelnemers konden ook hun ontbijt genieten in de imposante ontbijtzaal van datzelfde Christ Church (liefhebbers van Harry Potter zullen de eetzaal van Zweinstein hierin herkennen). Het congres bood daarnaast de gelegenheid om de uitstekende collecties kunst en erfgoed in Oxford te raadplegen. Voorbeelden daarvan zijn de kunstcollecties van de Ashmolean Museum of de verzameling handschriften van de Bodleian Library. De meeste deelnemers van het congres verbleven in één van de vele colleges van Oxford en konden dus naar hartenlust tussen tuinen en steegjes navigeren naar de lezingen van het congres. Zelf had ik de kans om voor mijn onderzoek twee handschriften te raadplegen en om door de prachtige Oxford Meadows te wandelen op enkele vrijgemaakte momenten.

Interieur van Christ Church Cathedral

De Great Hall van Christ Church (de ontbijtzaal).
Bron: Wikimedia Commons

Laat het voorgaande niet de aandacht afleiden van de essentie: het patristisch congres te Oxford is het grootste wetenschappelijke event binnen de studie van het vroege christendom. Het congres biedt, over zes dagen heen, de ruimte voor zeventien langere plenaire lezingen en meer dan achthonderd kortere lezingen. De lezingen kunnen gaan van traditionele onderwerpen en methodes naar meer innovatieve aanpakken. Steeds gaat het om deugdelijk onderzoek. Het enorme aanbod van lezingen in Oxford heeft zijn voor- en nadelen. Het voordeel is dat iedere deelnemer over deze zes dagen een schema kan opstellen dat het beste beantwoordt aan zijn/haar academische interesse. Bovendien kan het congres op deze manier zo exhaustief mogelijk zijn en aldus zijn reputatie als grootste in zijn categorie waarmaken. Het nadeel van deze eerder exhaustieve aanpak is dat het veel voorbereiding vergt om een zo zinvol mogelijk programma uit te dokteren. Hoe goed je je ook voorbereidt, je zal altijd wel een interessante sessie of lezing missen. Dat maakt dat de publicatie van de lezingen van het congres des te meer een gebeurtenis is om naar uit te kijken.

Als theologen en religiewetenschappers uit Leuven mogen we onszelf op de borst slaan: KU Leuven was zowel numeriek als inhoudelijk zeer sterk aanwezig. Collega's uit de onderzoekseenheden Bijbelwetenschappen en Geschiedenis van kerk en theologie van onze faculteit, evenals collega's uit de departementen Griekse en

Een plenaire lezing op het congres

Latijnse literatuur van de faculteit Letteren, gaven het beste van zichzelf over deze zes dagen. De bekroning voor het Leuvense team was wellicht de eer die prof. Anthony Dupont had om één van de avonden af te sluiten met een plenaire lezing over genade, oorsprongszonde en predestinatie in Augustinus' Stad Gods. Het zal een lichte overdrijving zijn, maar sommigen durfden zelfs beweren dat dit niet het Oxfordcongres was, maar het Leuvencongres in Oxford.

High Street in Oxford

Niet alleen de academici waren aanwezig op het congres, ook de wetenschappelijke uitgeverijen hadden een prominente plaats hier. Tijdens de koffiepauzes kon je snuisteren tussen de boeken van de grote uitgeverijen in het vakgebied, zoals Brill, maar ook de Belgische uitgeverijen Brepols en Peeters. De bijdrage van deze Belgische uitgeverijen mag onderstreept worden. Brepols demonstreerde in de workshop Digital Patristics een aantal van haar nieuwe digitale hulpmiddelen en gaf op één van de dagen een receptie op dit congres. Uitgeverij Peeters is op haar beurt vooral bekend als de uitgeverij die instaat voor de publicatie van de Proceedings van het congres.

Wat mij en mijn collega's opviel bij dit congres was de warme en collegiale sfeer onder de aanwezigen. De informele bijeenkomsten bij teatime of op een receptie waren dan ook geen vrijblijvende braspertijen, maar waren een nodige ontspanning na een lange dag vol lezingen. Ze gaven de gelegenheid tot serieuze en minder serieuze nabesprekingen met collega's en nieuwe contacten. En dat ontspannende bijeenzijn leidt op zijn beurt weer tot een nauwere band tussen collega's in het veld, tot mogelijke nieuwe samenwerkingen, en voor wie er de kans toe krijgt: een extra reden om uit te kijken naar het nieuwe congres in 2023.

De vleugel van Christ Church waar zich de ontbijtzaal bevindt

Aäron Vanspauwen

20.2 Kos: toeristisch Elysion of vergane glorie?

Terwijl de meerderheid van de Belgen deze zomer een vakantie boekten in eigen land om lekker te kuieren aan de costa Blankenberge of te genieten van het Ardense groen, trok ik naar het zonovergoten Hellas (Gr. Ελλάς), meer bepaald het Griekse eiland Kos (Gr. Κως). Als kind was ik er reeds met mijn ouders en broer naar toe geweest en hierdoor was ik reeds met het idyllische eiland bekend. Ik herinnerde me Kos voornamelijk als een aangenaam toeristisch eiland dat meerdere troeven had: prachtige stranden, afgelegen resorts, enkele bezienswaardige historische sites en, niet te vergeten, al het lekkers dat de Griekse keuken te bieden heeft (lamskoteletten, calamares, baklava en tzatziki). Beantwoordt mijn herinnering aan de actuele realiteit of is het slechts een vage herinnering aan wat Kos ooit geweest is?

De theoloog in mij was allereerst nieuwsgierig naar de religieuze beleving op Kos. Zoals verwacht wordt van een Grieks eiland is de meerderheid van de bevolking van Kos orthodox christen. Daarnaast is er een minderheid moslim, alsook rooms-katholiek. De enige katholieke kerk is te vinden in Kos-stad in de buurt van het Romeinse Odeon. Echter, zoals ook het geval was bij de orthodoxe kerken die ik op mijn reis tegenkwam, was deze jammer genoeg gesloten.

Asklepieion

Door mijn interesse in Griekse geschiedenis en voorliefde voor de Griekse taal heb ik ook enkele historische bezienswaardigheden bezocht. Noemenswaardig is dat nagenoeg alle bezienswaardigheden die ik bezocht heb gratis waren. Enkel het Asklepieion (Ἀσκληπιεῖον) was betalend. Dit is zeker een bezoek waard. Het Asklepieion, genoemd naar de halfgod Asklepios (Gr. Ἀσκληπιός) uit de Griekse mythologie, was vroeger één van de grootste asklepieia of helingscentra in de Griekse en Romeinse wereld. Het werd in meerdere fases vanaf de 5e eeuw v.Chr. gebouwd. 242 v.

Chr. was een belangrijk jaar voor de Asklepieion van Kos, omdat toen het heiligdom als dusdanig door heel Griekenland erkend werd, alsook een vijfjaarlijks festival, de Grote Asklepieia, met muziek en atletische spelen ter ere van Asklepios geïnitieerd werd. Rond de 5e eeuw n. Chr. zou de site ook door christenen in gebruik zijn geweest. Dit is duidelijk door de restanten van een kerk waarin het christogram ICXP (Ιησοῦς Χριστός, Jezus Christus) gegraveerd is. Zij die geïnteresseerd zijn in oude Griekse inscripties kunnen terecht in de moderne exhibitieruimte waar de restanten met inscripties, over o.a. priesterschap en het verbod op het kappen van cipressen op het heiligdom, tentoongesteld zijn.

De meeste historische bezienswaardigheden waren amper en/of slecht onderhouden. Een goed voorbeeld hiervan is het kasteel in Antimachia. De omwalling van dit kasteel, dat in de vroege 14e eeuw door de Orde van Sint-Jan gebouwd werd, staat nog steeds grotendeels overeind. Binnenin is er echter weinig te zien, afgezien van twee Venetiaanse kerken die, zoals reeds vermeld, gesloten waren. Schrijnend aan deze site is het aanzicht van een gebouw dat vroeger een eet- en drankgelegenheid was die er nu maar verwilderd, afgeleefd en verlaten bij lag. Een restant uit de hoogdagen van het toerisme op het eiland. Het gegeven dat we er nagenoeg alleen rondwaalden maakte het tafereel nog grimmiger en deed wat denken aan een uit de films geplukte *ghost town*. Naast het kasteel in Antimachia leek de plataan van Hippocrates ook zijn beste tijd gekend te hebben. Onder deze boom zou, volgens de legende, Hippocrates, die aanzien wordt als de grondlegger van de westerse geneeskunde (denk hierbij aan de Eed van Hippocrates), zijn leerlingen onderricht hebben. Echter, de boom lag er maar haveloos en verlaten bij. Of dat aan het tekort aan toeristen te wijten is hou ik even buiten beschouwing.

Al waren er weinig toeristen, wat begrijpelijk is gezien de huidige situatie, en lagen sommige bezienswaardigheden er maar onverzorgd bij, toch is Kos nog steeds na al die jaren de moeite waard. Voor zij die liever in *speedo*, badpak, bikini of zelfs monokini aan een strandstreep flaneren in plaats van een bezoek aan Kos' historische sites: treur niet! De stranden liggen er nog steeds verzorgd bij en je kan er overal nog steeds van een overheerlijke frisse *frappé* genieten!

Bryan Beeckman

20

DATUM	NAAM	TITEL	PROMOTOR(EN)	CORRECTOREN	OE
17.09.19	Michael Richards	Faith in Dialogue. Recontextualizing Catholic School Identity and Mission in a Diverse and Changing United States. Theoretical, Empirical and Praxeological Dimensions for a Catholic Dialogue School.	D. Pollefeyt	L. Ozar L. Boeve A. Dillen	P
01.10.19	Morris Ibiko Minisare Masiri (Radboud)	The Kenotic Theology of Hans Urs von Balthasar as a Critical Foundation for African Liberation Theology	S. van Erp C. Hübenthal	D.A.T. Müller Y. de Maeseneer E. Borgman E. Opongo J. Castillo Guerra A. van den Hoogen R. Vosloo	S
04.11.19	Samuel Pomeroy	Chrysostom as Exegete: Scholarly Techniques and Traditions in the Homilies on Genesis	J. Leemans P. Van Deun	J. Verheyden G. Roskam S. Morlet	G
08.11.19	Anne Solen Andréa Mickaela Kerdraon (ICP)	La pensée du tragique chez Martha Nussbaum et Paul Ricoeur. Vers une éthique théologique accueillante aux fragilités humaines	Y. De Maeseneer/ P. Bordeyne	J. Verstraeten E. Falque	E
12.11.19	Joseph Belepe Nkema Nkumu (ICP)	Les Bakambi. Une approche de renouveau ecclésial ou persistance du modèle clérical?	A. Vandenhoeck/ F. Moog	J. Moons M. Zola L. Forestier	P
15.11.19	Adanna James	Towards a Poetics of Disability Theology: From Paul Ricoeur to Édouard Glissant and Jean Vanier.	Y. De Maeseneer	G. Boodoo A. Liégeois C. Kern	E

DATUM	NAAM	TITEL	PROMOTOR(EN)	CORRECTOREN	OE
02.12.19	Kingsley Ndubueze	Taking Care of our Common Home in the Anthropocene: In Search of A New Ethical Stance Towards Creation	J. De Tavernier	S. Kanayankal S. van den Heuvel Y. De Maese- neer	E
11.12.19	James Panthala- nickel	Luke's Strategy for the Salvation of the Rich. An Exegetical Analysis of Key Pericopes in the Gospel	J. Verheyden	B. Koet F. Noël J. Schröter	B
18.12.19	Ján Polák (ICP)	L'inspiration catéchuménale de toute catéchèse dans le Directoire général pour la catéchèse	F. Depoortere J.L. Souletie	H. Geybels J. Molinario	P
07.05.20	Anselm Ngetwa	Mwalimu Nyerere's Fundamental Option for Poor People: How he was Influenced by his Christian Faith and how he Resolved the Tension Between Development and Liberation Paradigms.	J. Verstraeten	M. Clark D. Vansacker E. Van Stichel	E
18.05.20	Jean Fathi (REL)	Apologie et Mysticisme chez les chrétiens d'Orient : Recherches sur al-Kindī et Barhebraeus (vers 820 & 1280)	J. Verheyden/ H. Teule	B. Roggema J. Monfer- rer-Sala E. Platti	B
18.05.20	Ikenna Paschal Okpaleke	Transformation through Dialogue: Ecumenical and Interreligious Identities in Nigeria	A. Mayer/ M. Iwuchukwu	N. Sagovsky T. Merrigan P. De Mey	S
29.06.20	Jolly Pavunny Vasupura- thukaran	The Covenant of Love: A Liturgical and Theological Investigation into the Rites of Marriage of Three Liturgical Traditions of the Catholic Church	J. Geldhof	B. Groen G. Quicke S. Van den Bossche	P

Ontmoeting. Religie als relatie in christelijk perspectief (R. Faesen)

In de optiek van de Middelnederlandse auteur Jan van Ruusbroec (1293-1381) komt de werkelijkheid tot vervulling bij een echte ontmoeting van de mens als mens met God als God. Zulk een relatie en ontmoeting impliceren enerzijds de blijvende alteriteit van God en mens, maar anderzijds hun beider capaciteit om een ander te ontmoeten, zonder met die ander samen te vallen. Zo verschijnt dan de religieuze dimensie in het menselijk bestaan als een relatie – en de mooiste gestalte daarvan is wat Ruusbroec minne noemt, dat wil zeggen: een relatie die in wezen liefde is, en die de totale mens betreft, in al diens dimensies, tot in het “zijn”. Meer nog, in dit christelijke perspectief verschijnt de mens zelf als fundamenteel relationeel. Immers, de

oorsprong van het “zijn” van de mens is God, die in zichzelf relatie is, Vader, Zoon en Heilige Geest. Die relatie en de ontmoeting, die er het brandpunt van is, vormen het hoofdthema van de christelijke mystieke literatuur en van talloze artistieke expressies.

Rob Faesen SJ is hoogleraar aan de KU Leuven en aan de Universiteit van Tilburg (Franciscus-Xaverius Leerstoel). Ook is hij lid van het Ruusbroecgenootschap (Universiteit Antwerpen). Zijn onderzoek richt zich voornamelijk op de geschiedenis van de Middelnederlandse mystieke literatuur.

Rob FAESEN, *Ontmoeting. Religie als relatie in christelijk perspectief* (Oratio), Amsterdam, Sijbolet, 2020, 80 blz., ISBN: 9789491110498.

De Bijbel lezen: gisteren, vandaag en morgen.
Verlagboek van de Didachè-studiedagen Bijbel 2019
 (P. Kevers & Br. Beeckman)

Sinds 1970 organiseert de Vlaamse Bijbelstichting, in samenwerking met de Faculteit Theologie van de KU Leuven, jaarlijks een tweedaagse studiesessie rond een bijbels thema. De 50ste editie in 2019 werd een feestelijke jubileumsessie met een breed thema: 'De Bijbel lezen: gisteren, vandaag en morgen'. In dit boek worden de teksten van de lezingen gebundeld.

Een eerste reeks bijdragen behandelt de paradoxale relatie tussen Bijbel en geschiedenis. Een Bijbelverhaal hoeft niet 'echt gebeurd' te zijn om toch 'waar' te zijn. Voor veel bijbellezers blijft dit een moeilijk gegeven. Een tweede reeks gaat over de rol van de Bijbel in de catechese en het godsdienstonderwijs. Hoe is de bijbeldidactiek en -hermeneutiek de voorbije 50 jaar geëvolueerd en hoe gaat het er vandaag aan toe? Welke uitdagingen zijn er voor de toekomst? In een derde reeks worden enkele (nieuwere) vormen van Bijbel lezen gepresenteerd: de *Lectio Divina*, het Leerhuismodel en de Bijbel op internet en in de nieuwe sociale media. Een kort overzicht van '50 jaar Vliebergh-Sencieleergangen / Didachè-studiedagen Bijbel' sluit de bundel af.

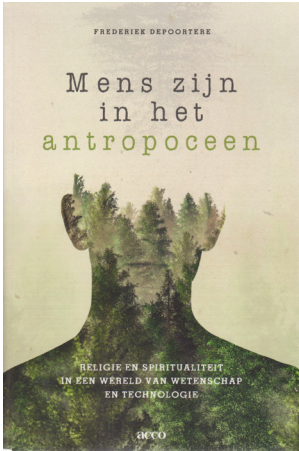
Dit boek bevat bijdragen van Hans Ausloos, Bryan Beeckman, Hans Debel, Luc Devisscher, Paul De Witte, Paul Kevers, Filip Noël, Bert Roebben, Nikolaas Sintobin en Benoît Standaert.

Bestellen kan via info@vlaamsebijbelstichting.be. Leden van de Vlaamse Bijbelstichting krijgen 10% korting. Voor meer info over de Vlaamse Bijbelstichting, zie www.vlaamsebijbelstichting.be

Paul KEVERS & Bryan BEECKMAN (red.), *De Bijbel lezen: gisteren, vandaag en morgen*, Leuven, VBS; Averbode, Uitgeverij Averbode, 2020, 180 blz., 14 x 21 cm, ISBN: 978-2-8081-1516-2, € 19,00.

Mens zijn in het antropoceen: Religie en spiritualiteit in een wereld van wetenschap en technologie (F. Depoortere)

Welkom in het antropoceen, het tijdvak waarin de mensheid zich ontpopte tot een geologische superkracht die de toekomst van het leven op aarde in handen heeft. Het antropoceen geeft aan eeuwenoude vragen een nieuwe urgentie. Wie is de mens? Wat is onze plaats in de kosmos? Wat is onze verantwoordelijkheid voor het ecosysteem van de aarde? Welke verhalen moeten we over onszelf vertellen nu we in het antropoceen aanbeland zijn?

Uitgaande van de claim dat de ecologische crisis een spirituele crisis is, stelt dit boek de vraag wat spiritualiteit nu eigenlijk is en welke bronnen van spiritualiteit ons vandaag ter beschikking staan. Het onderzoekt de verhouding tussen natuurwetenschap en het alledaagse leven alsook de verhouding tussen ecologisme en religie. Vragen die aan de orde gesteld worden zijn de volgende: Welke rol kan of moet de natuurwetenschap spelen in het organiseren van de samenleving? Wat is de verhouding tussen natuurwetenschap en politiek? Kan natuurwetenschap de functie van religie overnemen? Mogen we uit natuurwetenschappelijke bevindingen levensbeschouwelijke conclusies trekken? En zo ja, welke dan? Is de natuurwetenschap een bron van spiritualiteit en zingeving? Heeft religie bijgedragen aan de ecologische crisis en/of kan ze bijdragen aan het oplossen ervan? Wat moeten we aanvangen met de kritiek dat ecologie een nieuwe religie is geworden? Zit er een grond van waarheid in dit verwijt? En zo ja, wat kunnen we er uit leren?

Mens zijn in *het antropoceen* neemt je mee op een boeiende zoektocht naar wat het betekent om te leven in een wereld vormgegeven door wetenschap en technologie. Het biedt stof tot nadenken, maakt duidelijk hoe kwesties van religie en levensbeschouwing op onverwachte manieren opduiken in de hedendaagse maatschappij en daagt je uit om je eigen spiritualiteit te vormen in gesprek met religie, wetenschap en technologie.

Frederiek DEPOORTERE, *Mens zijn in het antropoceen: Religie en spiritualiteit in een wereld van wetenschap en technologie*, Leuven, Acco, 2020, 464 blz., ISBN: 9789463798129.

Geen toekomst zonder kleine goedheid. Naar genereus samenleven in verantwoordelijkheid vanuit Emmanuel Levinas

(R. Burggraeve)

Zijn mensen wolven voor elkaar of elkaars hoeders? Kiezen we voor een samenleving gebaseerd op baatzucht of op genereuze verantwoordelijkheid? Het ethisch appel van het sterke en kwetsbare gelaat van de ander uit het denken van Emmanuel Levinas vormt voor Roger Burggraeve de toetssteen in het zoeken naar de grondslagen voor humaan samenleven. Doordenken over maatschappelijke thema's als geweld en macht, rechtvaardigheid, politiek en staat, totalitarisme en mensenrechten ...: dat alles is noodzakelijk om de kleine goedheid zinvol ter sprake te brengen. Anders verwordt ze tot altruïstisch sentimentalisme en 'lollige liefde'.

Als uitdrukking van ethisch individualisme is de kleine goedheid een hefboom die elk sociaal, economisch en politiek systeem openbreekt. Tevens opent zij een nieuw perspectief op de toekomst: 'ze wint nooit, maar wordt ook nooit overwonnen'. Ze is de vonk van de Oneindige in de eindige!

Roger Burggraeve die als geen ander het gedachtegoed van Levinas kent, weet in dit boek de draagwijdte ervan aan te tonen in confrontatie met het heersende denken in onze neoliberale samenleving. Hij is emeritus professor aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven.

Roger BURGGRAEVE, *Geen toekomst zonder kleine goedheid*, Antwerpen/Heeswijk, Halewijn/Berne Media, 2020, 296 blz., € 21,95.

To Love Otherwise. Essays in Bible Philosophy and Ethics (R. Burggraeve)

Dit boek brengt een filosofische lezing van de Schrift. Zij veronderstelt dat de Bijbel zelf originele gedachten opwekt. De hermeneutische inspiratie hiervoor komt uit de Talmoedische filosofie van Emmanuel Levinas; een filosofie die een contextuele benadering van de Schrift serieus neemt, maar deze ook overstijgt. Concreet gaat deze intellectuele toelichting in de Bijbeltekst op zoek naar antropologische, ethische en metafysische inzichten die voor iedereen toegankelijk en mededeelbaar zijn (kat' holon).

Na het eerste hoofdstuk, dat de mogelijkheid en de originaliteit van een filosofische lezing van de Schrift onderzoekt, wordt deze specifieke hermeneutiek toegepast op enkele verhalen uit het Eerste en Tweede Testament:

- Heteerstescheppingsverhaal (Gn 1) genereert een bedachtzame reflectie over verschil en gelijkwaardigheid en over onze verantwoordelijkheid voor de schepping.
- Het verhaal van Kaïn en Abel (Gn 4) daagt uit om na te denken over geweld en het ontwaken van het geweten.
- De geschiedenis van Nabot en zijn wijngaard (1 K 21) genereert een gedifferentieerd denkproces over aangedaan onrecht, oordeel en vergelding, en voorbij het verhaal, over vergeving en verzoening.
- Het verhaal van Maria boodschap (Lc 1) geeft te denken over de paradoxale relatie tussen roeping (heteronomie) en vrijheid (autonomie).
- Het verhaal van de rijke jongeman (Mt 19; Mc 10; Lc 18) zorgt voor een diepgaande beschouwing over de paradoxale verhouding tussen ethische verboden en liefde.
- Het parabel van de barmhartige Samaritaan (Lc 10) zet ons aan het denken over de ziel en de incarnatie van onze meerzijdige verantwoordelijkheid, en brengt ons, daar voorbij, tot een nieuwe visie op de Barmhartige, Christus de mensgeworden Zoon, de (eschatologische) toekomst en de 'verloste ethiek'.

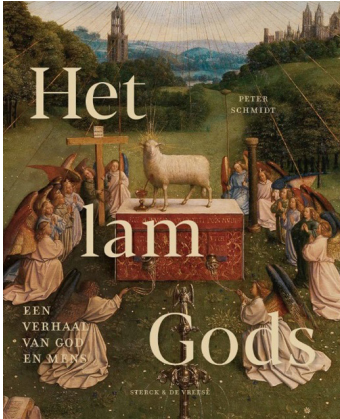
De filosofische lezing van elk van deze verhalen daagt niet alleen christenen uit om in hun geloof op zoek te gaan naar inzicht en dialoog, maar ook alle andere mensen om de Bijbel ernstig te nemen en erin op zoek te gaan naar inspiratie om de beschaving te vermensenlijken.

Roger Burggraeve SDB is emeritus hoogleraar (moraaltheoloog, Levinasonderzoeker, Bijbelfilosoof) aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven, België.

Roger BURGGRAEVE, *To Love Otherwise. Essays in Bible Philosophy and Ethics*, Leuven, Peeters, 2020, XII-334 blz., ISBN: 9789042942165.

Het Lam Gods. Een verhaal van God en mens

(P. Schmidt)

Het Lam Gods van Jan en Hubrecht van Eyck is een uitzonderlijk meesterwerk: een van de invloedrijkste schilderijen ooit gemaakt. Peter Schmidt brengt het verhaal achter het kunstwerk. In het eerste deel schetst hij de historische achtergrond, het ontstaan en de verdere lotgevallen van het retabel. Het tweede deel leidt de lezer binnen in de complexe verhouding tussen beeld en interpretatie. De iconografische rijkdom van Het Lam Gods is niet gemakkelijk. Hoe verhouden die beelden zich nu precies tot elkaar? Hoe kijk je als eenentwintigste-

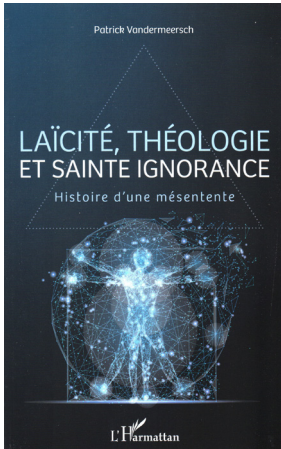
eeuwer naar een dergelijk imaginair universum en het wereldbeeld dat er de bedding van vormde? Hoe bereik je een juiste inschatting van de betekenis en vermijd je de klippen van onhistorisch hineininterpretieren? De auteur beantwoordt al deze vragen en gidst ons langs de vierentwintig panelen van het veelluik, waarbij de bijbel en de geschriften van de kerkvaders gebruikt worden als sleutels.

Peter Schmidt is kanunnik van de Sint-Baafskathedraal, dr. in de theologie en vermaard exegeet. Hij is lid van de European Academy of Sciences and Art in Wenen.

Peter SCHMIDT, *Het Lam Gods. Een verhaal van God en mens*, Gorredijk, Sterck & De Vreese, 2020, 222 blz., ISBN: 9789056155841.

Laïcité, théologie et sainte ignorance. Histoire d'une mésentente

(P. Vandermeersch)

Tegenwoordig wil men vaak ook in ons land een scherpere scheiding tussen Kerk en Staat. Hierbij heeft men vaak het model van de Franse 'laïcité' voor ogen. De auteur is in deze problematiek gedoken en hij was verrast. De laïcité is helemaal niet gegroeid om de invloed van de Kerk op het dagelijkse leven in te perken, maar om puur politieke redenen: paus Pius X was zeer conservatief en wou zich in de Franse politiek mengen. Frankrijk wou dus het concordaat opzeggen, ook al hield dat in dat men de Franse katholieken "in de handen van Rome zou overleveren." De bisschoppen zouden nu rechtstreeks door Rome benoemd worden en

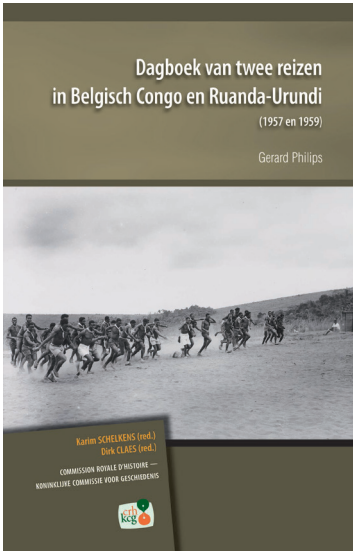
slechts wie zich aan de nieuwe kerkorde onderwierp, werd erkend. Hoewel het niet de bedoeling was, waren de ontwerpers van de wet op de laïcité (1905) er zich terdege van bewust dat zij daarmee het theologische denken, dat in volle ontwikkeling was, zouden lam leggen. In naam van de scheiding tussen kerk en staat werd het katholicisme in een conservatieve hoek geduwd.

De auteur gaat in eerste instantie de discussie met Fransen aan. Toch komt er een bredere, actuele problematiek aan bod, zoals de plicht van de Staat om een gedegen en betrouwbare kennis over het 'religieuze feit' voor iedereen beschikbaar te stellen. De Staat mag deze taak niet volledig aan religieuze genootschappen overlaten. De geschiedenis van de Franse laïcité leert ons daarbij hoe gevaarlijk het is religies pas te erkennen wanneer zij zich als georganiseerde groep presenteren. Doorgaans komt de macht dan in handen van conservatieve, zo niet van fundamentalistische vertegenwoordigers.

Patrick Vandermeersch doceerde moraaltheologie en geschiedenis van de seksualiteit aan de KU Leuven. Daarna was hij tot zijn emeritaat hoogleraar godsdienstpsychologie aan de Faculteit der godgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen.

Patrick VANDERMEERSCH, *Laïcité, théologie et sainte ignorance. Histoire d'une mésentente*, Paris, L'Harmattan, 2020, ISBN: 9782343202402.

Gerard Philips. Dagboek van twee reizen door Belgisch Congo en Ruanda-Urundi (K. Schelkens & D. Claes)

Het koloniale verleden staat dezer dagen volop in de actualiteit. De klemtoon ligt daarbij doorgaans op het politieke en economische luik van deze episode, maar wie de literatuur kent weet dat de koloniale triade bestond uit ‘politiek, kerk en ondernemingsleven’. Het religieuze luik ontbreekt weleens in de actuele debatten en de dagboeken van Gerard Philips bieden in dat verband een unieke aanvulling op ons beeld van Belgisch Congo en Ruanda-Urundi in de late jaren 1950, net voor de onafhankelijkheid.

Gerard Philips was tegelijkertijd senator, academicus en priester, waardoor zijn reisverslag een unieke inkijk biedt in de samenhang tussen de politieke, universitaire en kerkelijke milieus in het koloniale tijdperk: een zeldzaam gegeven in de bestaande literatuur. Bovendien beslaan deze dagboeken het verhaal van twee reizen, in 1957 en in 1959, waardoor de lezer van nabij de omslag in de Belgische koloniale politiek – als gevolg van de beleidswissel van de liberaal-socialistische regering Van Acker IV naar het kabinet Eyskens III – kan volgen en de stroomversnelling van de Congolese emancipatiestrijd die in de late jaren 1950 tastbaar wordt.

In dit verhaal verschijnen tal van foyers en betrokkenen. Of het gouverneurs-generaal, provincie- of districtscommissarissen of politieke leiders van opkomende Congolese politieke partijen als Lumumba's en Kasa-Vubu's Alliance des Bakongos (abako) betreft; of het gaat over de bestuurders en professoren van Congolese universiteiten en onderwijsinstellingen, over Belgische politici en bewindslieden; of over de talloze missionarissen en kerkelijke bewindslieden of aanhangers van inlandse religieuze bewegingen als het Kimbanguïsme en de Kitawala, Philips ontmoette hen allen en rapporteerde keurig en vaak kritisch. Dit tijdsdocument werd aangevuld met bronnen uit tal van politieke en kerkelijke archieven en ingeleid met een uitgebreide bespreking van de dagboekschrijver en een studie van de context.

Karim Schelkens (Lier, 1977) is voltijds hoofddocent aan de Universiteit van Tilburg en gastprofessor aan de KU Leuven, waar hij in 2007 promoveerde. Hij verricht onderzoek naar de geschiedenis van de oecumenische beweging en het domein van de academische biografie. Schelkens publiceerde als religiehistoricus uitgebreid over het Tweede Vaticaans concilie en over hervormingsbewegingen in het moderne Europese katholicisme. Hij bracht als auteur of editor een twintigtal academische boeken uit, waaronder ook een kritisch geannoteerde editie van de conciliedagboeken van Gerard Philips.

Dirk Claes (Lommel, 1966) studeerde theologie (geschiedenis van Kerk en theologie) en geschiedenis (mediëvistiek) aan de KU Leuven, waar hij in 2004 promoveerde op een onderzoek naar de Leuvense theologische faculteit in de eerste helft van de twintigste eeuw. Hij was als onderzoeker werkzaam aan de RU Groningen en de KU Leuven, en publiceerde over faculteitsgeschiedenis, religie-historische onderwerpen uit de negentiende en twintigste eeuw, en laatmiddeleeuwse encyclopedische juridische teksten. Hij is beleidsmedewerker bij het Aartsbisdom Mechelen-Brussel.

Gerard PHILIPS, *Dagboek van twee reizen door Belgisch Congo en Ruanda-Urundi*. Ingeleid, uitgegeven en geannoteerd door Karim Schelkens en Dirk Claes (Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis), Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2019, ISBN: 978-2-87044-017-9

Een leven in gesprek. Johannes Willebrands, 1909-2006 (K. Schelkens)

In de figuur van kardinaal Willebrands komen vele lijnen samen. Om te beginnen de ontwikkeling van het katholicisme in Nederland en zelfs wereldwijd, dat mede onder zijn invloed en door zijn ingrijpen evolueerde van een gesloten en defensief bolwerk naar een kerk die vanaf de jaren 1960, met het Tweede Vaticaans Concilie, het pad naar dialoog insloeg.

Zijn rol op het vlak van de dialoog tussen de kerken is des te boeiender omdat Willebrands bij de pioniers hoort die zich vanaf de Tweede Wereldoorlog hieraan waagden, toen dit voor katholieken nog verboden was. Bovendien werpt zijn verhaal licht op de ontwikkelende verhoudingen tussen gemeenschappen in Europa (bv. de roots van de spanningen tussen Russen en Oekraïners vandaag). Willebrands ontpopte zich van een lokale sleutelfiguur tot een wereldwijd referentiepunt voor dialoog met de joden, maar vooral met de anglicanen, protestantse kerken en – tijdens de lange Koude Oorlog – met de orthodoxe kerken. De eerste ontmoeting tussen een paus en de patriarch van Constantinopel in 900 jaar, die doorging in Jeruzalem in 1964, werd door hem op touw gezet. In 1969 werd Willebrands dankzij deze staat van verdiensten kardinaal en hoofd van de Pauselijke Raad voor de Eenheid binnen de Romeinse curie.

Hij groeide uit tot een van de meest invloedrijke katholieke stemmen uit Nederland, maar zijn verhaal belichaamt ook de oplopende spanning tussen Rome en Nederland vanaf de jaren 1970. In 1975 werd hij aartsbisschop van Utrecht, toen de optimistische erfenis van de jaren 1960 omstreden was geworden en de Nederlandse katholieken hopeloos verdeeld. Hij kreeg een ongeziene dubbelfunctie, was tegelijk curiekardinaal en lokaal aartsbisschop, en dit tot 1983. Hierdoor onderging Willebrands aan den lijve de tegenstellingen en spanningen binnen de katholieke kerk zonder deze – als man van dialoog – te kunnen oplossen. Na deze episode keerde hij terug naar Rome om er in een veranderde constellatie te moeten werken met vaak meer steun van niet-katholieken dan van Johannes Paulus II en diens rechterhand, kardinaal Ratzinger. Hij speelde een rol als één van de

drie kardinalen die onder Wojtyla het einde van de Sovjet-Unie hielpen bewerkstelligen. Willebrands' actieve loopbaan hield op na de val van de Berlijnse muur. Deze biografie levert een insider-blik op die zeldzaam is voor katholieke sleutelfiguren en is gebaseerd op een collectie van meer dan zestig archieven wereldwijd.

Karim SCHELKENS, *Een leven in gesprek. Johannes Willebrands, 1909-2006*, Amsterdam, Boom, 2020. Te verschijnen in oktober.

Religie herzien. Voorbij het wij-zij-denken van seculier versus religieus

(J. Slaats)

Hoewel het concept 'religie' een kernthema vormt in onze maatschappelijke debatten, is een duidelijke definitie niet voorhanden. Toch hebben we de indruk dat we het fenomeen 'religie' wel kunnen aanwijzen wanneer het ergens aanwezig is. Er bestaan ook heel wat veronderstellingen over die we dagelijks aantreffen in allerhande krantenopinieën, politieke debatten en onderwijscurricula. Zo gaan we er vaak vanuit dat religie zich in de eerste plaats op geloof baseert, dat religie op gespannen voet staat met wetenschap en dat er zonder religies veel minder geweld zou zijn. Het enige probleem is dat dergelijke veronderstellingen over het algemeen niet kloppen.

Religie herzien bespreekt de zeven belangrijkste misvattingen en toont aan de hand van concrete voorbeelden uit verschillende tradities wat er precies aan schort. Wat we denken over religie komt niet overeen met wat religie is en dit boek laat zien dat het samenleven in een geglobaliseerde wereld daardoor onnodig bemoeilijkt wordt. Het verheldert tot slot ook waarom het gangbare onderscheid tussen religieus en seculier uiteindelijk niet houdbaar blijkt.

Jonas Slaats is filosoof, theoloog, antropoloog. Hij studeerde o.a. aan de theologische faculteit van Leuven. Als schrijver beweegt hij zich steeds op de snijlijn van mystiek en maatschappijkritiek.

Jonas SLAATS, *Religie herzien. Voorbij het wij-zij-denken van seculier versus religieus*, Leuven, Davidsfonds, 2020.

Vijftig dagen Pasen?! Groeien in geloof en vreugde, van Pasen tot Pinksteren (J. Geldhof & J. Polfliet)

Dit boek bundelt de bijdragen van de sprekers tijdens het 64ste liturgisch congres in november 2019. Het congres zoomde in op de betekenis van de paastijd en staat in het bijzonder stil bij de afronding ervan: de hoogfeesten van Hemelvaart en Pinksteren. Het programma wil de rijkdom van die afsluiting van de paastijd ontsluiten voor een breed publiek met verschillende

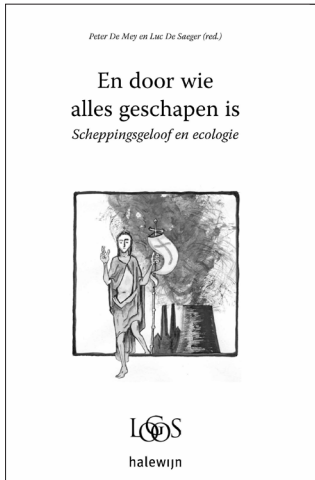
achtergronden en interesses. Dat gebeurt door een combinatie van Bijbelse, historische, tekstuele, artistieke, muzikale en praktische perspectieven.

Met bijdragen van Anne Desplenter, Karel D'Huys, Anthony Dupont, Joris Geldhof, zr. Hildegard Koetsveld, Bianca Lataire, Herbert Vandersmissen en mgr. Koen Vanhoutte.

Joris GELDHOF & Joris POLFLIET (red.), *Vijftig Dagen Pasen?!: Groeien in geloof en vreugde, van Pasen tot Pinksteren* (Leuvense Cahiers voor Praktische Theologie, 25), Antwerpen, Halewijn, 2020, 150 blz., ISBN: 978-90-8528-564-9, € 22,50.

En door wie alles geschapen is. Scheppingsgeloof en ecologie

(P. De Mey & L. De Saeger)

De LOGOS-studiedagen gaan telkens dieper in op een element uit de oudste geloofsbelijdenissen van de katholieke Kerk. De jubileumeditie XV (2020) richtte de aandacht op de zorg voor de schepping en voor de toekomst van onze planeet; een verantwoordelijkheid die tot het hart van het christelijke geloof behoort. Massaprotesten van jongeren maar evenzeer talrijke denk- en actiegroepen maken ons attent op de verantwoordelijkheid van de mens in de klimaatveranderingen. De Kerk moet deze acties steunen en kan vanuit een bezinning op haar scheppingsgeloof een eigen en krachtige bijdrage leveren waarin de hoop een belangrijke motor is.

Twaalf bijdragen bevat het boek van de vijftiende editie van LOGOS. Hiermee is het uitgebreider en vollediger dan wat op de studie- en ontmoetingsdag zelf kon worden gepresenteerd omdat die zich moest schikken naar de coronamaatregelen.

Na een inleiding van het thema door de editors belicht Luc De Saeger de hoofdtitel van deze editie, de belijdenis 'En door wie alles geschapen is'. Hij staat stil bij de eerste belijdenissen over Christus als Schepper: liturgische hymnen die reeds door Paulus zijn opgetekend en evangelieverhalen over de levenwekkende kracht van Jezus. Hij gaat dan op zoek naar het eigene van het 'christelijke' scheppingsgeloof. Trees Van Montfoort staat vervolgens stil bij het eerste deel van de ondertitel, 'scheppingsgeloof'. Zij roept op tot een 'groene theologie', een inclusieve theologie die steunt op de Bijbel en zich verzet tegen antropocentrisme en vooruitgangsideologie. Klimaat specialist Tomas Wyns geeft een inkijk in het ecologische debat zoals dat op dit ogenblik internationaal onder deskundigen wordt gevoerd, met een helder beeld van de oorzaken en de gevolgen én van de uitdaging waar wij voor staan. En Wijns geeft ook een heel omvattend beeld van de toekomst in 2050 indien wij de nodige maatregelen treffen; een uitdaging die hij haalbaar acht en bovendien kansen biedt voor een beter en humaner mondiaal samenleven. Karel Malfliet, vertegenwoordiger van Ecokerk, pleit voor een 'ethiek van het genoeg', waarbij niet groei vooropstaat maar

evenwicht, een eco-spiritualiteit die zich voedt aan de encycliek *Laudato Si'* en zich waar maakt in concrete acties. Ook Stijn Demaré put uit *Laudato Si'*, zowel de encycliek als het zonnelied van Franciscus waarnaar de encycliek vernoemd is. Hij pleit voor een 'innerlijke ecologie': de erkenning van onze kwetsbaarheid én gekwetstheid als voorwaarde om ons te kunnen openen voor universele broederlijkheid, in nederigheid en verantwoordelijkheid. Jan Deckers houdt een pleidooi voor veganistisch eten. Yves De Maeseneer heeft het over antropocentrisme en de reactie hierop, het ecocentrisme. Hij ziet mogelijkheden om die polarisatie te overstijgen met wat hij noemt 'relatiecentrisme': ecologische zorg als welbegrepen eigenbelang, mét oog voor een rechtvaardige verdeling van de lusten en lasten. Van een heel andere aard is de bijdrage van Patrick Verlaak. Als beeldend kunstenaar is hij gefascineerd door landschappen en hij ziet in de evolutie van het thema van de Annunciatie in de Italiaanse kunst een groeiende aanwezigheid van het landschap als zelfstandige creatie. Twee bijdragen verbinden het thema schepping en ecologie met opvoeding en onderwijs. Tom Uytterhoeven gaat in op de vaststelling dat spreken over schepping niet kan zonder spreken over de relatie tussen geloof en wetenschap. Vanuit theologisch perspectief wordt dialoog tussen deze twee als de optimale vorm voor die relatie gezien. Maar in een onderwijsconcept blijkt een boedelscheiding tussen geloof en wetenschap vaak beter, om dan, elk vanuit zijn kennis en kunde, te zoeken naar een gemeenschappelijk engagement. Griet Ceulemans zoekt wegen om jongeren tot kritisch en genuanceerd ethisch besef te brengen én tot duurzaamheid in dit besef en overeenkomstig handelen. Joris Geldhof sluit de bundel af met een zoektocht naar scheppingsbelijdenissen in de vaste gebeden van de eucharistie en ontdekt mogelijkheden om het scheppingsbewustzijn van christenen te verrijken.

Vrijwel alle bijdragen in deze rijke en gevarieerde bundel roepen op tot daadkracht, geworteld in een houding van voortdurende ommekeer en voortgestuwd door hoop.

Peter De MEY & Luc DE SAEGER (red.), En door wie alles geschapen is. Scheppingsgeloof en ecologie (LOGOS 15), Antwerpen, Halewijn, 2020, 154 blz., € 20.

Theology Research News: Inform – Inspire – Invite

Inform - Inspire - Invite **Louvain** up-to-date

Theology Research News (TRN) is een gratis nieuwsplatform voor en door theologen. Je vindt er informatie, interviews, podcasts ... over alles wat er gebeurt en leeft aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen en in het brede onderzoeksveld. Volg ons via de website, onze sociale mediakanalen of schrijf je in voor de maandelijkse nieuwsbrief.

TRN verschijnt in het Engels en richt zich tot een breed internationaal publiek met wekelijks drie nieuwe artikels.

@TRNLouvain

facebook.com/TheologyResearchNews

www.theologyresearchnews.com

Schrijf je in voor de nieuwsbrief @Theologyresearchnews.com

KATECHETIKA PLUS

voorzitter: Bert Broeckaert
Sint-Michielsstraat 4 – bus 3101
B-3000 Leuven, België
bert.broeckaert@kuleuven.be

Kernredactie: Bert Broeckaert, Wim François, Pierre Van Hecke, Kristiaan Venken,
Lindsay Desmet, Margot Leblanc, Simon Beentjes.